

AZ ÖTÖDIK ÉV UTÁN

Egy félbeszakadt akciókutatás története

2006-2011

AZ ÖTÖDIK ÉV UTÁN

Egy félbeszakadt akciókutatás története
2006-2011

Budapest 2012

A kötet elkészítését
az Open Society Institute támogatta.

Szerkesztette: *Bass László*

A kötet szerzői: *Bass László, Darvas Ágnes, Ferge Sándor, Ferge Zsuzsa,
Hadházy Ágnes, Kecskés Éva, Kende Ágnes, Németh László, Szomor Éva*

Lektorálta: *Kósa Eszter*

A fotókat a kistérség településein készítették: *Bass László, Dvorácskó Eszter,
Ferge Sándor, Fodor Kata, Holczer Veronika, Laczkó Gyula,
Mányai Judit, Seller Ágnes, Vadkerti Ildikó, Varga Emese*

ISBN 978-963-08-5133-6

TARTALOM

Előszó (<i>Bass László</i>).....	7
1. Gyerekesély program a társadalmi és politikai mezőben (<i>Darvas Ágnes, Ferge Zsuzsa</i>).....	9
2. Korai képességgondozás – Biztos Kezdet Gyerekházak (<i>Szomor Éva</i>)	25
3. Közoktatási integráció, a közoktatás fejlesztése (<i>Kende Ágnes</i>)	35
4. Ifjúságfejlesztés (<i>Németh László</i>).....	45
5. Az információs társadalom fejlesztése (<i>Ferge Sándor</i>).....	53
6. Egészségesebb gyerekkor (<i>Hadházy Ágnes</i>)	65
7. A szociális szolgáltatások lehetőségeinek fejlesztése (<i>Kecskés Éva</i>)	75
8. Lakhatást javító szolgáltatások, közösségi munka, settlement (<i>Kecskés Éva</i>)	85
9. Szociális gazdaság – az eMultiCoop szociális szövetkezet (<i>Ferge Sándor</i>)	101
10. Adatfelvételek a kistérségben – a gyerekszegénység indikátorai (<i>Bass László</i>)	109
11. A Szécsényi Gyerekesély Program – 2011 májusa után.....	117
Felhasznált irodalom	119
A Gyerekesély Program volt munkatársai	121
Mellékletek	123
1. melléklet. Szükségletfelmérés 2006.....	123
2. melléklet Előrehaladási összefoglaló 2006-2011	126
3. melléklet. A szolgáltatásfejlesztés időbeli és térbeli folyamata.....	130
4. melléklet: A Szécsényi Gyerekesély Program nyilvánossága	135
Description of the Szécseny pilot project promoting social inclusion of children in a disadvantaged rural environment – an unfinished experiment	137

ELŐSZÓ

A kötet, amit az Olvasó a kezében tart, öt év munkájának legfontosabb eseményeit, tanulságait, a Ferge Zsuzsa vezetésével megalakult Gyerekszegénység Elleni Programirodának (MTA GYEP) 2006. és 2011. közötti terepmunkáját próbálja meg összefoglalni. A program keretében öt év alatt több száz ember dolgozott azon, hogy Magyarországon „jobb legyen a gyerekeknek”, hogy a gyerekszegénység problémájára – amely hazánkban nagyobb méreteket ölt, mint azt az ország fejlettsége érthetővé tenné – érdemi válaszokat adjon.

Egy ilyen méretű társadalmi kísérlet összegzésére nagyobb időtávlatra, elmélyültebb elemzésekre, nagyobb terjedelembre lenne szükség, de ki tudja lesz-e valaha kutató és kiadó, aki erre vállalkozik majd. Ez az első összegzési kísérlet, amelyet a program aktív résztvevői állítottak össze, igyekszik a Gyerekszegénység Elleni program legfontosabb mozzanatait, sikereit és kudarcait kiemelni – de minden igyekezetünk ellenére szubjektív tükörkép. Az elmúlt hat év olyan közel van, az események érzelmi töltete olyan erős még, hogy a külső szemlélő számára a szöveg sokszor talán igaztalanul keserűnek vagy lelkesnek, önmarcangolónak vagy önigazolónak tűnhet. Munkánk során hallottuk Rimócon egy iskolás gyerektől, hogy *„a valóság nagyobb, mint az igazság”* és kötetünk is ezt a kötélrancot járja: mégsem vállalkozhat másra, mint hogy a mi kicsi igazságainkat mutassa fel.

A szegénység mindig megrázó, a gyerekeké még inkább az. Nem véletlen, hogy a magyar országgyűlés gyakorlatilag egyhangúlag szavazta meg 2007-ben a „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégiát, azt a deklarációt, amely az MTA GYEP stratégiai elképzeléseit szándékozik napi politikai gyakorlattá tenni. Sajnos ez a gesztus – megszületése pillanatától napjainkig – nem kapott elegendő támogatást se politikai akaratban, se anyagi forrásokban. A programiroda megszüntetésekor a GYEP védelmében interpelláló politikusnak válaszoló államtitkár így fogalmazott: *„Őn egy irodáért aggódik, ahol 80 millió forintért dolgoznak emberek, és ott döntenek el, hogy oldják meg papírok mellett a gyermekszegénységet”* Ez az „érv”, amelyhez hasonlók a netes blogok és fórumok százain szerepelnek, természetesen mélységesen bornírt. A „rózsadombi szociológus” toposza abszurd, főként, ha a szegénység ügyéről van szó. Tereptapasztatatok nélkül lehetetlen társadalomtudományt csinálni, és bízom benne, hogy az itt következő írások bizonyítják is ezt.

Amikor a programba egy-egy új munkatárs kapcsolódott be, általában felmerült a módszer kérdése: mit, hogyan kell csinálni a célok elérése érdekében. Ha vannak is „papírjaink”, amelyeken szerepelnek stratégiai elgondolások, módszertani irányelvek, programunk fő ereje éppen akciókutatás-jellege. A tudomány folyamatosan a mindennapi valóság kritikájával kell szembesülnön, ez az, ami új kérdések és válaszok megfogalmazására sarkall. Egy, még a munkánk kezdetén készített interjúban találtam rá a következő történetre: *„mikor Jézus itt Nagylócon járt, nem tudom mikor, na az a lényeg, hogy van egy kő, és a kőbe van egy láblenyomat (...) és állítólag ebbe a lábnymatba, mindenkinek – akár kicsi, akár idős –, beleillik a sarka. Ezt szeretnék ismételtelen felkutatni, illetve megvan ez, csak benőtte ottan a fű.”*

Hát igen, ilyen csodát kellene már valakinek csinálni, olyan nyomot hagyni a szegénység-ellenes küzdelem sziklájában, amibe majd mindenkinek a lába beleillik. Csak aztán nehogy azt is benője a fű.

Bass László
Budapest, 2012. október

1. GYEREKESÉLY PROGRAM A TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI MEZŐBEN

(Darvas Ágnes, Ferge Zsuzsa)

Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program néven indult eredetileg az a szegénység elleni program, melyet 2005 őszén hirdetett meg a kormányzat. A Magyar Tudományos Akadémián belül ezt követően kezdődött meg a munka egy új szervezeti egység, a Gyermekszegénység Elleni Programiroda létrehozásával (MTA GYEP). A program céljai a szegénység kiterjedésének és mélységének csökkentése, továbbá újratermelődésének megelőzése voltak. A szegénység elleni küzdelem legfontosabb eszközeként – a pénzen kívül, amit a lokális programok nem tudnak nyújtani – a program a komplex beavatkozást jelölte meg, ez egyúttal a program különleges sajátosságát is jelentette.

Az MTA GYEP tevékenysége

Az MTA GYEP tevékenységében három, tartalmilag szorosan összekapcsolódó, de a feladatok típusában eltérő megvalósítási szint különült el, az ún. országos, a transzmissziós és a helyi szint.¹

Fotó: Varga Emese

¹ A három szint megnevezése Ferge Sándor: A három szint c. anyagára épít (Ferge S., 2011.)

A program rövid eseménytörténete 2005-2011

2005. október	miniszterelnöki felkérés a program kidolgozására
2005. november	létrejön az MTA Programiroda (MTA GYEP) Ferge Zsuzsa akadémikus vezetésével
2006. március	a gyerekszegénység elleni ún. „Rövid program” megjelenése *
2006. május	a gyerekszegénység elleni program a kormányprogram részévé válik
2006. július	elkezdődik az alkalmazási kísérlet a Szécsényi kistérségben
2007. május	a „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégiát (NS) elfogadja az országgyűlés
2007. ősz	az NS-hez kapcsolódó kormányzati cselekvési terv elfogadása
2007.	a Biztos Kezdet program bevezetésének, illetve a Biztos Kezdet gyerekházak országos hálózata létrehozásának és a komplex gyerekesély programok kistérségi kiterjesztésének előkészítése (TÁMOP 5.2.1)
2008. ősz	a NS civil szervezetek képviselőiből álló Értékelő Bizottságának (ÉB) megalakulása. A bizottság elnöke: Ferge Zsuzsa akadémikus, az MTA GYEP vezetője
2009.	kistérségi gyerekesély programok (TÁMOP 5.2.3) előkészítése öt leghátrányosabb helyzetű kistérségben (Sásdi, Kisteleki, Bátorfyerenyi, Baktalórántházai, Hevesi)
2009.	Az országban 35 Biztos Kezdet gyerekház kezd meg működését (TÁMOP 5.2.2)
2010. január	újabb hat kistérség bevonása a kistérségi gyerekesély programokba (TÁMOP 5.2.3) (Csengeri, Szigetvári, Jánoshalmi, Sarkadi, Mezőcsáti, Ózdi)
2010. május	a Szécsényi alkalmazási kísérletet egy nemzetközi bizottság értékeli (peer review)
2010. ősz	a kistérségi programok és a gyerekház-hálózat kiépítése közös uniós pályázati konstrukcióba kerül (TÁMOP 5.2.3/A)
2011. nyara	a kistérségi gyerekesély programok bővülése: újabb 15 kistérség felkészítése a Wekerle Sándor Alapkezelő, a Máltai Szeretetszolgálat és az MTA GYEP szakértőinek részvételével
2011. ősz	az MTA GYEP megszűnik. Megkezdődik a fejlesztéseket támogató központi program újabb szakasza a Wekerle Sándor Alapkezelő, a Máltai Szeretetszolgálat, valamint az MTA-n belül létrehozott új kutatócsoport részvételével
2011. október	az újjáalakult Értékelő Bizottság első ülése – az ÉB 12 kormányzati képviselőből és 12, a civil szervezetek, egyházak, szakmai szervezetek által delegált tagból áll

* A program és mellékletei (helyzetkép, jogszabályi háttér, kapcsolódó programok, a program költségvetési igénye) megtalálhatók, lásd http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=6&Itemid=8

Az „**országos szinten**” folyt a programalkotás, a program megvalósítását kísérő kutatások szervezése és megvalósítása, valamint a programot folyamatosan figyelemmel kísérő Értékelő Bizottság² munkájának támogatása.

A program társadalmi-gazdasági környezete kedvezőtlenül alakult, politikai felvállalása előbb csak gyöngült, később a deklarációk szintjére korlátozódott. A kormányzat nem tett kísérletet arra, hogy a gazdasági válság következményeit a

² A Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 9 tagját a kormányzat által felkért civil szervezetek és egyházak delegálták. A Bizottság feladatai közé tartozott a stratégia végrehajtásának segítése, követése és értékelése, a Nemzeti Stratégiában foglaltak végrehajtásának számonkérhetőségéhez, ellenőrizhetőségéhez szükséges utókövetési rendszer kimunkálása, továbbá vélemények, ajánlások megfogalmazása. Az Értékelő Bizottság 2011-ben átalakult, civil jellege halványult.

gyerekes családok és a szegénységben élő gyerekek esetében enyhítse. A források szűkültek, a szegénység problémájának megítélésében erősödött az egyéni felelősség hangsúlyozása, a szociális ellátások és a szolgáltatásokra fordított költségvetési források reálértéke lényegesen csökkent, több jogszabályi módosítás büntető jelleggel született. Az MTA GYEP országos szintű kutatási, javaslattevési lehetőségei szűkültek.

Már a gyerekszegénység radikális csökkentését célzó Rövid Program és később az ezen alapuló Nemzeti Stratégia is azt tartalmazta, hogy a gyerekszegénység elleni program nem csupán tudományos munka, hanem egy gyakorlati program elméleti megalapozása. Ebben a folyamatban a központi és a helyi erőforrások egyaránt szerepet játszanak. A pénzügyi források biztosítása alapvetően szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy lényegi elmozdulás történjen a szegénység és mélyszegénység ügyében. *„Hasonlóan fontos erőforrás a tudás is, amelyből a szegénység által különösen érintett területeken a pénzhez hasonló mértékű a hiány. A tudás-átadás azonban a pénz-átadásnál sokkal bonyolultabb folyamat, úgy módszereit, mint időigényét tekintve.”* (Ferge S., 2011) A **„transzmissziós szint”** elsősorban a tudás-átadást célozza. *„A program komplex jellegéből fakadóan itt több különböző szakterületről, sokféle tudásról van szó, ami egyben sokféle szaktudást és több szakértőt is jelent. A gyerekprogram komplexitása azt is megköveteli, hogy az átadás ne egyszerűen multidiszciplináris szemléletben történő oktatás formájában történjen, hanem a gyakorlatban, az egyes beavatkozási területek közötti szoros együttműködésben, folyamatos mentorálás és szupervízió mellett.”* (Ferge S., 2011)

A gyerekszegénység elleni program komplex abban is, hogy a szükséges feladatok között egyaránt szerepelnek országos szinten teljesíthetők (költségvetés, jogszabályok) és helyi szinten megvalósítandók (szolgáltatások, helyi szabályozás, lokális együttműködések). Így a harmadik, **„helyi szintet”** az MTA GYEP munkájában a lokális gyerekesély programok jelentik. *„Az MTA GYEP indulásakor a helyi szintet „kistérségi program”-ként azonosítottuk, nem különösebben kibontva, hogy mely szolgáltatások, milyen hatókörrrel, milyen szervezeti felépítéssel, milyen irányítási rendszerben működnek.”* (Ferge S., 2011) A helyi szint a Szécsényi Gyerekesély Programot és az ún. kistérségi kiterjesztés során bevont – először öt (Sásdi, Hevesi, Bátorfyerenyei, Kisteleki, Baktalórántházai kistérség), majd további hat (Ózdi, Szigetvári, Csengeri, Sarkadi, Mezöcsáti és Jánoshalmi) – kistérséget és az ott tervezett gyerekesély program előkészítését jelentette.³

A jelen kötet hangsúlyosan a Szécsényi Gyerekesély Programmal, a gyerekszegénység elleni küzdelem kistérségi megvalósítási, alkalmazási kísérletével, a további kistérségek bevonásához előzetes tudást és tapasztalatokat biztosító programmal foglalkozik. A Szécsényi kistérség nem csupán az első terep volt. Az ott folyó program akciókutatás jellege biztosította az új szolgáltatások, beavatkozási formák alkalmazási tapasztalatainak beépítését a további programok tervezésébe. Ebben a folyamatban a szakértők egyszerre stratégia-alkotók, megvalósítók és kutatók voltak.

³ A programok előkészítésének kereteit egy kiemelt uniós projekt, a TÁMOP 5.2.1, a kiválasztott kistérségekben a megvalósítás forrását pedig az 5.2.3-as projekt biztosította és biztosítja folyamatosan.

Akár a szintek, akár a tevékenységek mentén tekintünk rá az MTA GYEP 2005 novembere és 2011 szeptembere között végzett munkájára, azt a kutatói, program-alkotói és a terepmunka szoros összekapcsolódása jellemezte. A folyamat bármely területén szerzett tapasztalatok lényegesen alakították a további beavatkozásokat, tevékenységeket. Meghatározó szerepük volt a kistérségi programok további lépéseinek, prioritásainak meghatározásában, vagy akár a lokális programokra irányuló uniós pályázati kiírások tartalmi követelményeinek és szakmai feltételeinek alakításában is. Közvetlen hatásuk volt a Programiroda kutatási tematikájára, döntés-előkészítésben vállalt feladatainak ellátására, a jogszabályi változások értékeléséhez kapcsolódó munkáira. Az MTA GYEP munkájának egészére is értelmezhető az akciókutatás jelleg, a „feltárás – tervezés – beavatkozás – értékelés – visszacsatolás – újra-tervezés” folyamata. Ez jellemezte ezt a majdnem hat éven keresztül folyó és lezárás nélkül félbeszakadt, illetve csupán részleteiben folytatódó munkát.

Szervezeti és működési keretek

A program megvalósításának keretet adó szervezeti struktúra soha nem stabilizálódott. 2007-től kezdve számos hivatalos dokumentumban a tervezett munkákba bevonandó félként jelent meg az MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda, ill. MTA Gyerekprogram Iroda (pl. a „Legyen jobb a gyermekeknek!” 2007–2032 Nemzeti Stratégia végrehajtását szolgáló 3 éves kormányzati cselekvési terv, a TÁMOP 5.2.1 ill. 5.2.3 pályázatok.) Kijelölt feladatai vagy országos jellegűek voltak (kormányzati intézkedések értékelése), vagy egyértelműen a területi alkalmazáshoz-kiterjesztéshez kapcsolódtak. Ennek ellenére mindvégig bizonytalan maradt az Iroda intézményrendszerben elfoglalt helye és finanszírozása. A helyzet stabilizálására számos kísérletet tettünk mind a kormányzatnál, mind az MTA-n belül. Ezek azonban sikertelenek maradtak.

Részben a stabilitás hiánya miatt, részben pedig a dolog természetéből adódóan az Iroda szervezete meglehetősen bonyolult volt, külső szemlélőnek sokszor áttekinthetetlen. Ez nagyobb részt annak a következménye, hogy a folyamatos újratervezés, fejlesztés rugalmas szervezetet igényel. A gyerekprogram esetében a munka jellegéhez igazodó szervezeti és finanszírozási keretek biztosítása csak részlegesen történt meg.

Az MTA-n belül működő Programiroda munkatársainak száma a tevékenységek bővülésével párhuzamosan, folyamatosan nőtt. A kezdeti kutatói team fokozatosan egészült ki egyes kulcsterületek (korai évek, közoktatás, információs társadalom, szociális szolgáltatások, foglalkoztatás stb.) szakértőivel, majd a szécsényi megvalósítási kísérlet (Szécsényi Gyerekesély Program, SzGYEP) helyi koordinátoraival, illetve később a kistérségi kiterjesztést előkészítő és támogató munkacsoporttal, valamint az ahhoz kapcsolódó regionális koordinátorokkal és regionális szakértőkkel. Ez a szervezeti felépítés igazodott ahhoz a szükséglethez, hogy a tervező, kutató, módszertani háttérrel biztosító munka és a kistérségekben folyó konkrét programok között lehetőség legyen az együttműködésre és az együttgondolkodásra. Időközben az MTA-n belül az Iroda átkerült az egyik intézetből egy másikba, és lett az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében működő Gyerekszegénység Elleni Programirodából (MTA-KTI GYEP) az MTA Társadalomkutató Központ előzővel megegyező nevű

szervezeti egysége (MTA-TK GYEP). Az MTA-n belüli átszervezések miatt további mozgásra lett volna szükség, ha a program nem szűnik meg.

A kistérségi programokban, fejlesztésekben, szolgáltatásokban dolgozó helyi (a kistérségben vagy ahhoz közel élő) munkatársak köre is folyamatosan bővült. A szakmai, képzési, módszertani háttérrel az MTA GYEP biztosította számukra, de a SzGYEP munkatársai szervezetileg a Magyar Szegénységellenes Alapítványhoz, annak Szécsényi Gyerekesély Programirodájához, a később indult kistérségi programok megvalósítói pedig a helyi társulásokhoz tartoztak/nak.

Az MTA GYEP működésének forrásait egy ideig kormányzati kutatási programok, majd ezek és egy uniós pályázati forrás, végül csupán az utóbbi biztosította. A megvalósítási kísérlet (SzGYEP) részben kormányzati, részben pályázati források felhasználásával (erről később részletesebben is szólnunk), a kistérségi programok pedig tisztán uniós pályázati forrásokból működtek.

A SZÉCSÉNYI GYEREKESÉLY PROGRAM

A programot 2006 nyarán, a gyermekszegénység elleni országos program kistérségi megvalósítási kísérleteként az MTA GYEP munkatársai kezdeményezték, a Magyar Szegénységellenes Alapítvánnyal együttműködve.⁴ A helyi, hátrányos helyzetű kistérségben megvalósuló alkalmazást azért szorgalmaztuk, hogy a gyakorlati tapasztalatok felhasználásával szakmailag megalapozottabban tudjuk segíteni a gyermekszegénység elleni program fejlesztését, ill. korrigálását, valamint megalapozzuk a további helyi programokat.

A kezdet

A Szécsényi kistérség 2006-ban az egyik leghátrányosabb helyzetű kistérség volt és ma is az. Megvalósítási kísérlet helyszínéül történő kiválasztását ezen az ismérven túl a mérete, az elérhetősége és egyáltalán nem utolsósorban a fogadókészség indokolta. (Egy akkori országgyűlési képviselőn keresztül a kistérségi társulást vezető Szécsény városának polgármesterétől érkezett erre vonatkozó jelzés.)

„A Szécsényi kistérség az Észak-Magyarországi Régióban, Nógrád megyében található. Sok az apró és elzárt falu, az úthálózat hiányos, a térséget az országos jelentőségű főutak elkerülik. A tizenhárom településen megközelítőleg 20 ezer ember él, közülük a 18 éven aluli gyermekek száma meghaladja a 4 ezret. Sok a rossz lakás, a lakások egynegyede komfort nélküli. A felnőtt népesség iskolai végzettsége messze elmarad az országos szinttől.

⁴ Az alapítvány alkalmazta és alkalmazza jelenleg is a SzGYEP munkatársait, végzi a programhoz kapcsolódó pénzügyi tevékenységet.

A rendszerváltás után a kistérség helyzete jelentősen romlott. A korábban viszonylag fejlett mezőgazdaság és helyi ipar szétesett, a közeli városok nagyipara megszűnt, a településcsoport 2005-ben az ország 42 leghátrányosabb helyzetű kistérsége közé tartozott. A térség kétségkívül legégetőbb problémája a foglalkoztatottság alacsony szintje és a munkanélküliség, illetve fekete munka.

A romák aránya emelkedik. Jelenleg az általános iskolás tanulók körülbelül harminc százaléka roma, ez összesen megközelítőleg 700 gyermeket jelent. A kistérség 13 települése közül tíz település iskolájában a roma tanulók aránya meghaladja az ötven százalékot. A szegregáció az egyes településeken különböző mélységben jelenik meg: a teljes szegregációtól, a nyitott szemléletű, integrált iskoláig minden megtalálható.⁵

Az elérhető országos és helyi statisztikák a kistérség néhány alapvető demográfiai – társadalmi – gazdasági jellemzőjének megismerését lehetővé tették. Különösen szerezhető módon, erre a kistérségre vonatkozóan ennél kicsit mélyebb előzetes ismeretek is rendelkezésünkre álltak, az ELTE TáTK szociális munka képzésének szociotábora során készült felmérésnek köszönhetően.⁶ Mindezek természetesen csak arra voltak elegendők, hogy legalább a felszínt ismerve kerüljön sor az első találkozásokra, és kezdődjön el a mélyebb összefüggéseket és az egyes területeket jellemző helyzetet feltáró munka. 2006 őszén valóban jelentős érdeklődés mellett került sor az első „nagy” találkozóra, közösségi beszélgetésre. A helyi döntéshozók a kistérség szinte minden településéről képviseltették magukat, a humán szolgáltatások számos szakembere és néhány civil szervezet is részt vett ezen a programon és az elképzeléseket bemutató, megvitató alkalmon. Ugyancsak ekkor került sor arra az adatlapos szükségletfelmérésre,⁷ amely a helyi szolgáltatásfejlesztés megalapozásához szolgáltatott információkat.

Ezt az alkalmat a kistérség településeinek folyamatos „bejárása” követte. Az MTA GYEP szakértői teamjének tagjai, változó összetételben, de minden településen közvetlenül is felvették a kapcsolatot a polgármesterekkel, jegyzőkkel, helyi intézményekben dolgozó szakemberekkel, és változó mértékben, de a kisebbségi önkormányzatok tagjaival, egyházakkal és civilekkel is. Részben már ezzel párhuzamosan, részben csak ezt követően kezdődött el a program egyes szakterületeit célzó, a kistérség egészét vagy legalábbis több települését érintő helyzetfeltáró és a fejlesztéseket megalapozó munka.⁸

A helyiakkal való kezdeti viszonylag szoros kapcsolat a későbbiekben sajnos gyengült. Ez a folyamat akkor kezdődött, amikor 2006 őszén pályázatot lehetett benyújtani a komplex programra a Norvég Alaphoz, ám a kidolgozáshoz szükséges idő

⁵ „Legyen jobb a gyermekeknek” A Szécsényi Gyerekesély Program, MTA GYEP, 2010, rövid ismertető kiadvány, http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=182.

⁶ A kistérségi adatfelvételekről részletesebben I., jelen kötet 10. fejezetét.

⁷ A 2006-ban készített szükséglet felmérés eredményeit az 1. sz. mellékletben közöljük.

⁸ A Szécsényi Gyerekesély Program öt éves működésének teljes kronológiája természetesen messze meghaladja ennek az írásnak a lehetőségeit. A program folyamatának megismerését, követését a 2. sz. mellékletben található táblázat segíti.

nagyon rövid volt. Ezért – noha a felmért helyi szükségleteket figyelembe vettük, a terv célrendszerében és szemléletében a Nemzeti Stratégia elvei és javaslatai domináltak. Ennek helyi „bensővé tételére” egyáltalán nem volt idő. A kistérség változatlanul fogadókész volt, de a jelentős, többéves fejlesztéseket célzó pályázat közös megtervezésére nem kerülhetett sor. Lényegében ez a kényszerhelyzet (csak ebből a forrásból számíthatott a program jelentősebb finanszírozásra) határozta meg a későbbi alapproblémáinkat és folyamatos belső vitáinkat is. A „kinek a programja?” kérdés tisztázatlansága végigkísérte az öt évet. Talán ha a pályázat benyújtása előtt több idő van a közös gondolkodásra és a források tényleges megnyílása hamarabb történik (erre csak 3 év múlva, 2009 őszén került sor), akkor a „mi” programunk jobban tudott volna válaszolni az időközben alakuló helyi szükségletekre, és inkább lett volna jellemezhető az „ő” (értsd: a kistérség) programjukként.

A helyzetből adódó konfliktusok, meg nem értések körét növelte, hogy a kezdek után elsodort minket a program megvalósítása. Kevéssé foglalkoztunk a program helyi népszerűsítésével. Akik nem találkoztak közvetlenül a SzGYEP szolgáltatásaival, sokáig, vagy talán a mai napig sem tudnak sokat arról, hogy gyerekprogram működik a környezetükben.

A szakterületek

Az alkalmazási kísérlet szakterületeit alapvetően a gyerekszegénység elleni program beavatkozási területei, illetve azoknak egy-egy kiemelt jelentőségű eleme alapján határoztuk meg. A munka nem kezdődött el egyszerre minden területen. Korlátokat szabott az egyes területeken szükséges konkrét fejlesztések kidolgozásának és helyi befogadásának eltérő üteme, az egyes szakterületek szakértőinek megtalálása és a mértékében nem jelentős, de hatásában nagyon is meghatározó fluktuáció és természetesen a rendelkezésre álló források nagysága és jellege.

Az első fejlesztéseket új, helyben addig nem vagy kevéssé ismert szolgáltatások beindítása jelentette. Nem véletlenül. Egy új, addig nem működő szolgáltatás külső forrásokból történő bevezetése a helyi társadalom kis fenntartásaival kísért („kell-e ez nekünk?”), de lényegében konfliktusmentes folyamat. Később a működés során természetesen itt is megjelennek a konfliktusok. A meglévő intézmények szolgáltatásainak többszörösen érdekerhelt és szemléletváltozást is igénylő, kívülről jövő fejlesztése azonban ettől lényegesen eltérő feladat. A legkisebb változtatások is alapos és időigényes előkészítést feltételeznek.

Az új szolgáltatások már 2006 őszén megjelentek a kistérségben. Egy Biztos Kezdet Gyerekház és egy IT-pont fémjelzte az első hónapok után a gyerekprogram jelenlétét. Lényegében ez az a két szolgáltatás, amelyik a program kezdetétől folyamatosan és egyre több településre kiterjedve működött (és működik ma, 2012-ben is) a kistérségben. Az egyes szakterületeken eltérő ütemben és intenzitással, sokszor a szakterületen belüli hangsúlyok változásával folyt a munka. Például az ifjúságfejlesztés területén először a klubok kerültek középpontba, később sokkal inkább a lemorzsolódó fiatalok második esély programjai. A közoktatási területen a tanodák csak a program egy későbbi szakaszában kezdtek el működni, a párhuzamos szolgáltatások bevezetésének hozadékairól és hátrányairól folyó hosszas belső szakmai viták

után. Az egészségesebb gyerekkort célzó fejlesztések csupán az utolsó 1-2 évben indultak el. A lakhatási programelemben való tényleges előrelépést az uniós források felhasználási lehetőségeire vonatkozó szabályozás lényegében csak 2011-től tette lehetővé. Egy külső felajánlásnak köszönhetően már az első évben néhány gyerek részt vehetett egy balatoni nyári táborban, a nyári napközik viszont csak az utolsó két-három évben váltak a program részévé. Az alábbi felsorolás tehát nem a folyamatosan működő szolgáltatásokat és fejlesztéseket, hanem az egyes szakterületek ötéves működésének összesített jellemzőit mutatja:⁹

- Korai képességgondozás – Biztos Kezdet Program (gyerekházak működtetése, korai komplex fejlesztés, fejlődés követése, óvodai átmenet segítése, szülők intenzív bevonása).
- Közoktatási integráció, a közoktatás fejlesztése (iskolai koordinátori hálózat és tanodák működtetése, iskolán belüli, tanórán kívüli programok és szolgáltatások, tantestületi továbbképzések, tanórán és tanéven kívüli, oktatáshoz kapcsolódó fejlesztések megvalósítása).
- Ifjúságfejlesztés (lemorzsolódó fiatalok egyéni tervek alapján történő támogatása, ifjúsági klubok, ifjúsági programok.)
- Információs társadalom fejlesztése (a digitális írástudás fejlesztése, IT-mentor hálózat működtetése, IT-pontok fenntartása, működtetése).
- Egészségesebb gyerekkor (rendszeres szűrések, az ellátásokhoz való hozzáférés javítása, közétkeztetés rendszerének fejlesztése, egészség- és környezettudatos magatartást elősegítő programok).
- Szociális és közösségi munka (egyéni és közösségi szociális munka megerősítése telepszerű lakóközzel rendelkező településeken, adósságkezelés bevezetése és folyamatos kiterjesztése, képzések, szupervízió, pszichológiai tanácsadás, szociális szolgáltatások bővítése).
- A szülők foglalkoztatásának elősegítése (a gyermekek jobb napközbeni ellátását szolgáló fejlesztések mellett munkahelyteremtő projektek előkészítése elsősorban a szociális szövetkezetre támaszkodva, munkakeresési, egyéni fejlesztési tanácsadás, képzésekhez való hozzájutás segítése, a közmunka-programokhoz kapcsolódó lehetőségek feltárása).
- Lakhatást javító szolgáltatások (ezt segítő programok kidolgozása és lehetőség szerinti megvalósítása).
- Szociális gazdaság (szövetkezet létrehozása a fenntarthatóság és munkahelyteremtés érdekében).

A szolgáltatások kiépítésével, fejlesztésével párhuzamosan bővült a megvalósításban dolgozók köre. A nagyon különböző jellegű és mértékű előzetes tapasztalattal rendelkező, képzett és képzetlen munkatársak felkészítése és folyamatos továbbképzése a szakértői team feladata volt. Az intenzív 150 órás képzések mellett az egyes szakterületeken heti-kétheti-havi rendszerességgel folytak a szakmai konzultációk.

Időközben természetesen sokasodtak a program dokumentumai is. A kezdetektől készülő program-napló mellett elkészültek a szakterületi helyzetleírások, módszertanok. Kidolgoztuk és a tapasztalatok többé-kevésbé folyamatos beépítésével rendszeresen fejlesztettük az új szolgáltatások – gyerekházak, közösségi, settlement-jellegű

⁹ A szolgáltatásfejlesztés időbeli és térbeli folyamatát l. a 3. sz. mellékletben.

házak – működésére vonatkozó szakmai anyagokat. Ajánlások születtek a kistérségi gyerekbizottság összetételére és működésére, a települési szakmaközi megbeszélések szervezésére és tematikájára vonatkozóan. Hosszabb felkészülési idő után a szolgáltatások igénybevételének követési rendszere és az ahhoz szükséges adatgyűjtés módszere is kialakult. Az egyes szakterületeken tervezett fejlesztések rendszeres időközönkénti újratervezése, a megvalósítás értékelése és megvitatása, a képzési anyagok folyamatos korszerűsítése is stabil részévé vált a munkának.

Sok vitával kísért, nehéz folyamat volt ez. Az alapvető és visszatérő kérdés, hogy mi az, ami képzésekkel, módszertanokkal átadható? A SzGYEP megvalósítási kísérlet és nem modell-program volt, noha később gyakran kormányzati dokumentumokban is így szerepelt. A komplex kistérségi gyerekesély programok a konkrét megvalósítás területén jelentősen eltérhetnek egymástól. Az egyik kistérség aprófalvas, a másikban vannak városok, jobbák a humánszolgáltatások feltételei. Van ahol harcos és hatékony például a szociális ellátórendszer, van ahol éppen csak az előírásoknak történő megfelelés biztosítása a cél. Van ahol jelentősebbek a fejlesztési tapasztalatok, van ahol a forrásteremtés és a fejlesztés sorozatos kudarcokkal jellemezhető. A sor folytatható. Amiben ezek a kistérségi programok megegyeznek, pontosabban meg kellene, hogy egyezzenek, az a NS alapelveinek és célkitűzéseinek megfelelő működés. Az ehhez szükséges tudásokat, ismereteket, tapasztalatokat át lehet és át kell adni. Ezt kísérelték meg az elkészített dokumentumok, képzési anyagok, amelyek jelentős szerepet kaptak az ún. kistérségi kiterjesztésre vonatkozó szakmai elvárások megfogalmazásában, a további helyi gyerekesély programok előkészítésében és megvalósításában.

A program megvalósításának helyi befogadását eleinte egy helyi szakember vezetésével folyó ún. érzékenyítő tréningek, valamint a települési intézmények kistérségi együttműködését célzó megbeszélések, műhelyek segítették. 2009-ben ez kibővült a kistérségi gyerekbizottság létrehozásával. Ebben a helyi döntéshozók, szolgáltatások, civilszervezetek és szülők, valamint a SzGYEP helyi munkatársai is képviseltették magukat. A gyerekbizottság albizottságaiként jöttek létre a kistérségi szakterületi albizottságok. Ezek mellett több településen rendszerszerűen működtek a települési szakmaközi megbeszélések, először a SzGYEP munkatársai, később a helyi szakemberek vezetésével. A kistérségi – települési, illetve szakterületi – szakmaközi szint a program folyamán állandóan változó hangsúlyt kapott. Ebben az ingadozásban azon túl, hogy tapasztalataink szerint nincs kistérségi identitás, a települési identitás a meghatározó, a lokális gyerekesély programok egyik alapdilemmája jelenik meg.

Már az induláskor tudtuk, hogy a hazai szolgáltatási rendszer kiépültsége, a hozzáférés esélyei területileg igen egyenlőtlenek. A leghátrányosabb helyzetben élők jutnak hozzá legkevésbé a szükséges szolgáltatásokhoz, az esetek jelentős részében az elérhető intézmények szakmaisága sem megfelelő, sokszor csupán kvázi-segítség jut a legrászorultabb embereknek. Ezért a program feladatának tekintettük a meglévő szolgáltatások mennyiségi-minőségi javítását. Azt is tudtuk, hogy a még kötelező szolgáltatások tartalma is hiányos: legalább a rossz helyzetű településeken a kötelezőnél sokkal több segítő szolgálat szükséges (pl. adósságkezelés, tanoda).

A kistérségi gyerekesély programok alapelve, hogy a területi célzás (leghátrányosabb helyzetű kistérségek) mellett további „rászorultságot” nem vizsgál. Az adott kistérség minden gyerekes családja és összes gyereke számára nyitottak és elérhetőek a szolgáltatások. Az integrációt célzó alapelv mellett természetesen kiemelt hangsúlyt

kap a legrosszabb helyzetben lévők elérése és bevonása, az ő helyzetük javításának prioritása. Ez a működésmód többféle konfliktust, nehézséget rejt magában. A helyi közösségekben tapasztalható előítéletek következtében sokszor eleve elutasításra kerül minden, a szegény családokat célzó gondolat. Azonnal „roma programként” definiálódik a köztudatban, és inkább „olaj a tűzre” a helybeliek amúgy is konfliktusokkal terhelt életében, mint nyitottan várt fejlesztés. A helyi döntéshozói környezet viszont nem ritkán ezekben a szolgáltatásokban látja meg a „fegyelmezés” lehetséges eszközét, és próbálja meg további önkormányzati támogatások, segítségk feltételévé és így szinte kötelezővé tenni a részvételt az általuk megítélt körben. A helyi, sokszor túlterhelt és eszközhiányos önkormányzati szolgáltatások (óvoda, iskola, szociális szolgáltatások) pedig néha a szelekciós törekvések egyik újabb formájaként próbálják „használni” a szolgáltatásokat. A központi (kormányzati, minisztériumi, pályázati) előírások gyakran nem tudnak szabadulni a számok bővületétől (az a jó fejlesztés, amelyben állandóan és sokan vesznek részt, a pályázati indikátorok jelentős része ezt próbálja mérhetővé tenni). Mindezzel párhuzamosan, szerintünk tévesen értelmezve a hatékonyság és hatásosság javításának célravezető eszközeit, szigorú célzást várnak el. Csak az részesüljön a szolgáltatásokból, aki meghatározott mutatók mentén, megállapíthatóan „rászorult”. Így a szolgáltatások szegregációt elutasító jellegének, feltételekhez nem kötött igénybevételi lehetőségének és működési tartalmának biztosítása mindenhol folyamatos szakmai vitákkal, konfliktusokkal jár együtt.

A munka során egyre világosabbá vált, hogy a kedvező folyamatok beindítására és pályára állításához a korábban tervezettnél több és sűrűbb személyes szolgáltatásra, támogató kapcsolatra, folyamatos szakmai jelenlétre van szükség. Az is kitűnt, hogy az intenzív szolgáltatási szükséglet időigénye szakmai területenként változó, sok esetben még 5 év után is kiszámíthatatlanul hosszú.

A források szűkössége – humánerőforrást és pénzügyi forrást egyaránt értve alatta – megköveteli a beavatkozási prioritások felállítását. 2011-ben úgy láttuk, hogy a kezdetben kistérségi szintet célzó, később inkább településenként változó szolgáltatásokat nyújtó működéshez képest a térség legkedvezőtlenebb helyzetű településeire célzó, ott folyamatosan jelenlévő és elérhető komplex szolgáltatások felé kell elmozdulnunk. Erre azonban már nem került sor, a nagyobb és viszonylag stabil források megszűntek.

A SZGYEP helyi szervezete, működése

A kistérségi program megvalósítása természetesen igényli a helyi szervezetet. A Szécsényi kistérségben ez fokozatosan épült ki. A munka megkezdésekor egy helyi munkatárs segítette az MTA GYEP szakértői teamje és a kistérség közötti együttműködés szervezését, majd fokozatosan bővült a kör, és 2007-ben létrejött a Szécsényi Gyerekesély Programiroda. A program működési, adminisztratív, munkaügyi koordinálása az Iroda megalakulásától kezdve; szakmai koordinálása folyamatosan került át a helyi szintre.

Az Iroda munkatársainak száma a lehetőségektől függően ingadozott. A norvég pályázat tartama során az Irodában 4 fő dolgozott, a program szolgáltatásaiban dolgozó munkatársak száma pedig már meghaladta a 40 főt. 2011 után az Iroda csak

pályázati pénzekre támaszkodhatott. Ez a jól ismert paradox helyzethez vezet: állandó munkatársakat nehéz teljesen esetleges pályázatokból fizetni, viszont állandó munkatársak nélkül nem csak szakmai munkát nem lehet végezni, de még pályázni és elszámolni se nagyon lehet. A Szécsényben a munka folytatása mellett döntő team tagjait ebben az elhatározásban nagyrészt a program iránti elkötelezettség, a kihívás és az ügyszeretet motiválta.

A helyi program szakértői, módszertani háttérét az MTA GYEP teamje jelentette. A szakértők rendszeres jelenléte, a képzések, az egyes szakterületeken működő szolgáltatások munkatársaival folyó hetenkénti–kéthetenkénti konzultációk, valamint a helyi programteam-megbeszélések, és néhány több napos ún. „manréza” szolgálta a szakmai működés szervezeti kereteinek biztosítását.

Természetesen ez a működés is számos nehézséggel, konfliktussal volt terhelt. A már említett pénzügyi kiszámíthatatlanság, illetve a pályázati források jellemzői folyamatosan szükségessé tették prioritások meghatározását a mindenképpen indokolt fejlesztések körében is. A szakterületi érdekek sokszor ütköztek. A működő szolgáltatások fenntartása és a szükséges további fejlesztések sokszor meghaladták a program tényleges lehetőségeit.

Lényeges törést okozott a helyi program megvalósításában a 2010-es több hónapos finanszírozási hiány. (A pályázati logikából adódóan több hónapon keresztül nem érkezett meg a soron következő utalás, a bérek kifizetéséhez és a működéshez szükséges források nem álltak rendelkezésre.) A helyi munkatársak számára ez nehezen kezelhető válságot okozott. A megélhetési gondok miatt néhányan kénytelenek voltak más munkalehetőséget keresni. A program helyi beépülése, elfogadása szempontjából is kedvezőtlen volt ez a helyzet. A kistérségben gyorsan kezdett terjedni a hír a fizetéseképtelenségről és természetesen megszülettek a program megszűnését tudni vélő vélemények, hírek is.

A későbbi működést tekintve utólag szomorú és kényszerű „tanulási folyamatként” is értékelhető ez az időszak. A norvég pályázat 2011 április végén történő lezárása után minden szolgáltatás megtartása, fenntartása veszélybe került. A nyári hónapok programjait a munkatársak önkéntes munkája tette lehetővé. Később néhány időközben elnyert, a program egy-egy területén történő fejlesztést lehetővé tevő pályázatnak, valamint egyéb támogatásnak köszönhetően (OSI, Göncz Árpád, KIM) volt fenntartható az addigiaknál sokkal szűkebb körű működés.

Közben az MTA GYEP megszűnt, és így a helyi program szakértői háttere is más formában és főleg jelentősen kisebb intenzitással volt elérhető. A kapcsolat és az együttgondolkodás azonban a mai napig élő és működő. Ennek kereteit elsősorban az MTA GYEP munkatársainak részvételével alakult egyesület (Gyerekesély Közhasnú Egyesület) tevékenysége biztosítja.

Források, finanszírozás

A Szécsényi program működését mindvégig a kormányzat gyenge elköteleződésével összefüggő, már említett paradoxon jellemezte. A kormányzat a lokális programokat, ideértve a gyakran hivatkozott Szécsényi Gyerekesély Program (SzGYEP) modellt jellegét elismerte. Ennek ellenére a program csaknem öt éve alatt (2006.

augusztus-2011. május) a finanszírozási környezet soha nem volt hosszabb távon kiszámítható. A szécsényi Iroda státusa éppúgy bizonytalan maradt, mint a kísérlet finanszírozása. A kormányzati és európai szinten egyaránt elismert szécsényi kísérletre költségvetésbe beillesztett forrás „nem jutott”, a komplex programot támogató uniós forrásra pedig a kistérség egy könnyen megoldható, mesterséges probléma miatt nem válhatott jogosulttá. (Az Integrált térségi programok a gyerekek és családjuk felzárkózási esélyeinek növelésére kiírt TÁMOP programra kormányzati döntés nyomán csak a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség pályázhatott. A modellkísérletnek tekintett Szécsényi kistérség a 34-35. helyen volt.)

A finanszírozás nehézségeit illusztrálják a következők: kezdetben a Szociális és Munkaügyi Minisztérium (SZMM) kisebb támogatásából, majd 2007 és 2009 között elsősorban a Munkaerő-piaci Alap Tanácsának (MAT) támogatásából folyt a program. 2009 őszétől 2011 áprilisáig a Norvég Finanszírozási Alaphoz még 2006-ban benyújtott pályázat segítségével és a MEH, majd később a KIM támogatásával (elsősorban a pályázati önrész biztosítása, illetve kiegészítő támogatás) folyt a SZGYEP. További forrásokat jelentettek a Magyar Szegénységellenes Alapítvány (MSZA) nyertes pályázatai: TÁMOP 5.2.2 (egy gyerekház működtetése), az OSI támogatás (2010-es nyári programok megvalósítása), REF áthidaló kölcsön (a pályázati finanszírozási rendszer anomáliáinak kezelésére), az eMultiCoop szociális szövetkezettel együttműködésben nyertes KIHOP pályázatok (IT-fejlesztések), valamint vállalati felajánlások (pl. BRAMAC, MOL).

A pályázati források elnyerése azonban még nem jelent biztonságos finanszírozást. A szolgáltatások fejlesztésének üteme természetesen a rendelkezésre álló forrásoktól függött. A kiszámíthatatlan pénzügyi háttér több ponton is lényegesen módosította az eredeti és a kistérség helyzetének jobb megismerését követő tervezést is. A finanszírozási anomáliák miatt a mindig szükséges „gördülő tervezés” leginkább azt jelentette, hogy előzetes terveinket igyekeztünk az utólagos kényszerekhez igazítani, egy sor mennyiségi és minőségi követelmény feláldozásával.

A program első öt éve alatt összesen megközelítőleg 500 millió Ft felhasználásával működött a SZGYEP. A kiadások meghatározó részét a helyi program-szolgáltatások foglalkoztatáshoz kötődő tételei jelentették. A beruházások (szolgáltatások infrastruktúrájának megteremtése stb.) és a működés költségei az összes kiadás megközelítőleg 30%-át tették ki.

A forrásteremtésben nem voltunk hatékonyak. Sokáig hittünk abban, minden intő jel ellenére, hogy ez a program országos szinten is fontos, része egy valódi, a szegénység újratermelődésének megakadályozását célzó stratégiának. A jobb elfogadtatáshoz valószínűleg lobbizni kellett volna, de erre nem voltunk képesek. (Az ok részben időhiány, de részben az is, hogy a lobbizást a demokratikus érdekérvényesítés torz hajtásának tartjuk.) Elvesztettünk egy már megítélt minisztériumi lakhatási fejlesztési forrást 2009 és 2010 fordulóján.¹⁰ Csupán egy évvel az adott program tényleges elkezdése és a rendelkezésre álló keret felosztása után „sikerült” nyernünk egy mélyszegénység felszámolását célzó nagy pályázaton. A nem-kormányzati támogatással folytatott egyeztetéseink sem vezettek az óhajtott eredményekre.

¹⁰ Részletesebben I. jelen kötet 8. fejezetét.

Hiába értékelődik tehát modellként és a kistérségi kiterjesztés szakmai alapjaként a szécsényi kísérlet, finanszírozás hiányában félúton félbeszakadt, ennek minden – bizalmi, szakmai, emberi és anyagi – következményével.

A fenntarthatóság

Az országos és helyben alkalmazható eszközök eltérnek: a jogalkotás, központi forrásteremtés az állam dolga. A helyi alkalmazásoknál viszont kiemelt szerepük van a személyes és közösségi szolgáltatásoknak. Ebből következően a fenntartás egyik lehetséges forrása az állami költségvetés. Egyes normatívák emelésén (pl. iskolai étkezés) és esetleges bevezetésén (kivételes esetben, pl. Biztos Kezdet Gyerekházak) túl a közfinanszírozásból fedezett szolgáltatások bővítése nem valószínű. A másik evidens forrás a pályázatok. A túlságosan projektszemléletű, a projektet legföljebb 2-3 évig fedező, kevéssé összehangolt tenderekre épülő pályázati rendszer azonban nagyon kevéssé alkalmas hosszú távú folyamatok komplex befolyásolására. Sőt, a 2-3 éves beavatkozás után a teljes forráskivonás sokféle kárt okoz. A harmadik lehetőség minél több helyi, belső erőforrás bevonása. A belső erőforrások lehetnek anyagi, emberi, szellemi erőforrások, kapcsolódhatnak az önkormányzat új működésmódjához vagy a civilség megerősödéséhez.

Az inklúziót támogató gyerekszegénység elleni programok fenntarthatóságának előfeltétele a hosszú távú szemlélet, a beavatkozások és fejlesztések folyamatoságának biztosítása. A helyi erőforrások hatékony, a programmal összehangolt felhasználásának előfeltétele sok esetben a mai működésmód és szemlélet olyan átalakítása, amely a gyerekek érdekeivel azonosul. Ez hosszú, nehéz, sok módszert és eszközt igénylő folyamat. Intenzív szolgáltatásokra, a külső szakértők bevonására, a helyi emberi erőforrásokba való jelentős beruházásokra mindaddig szükség van, amíg az érintett csoportok képessé válnak érdekeik megfelelő érvényre juttatására, a helyi szakemberek és közösség pedig arra, hogy a maguk erejéből vigyék tovább a most még segítséggel nyújtott szolgáltatásokat. Addig a gyerekprogram és más hasonló tartalmú fejlesztések következtében lassan formálódó szakmaiságot, a helyi szakemberek körében megjelenő korszerű szakmai megfontolásokat az egzisztenciális félelmek és kényszerek sajnos könnyen felül tudják írni.

A program értékelése

Egy ilyen jellegű program folyamatos és szisztematikus külső értékelése alapkövetelmény. Az adott esetben a folyamat és a források hatékony felhasználásának mindig szükséges ellenőrzése mellett a beavatkozás újszerűsége és modellként való felhasználási igénye nagyon is indokolttá tették volna a megfelelő közigazgatási szerv által kezdeményezett monitorozást. Ez sajnos elmaradt. A folyamatos nyomon követés csak belső követelmény maradt, ennek összes ismert módszertani korlátjával.

Külső – egyben külföldi – megmértetésre két alkalommal került sor, éspedig a Norvég Alaptól elnyert pályázat hivatalos monitoring tevékenysége, valamint egy uniós program során.

A Norvég Alap a program befejezése előtt kért fel egy jó nevű lett intézetet a külső monitorozásra. Az intézet munkatársa 2010-ben több héten keresztül tanulmányozta a program dokumentumait, beszélgetett a megvalósításban szerepet vállaló szakértőkkel és helyi munkatársakkal, sorra látogatta a szolgáltatásokat. Az általa elkészített értékelő dokumentum azt mutatja, hogy a technikai, adminisztratív és pénzügyi kérdéseken túl a működés speciális szakmai és szervezeti problémáit is átlátta. Alapvetően pozitív véleménye és a támogatást megítélő szervezet felé megfogalmazott javaslatai – bár nem minden esetben találtak ott meghallgatásra – ténylegesen segítettek a program formálásában.¹¹

Ugyancsak 2010-ben került sor az EU nyitott koordinációs mechanizmusa keretében megvalósított ún. peer review-ra.¹² A hat országból érkező résztvevők előzetes dokumentumok alapján tanulmányozták a program működését és foglalmazták meg a saját országukban rendelkezésre álló tapasztalatokat is tartalmazó észrevételeiket. Ezt a kistérségben tett látogatás, a szolgáltatások megtekintése, helyi konferencia, szakmai beszélgetés és egy egész napos munkaértekezlet követte. A végső értékelés számos kérdést, dilemmát, javaslatot, ajánlást foglalmazott meg. Az alábbi megállapítás, mely lényegében a hazai döntéshozók, illetve a szakpolitika felé megfogalmazott elismerés, egy ezek sorából: *„Mint Szécsény esetében is, a projekteknek bizonyítaniuk kell, hogy sikeresen elérik az eredményeket, és jó megoldásokat adnak a hátrányos helyzetű kistalvas környezetben élő gyermekek társadalmi integrációjának előmozdítása tekintetében. A szakértői értékeléssel kapcsolatos viták több tanulsággal szolgáltak arra vonatkozóan, hogy miként érhető el legjobban a projekt hatása. Ezek:*

- *A projekteknek fenntarthatóknak kell lenniük. Ez azt jelenti, hogy:*
 - *A hosszú távú szemlélet és a folyamatos cselekvés – ebben a tekintetben a 25 évre kitekintő, hosszú távú, emberöltőben való gondolkodás, továbbá a fokozatosan építkező megvalósítás (egy kezdeti kísérleti projekttel a Szécsényi kistérségben, amelyet később adaptáltak és kiterjesztettek további tíz kistérségre) – kiváltképp dicséretes.”¹³*

Itt tartottunk 2010. május végén. Még egy év volt hátra a norvég pályázati finanszírozás időszakából.

¹¹ Detailed Monitoring Report of Project HU0051: The Szécsény Program to Give Kids a Chance, prepared by Sanita Vanaga (SAFEGE Baltija) on 27.09.2010.

¹² A programot Jose Manule Fresno spanyol szociálpolitikai szakértő vezette, a teljes dokumentáció megtalálható „Promoting social inclusion of children in a disadvantaged rural environment – the micro-region of Szécsény” címen (<http://www.peer-review-social-inclusion.eu/peer-reviews/2010/promoting-social-inclusion-of-children-in-a-disadvantaged-rural-environment-the-micro-region-of-szeccseny>).

¹³ A szakértői értékelés ún. szintézisjelentése, megtalálható: <http://www.peer-review-social-inclusion.eu/peer-reviews/2010/promoting-social-inclusion-of-children-in-a-disadvantaged-rural-environment-the-micro-region-of-szeccseny>.

A jelen

2011 májusa óta a Szécsényi kistérségben működő Gyerekesély Programiroda változó körben és intenzitással működtet szolgáltatásokat. Azóta kisebb kormányzati, valamint pályázati és egyéb támogatásokból próbálják a helyben dolgozó kollégák a szolgáltatásokat fenntartani, fejleszteni.

Minden erőfeszítés és racionális megfontolás ellenére a SzGYEP 2012-ben már nem a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia megvalósításához és a kapcsolódó kistérségi kiterjesztések tervezéséhez és fejlesztéséhez tapasztalatokat biztosító „hivatalos” megvalósítási kísérlet.

A Szécsényi Gyerekesély Program jelenleg a Magyar Szegénységellenes Alapítvány forrásteremtő kapacitásától függő, a Nemzeti Stratégia alapelveinek és célkitűzéseinek megfelelő működés fenntartására és megújítására törekvő civil gyerekesély program. A részleges, de folyamatos működésnek köszönhetően természetesen továbbra is nyújthat tapasztalatokat a lokális programok esélyeiről, korlátairól, eredményeiről, a kudarcok megelőzési lehetőségeiről.

A Gyerekszegénység Elleni Program szécsényi megvalósítási kísérletének befejezetlen története szolgált néhány tanulsággal:

- A program több éven keresztül tartó állandó munkával helyi, lokális szinten megvalósítható. A mély beágyazódáshoz legalább 4-5 évig tartó folyamatos erőfeszítés szükséges.
- A program lokális szintű megvalósítása ugyanolyan fontos, mint az országos szegénységellenes intézkedések.
- Döntő jelentőségű a helyi programok finanszírozása, de még ennél is fontosabb a képzett és elkötelezett közreműködők szerepe.
- A pedagógusok és a szociális szakma képviselői (szociális munkások, védőnők stb.) a legfontosabb szereplők a program alkalmazásában.
- A legnehezebb feladat a gondolkodásmód, a szemlélet – ezen belül a rasszizmus és a szegénységellenes attitűdök – megváltoztatása.
- Az egyik legnehezebb feladat a helyi szinten tapasztalható érdekellentétek kezelése.
- A program korlátozott időtartamú (2-3 éves) projektek (pályázatok) révén történő finanszírozása majdnem leküzdhetetlen nehézségekhez vezet.
- Feszültség van a program összetettsége, komplexitása és a legtöbb pályázati projekt szűken meghatározott céljai között.
- A kormányok szóbeli támogatása nem helyettesítheti a politikai akaratot.
- Az országos politikai klíma befolyásolhatja a program előrehaladását. A mi esetünkben a liberális, gyakran neoliberais kormányról s konzervatív, gyakran neokonzervatív kormányra való váltás megnehezítette a program végrehajtását. A váltás egyik következményeként megszűnt a Programiroda és abbamaradtak az akciókutatások.
- A helyi önkormányzat és a program közötti kapcsolatot nem feltétlenül a helyi önkormányzat politikai színezete határozza meg.

ÖSSZEGZÉS

Nehéz összegzéssel lezárni ezt az írást. Megkerülhetetlen az „egyfelől-másfelől” értékelés. Egyfelől a Nemzeti Stratégia szinte egészének mérlegét a kudarcok húzzák le. A gyerekes családok szegénysége nőtt, számos intézkedés és jogszabály a gyermekek érdekei ellen hat. Ugyanakkor mind a „transzmissziós” munkát, mind a lokális alkalmazást tekintve (igaz, a MTA GYEP Iroda szemszögéből nézve) fontos és hatékony volt ez az öt év. Annyi bebizonyosodott, hogy országos ellenszélben is van valamilyen helyi lehetőség a gyerekek és családjaik helyzetének javítására. A módszertani tanulságok ugyanúgy jelentősek, mint az új vagy régi-új szolgáltatások tapasztalatai (Biztos Kezdet gyerekházak, settlement-típusú szolgáltatások).

E furcsa mérleg igazolja annak a kérdésnek az érvényességét, amelyet sokszor tettük fel magunknak az 5 év során. Szabad-e vajon elkezdni úgy egy társadalmi beavatkozási programot, ha nem látható és kalkulálható előre a program finanszírozása rövid- és középtávon, ha legalább a tartós elkötelezettség megvan hosszú távon? A kérdés a Nemzeti Stratégiára éppúgy érvényes, mint annak megvalósítási kísérletére, a Szécsényi Gyerekesély Programra. A válasz pedig bizonytalan. Megkezdett jó programok megszakítása több kárt okozhat, mint amennyi hasznot hoz. Ám egy bizonytalanságokkal és bajokkal átitatott világban a jövőre vonatkozó szorongások nem béníthatnak meg minden jobbító próbálkozást. Hajózni muszáj.

2. KORAI KÉPESSÉGGONDOZÁS – BIZTOS KEZDET GYEREKHÁZAK

(Szomor Éva)

A kora gyermekkor fejlődési folyamatokban játszott szerepének kutatása már mintegy 20 éves múltra tekint vissza. Mára már bebizonyított tény, hogy az idegrendszer érési folyamatai a genetikai adottságok mellett a környezetből származó ingerek hatására indulnak meg, illetve hogy e folyamat egyenletessége is ezeken a tényezőkön múlik.

Számos kutatás és szakmai vita foglalkozott a korai éveknek a későbbi fejlődésre gyakorolt közvetlen és visszafordíthatatlan hatásával, és bár egyik sem bizonyított egyértelmű és merev ok-okozati hatást, az azonban általánosan elfogadott nézet, hogy az első hónapok és évek tapasztalatai hatással vannak a gyermek későbbi fejlődésére. *„Nem azért fontosak az első évek, mert minden korai károsodás visszafordíthatatlan, mert a kihagyott lehetőségek később nem pótolhatók, vagy mert az első évek kitörölhetetlen emléke befolyásolja a felnőttkort: a korai károsodás gyakran javítható, bizonyos kihagyott lehetőségeket később is pótolhatunk, de nehezebben, több erő és anyagi ráfordítással, és felnőtt viselkedésünk sem feltétlenül a korai tapasztalatok eredménye. Ezek az évek sokkal inkább azért fontosak, mert számottevően ronthatják a gyermek kilátásait az életben. A kihagyott lehetőségek pótlása gyakran csak későbbi*

Fotó: Fodor Kata

komoly fejlesztés árán érhető el. Arról van szó, hogy a korai élmények erős vagy törékeny alapot biztosítanak-e a későbbi fejlődésnek” (Shonkoff, Phillips 2000. 384.).

Fontos tehát, hogy a gyerekek olyan tapasztalatokra tegyenek szert, amelyek megalapozzák a későbbi biztos ismeretszerzést, tudást. Vannak, akiknek külön segítségre van szükségük ahhoz, hogy erre képessé váljanak, és ez már a legkorábbi életkorban is látszik, az igény felismerhető. A nélkülöző, szegény családok esetében erre a külső segítségre minden esetben szükség van, hiszen nem állnak rendelkezésre a gyerekek zavartalan fejlődését biztosító feltételek (lakás, élelem, ruházat, egészséges környezet). És nem állnak rendelkezésre azok a családi példák, amelyekből méríthetnek a fiatal szülők a saját gyerekeik nevelésekor.

A Gyerekszegénység Elleni Program megfogalmazta azt a célt, hogy a legfiatalabb kortól, legszélesebb fejlődési területeket érintve induljanak el olyan prevenciók, szociális, egészségügyi és pedagógiai programok, amelyek az egészséges fejlődés biztosításával és a korai évekkal foglalkoznak. Ezt a célt hivatott szolgálni a Biztos Kezdet Program, amely alternatívát, segítséget nyújt a családoknak és a családokban nevelkedő gyerekeknek ahhoz, hogy a szegénység és a kirekesztettség újratermelődésének megakadályozásával esélyeik javuljanak az iskolai és a társadalmi beilleszkedésükben.

A korai beavatkozás nem egyfajta korai fejlesztésről, vagy külön fejlesztő programokról kell, hogy szóljon, hanem egy nagyon komplex szemléletről, amelyben a fejlesztés gyakran egy időben a gyerekekre, a szülőre és a szűkebb, vagy tágabb értelemben vett környezetre hat (Ferge et al. 2006).

Ha a gyerekek fejlődését nézzük, akkor mindenekelőtt tisztázni kell, hogy az emberi fejlődés üteme az élet első éveiben a leggyorsabb. Az agyi fejlődésről szóló részletesebb kutatások megvilágították a korai életszakaszban szerzett tapasztalatok fontos szerepét az idegpályák kialakulásában. *„Az agyi fejlődéssel foglalkozó újabb kutatások bizonyítják, hogy a korai gyerekkorban szerzett pozitív és gazdag tapasztalatok hatnak az agyi fejlődésre, segítik a gyereket a nyelv elsajátításában, a problémamegoldó készség kifejlesztésében, egészséges kapcsolatok kialakításában a kortársakkal és a felnőttekkel, valamint az egész élet során fontos képességek megszerzésében. A születéstől – sőt, a fogantatástól – számított első néhány évben a gyerek egyetlen későbbi életszakasszal sem összehasonlítható mértékben fejlődik”* (Shonkoff, Phillips 2000). A szerző arra is rámutat, hogy a fejlődést bizonyos szociális és érzelmi „sérülések” erősen gátolhatják. Nem veszíthetünk szem elől egyetlen világra jött csecsemőt sem, még akkor sem, ha adott esetben a szociális és gazdasági státusza folytán a születés követő 10-12 hónap után már nem az egészségügy, hanem sokkal inkább a szociális szakemberek látókörébe kerül.

Ha a szülők szerepét vizsgáljuk a gyerek fejlődésének folyamatában, akkor kiderül, hogy az anya rosszul tápláltsága, a jövedelemhiány miatt kialakult egészségtelen környezet adta hiányok hamar megjelennek a fejlődés menetében, ezért az eltérő módon és ütemben fejlődő gyerekeknél a korai fejlesztés megkezdése kiemelten fontos.

A korai fejlesztés, gondozás 0-6 éves korú, különböző fokban megkésett vagy eltérő fejlődésmentű gyermekek tervszerűen felépített programja, mely komplex diagnosztikai vizsgálatot, gyógypedagógiai oktatást és különböző terápiás szolgáltatásokat foglal magában.

Ezek a lehetőségek ma Magyarországon kizárólag a nagyvárosokban állnak rendelkezésre, miközben a szegénység és kirekesztettség elsősorban a kistelepüléseken jelenik meg, ahol a korai beavatkozáshoz vagy egyéb felzárkóztató szolgáltatásokhoz lehetetlen hozzájutni, így a gyerekek nem juttathatók el arra a szintre, amit a bennük rejlő képességek lehetővé tesznek.

Ezek ismeretében, ezen gondolatok és tények birtokában kívántuk létrehozni a gyerekházakat, amelyekben a fiatal, fejlődésük nagyon korai szakaszában lévő gyerekek foglalkoznak olyan szisztematikus módon, amellyel segítenek a gyerekeknek megmászni a saját fejlődési létrájukat. A munka, ami a házakban folyik, elsősorban 3 év alatti gyerekekre és szüleikre irányul. Ennek a típusú foglalkozásnak az ún. fejlődési megközelítés a lényege, és minden esetben játékra, a fantázia, az önkifejezés képességének optimalizálására törekszünk. Ez viszi vissza a gyereket mindazon elmulasztott fejlődési létrafokokig, amelyek többnyire a környezet adta nehézségekből, a jól követhető példák hiányából adódnak. A foglalkozásokkal újra indíthatjuk a fejlődési menetet, vagy folytathatjuk attól a szinttől, ahol a gyermek az adott időben tart. A szülőkkel és a szakemberrel közös munka eredményeként a gyerekek mérföldeket tehetnek meg fokozatosan elsajátítva a hiányzó készségeket. A szülők a gyerekek biztonságérzetét szolgáló legfontosabb tényezőként minden esetben részt vesznek a gyerekházak napi életében.

* * *

A helyi szakemberek véleményét felmérő első (2006 őszén lezajlott) kérdéses során az 54 felsorolt szolgáltatás között egy korai fejlesztésre vonatkozó lehetőséget is felkínáltunk.¹⁴ Bár az országban akkor már néhány helyen működtek kísérleti Biztos Kezdet gyerekházak valamint Biztos Kezdet klubok, akkor a megkérdezettek közül senki nem ismerte a Biztos Kezdet programot. Fontosságáról nem voltak meggyőződve, de rövid beszélgetés után nem túl rossz helyre, a 16-ikra (azaz eléggé előre) helyezték ezt a szolgáltatást, fontosságát pedig egy 100 fokozatú skálán 84-re becsülték.¹⁵

A program fontosnak találta a gyerekház-gondolat helyi viszonyokhoz adaptálását. Számolni kellett forráshiánnyal, szakképzett gyerekház-as nevelők hiányával, a „gyakorlatban tanulás” véletleneire válaszoló kreativitási szükséglettel, és a nehezen változtatható beidegzőséekkel és bevett gyakorlattal a működési rend, a szabályok és a folyamatos képzés anyagának kidolgozásakor, illetve helyi viszonyokra adaptálásakor.

Már ebben az időszakban is érezhető volt, hogy a kora gyermekkori szolgáltatások szükségessége, a korosztály fontosságának megítélése szempontjából erősen eltérő a gyerekesély program szakembereinek és a helyben dolgozóknak a véleménye, de a települések között is viszonylag nagy volt az eltérés. Az induláskor – 2006 őszén –

¹⁴ A 2006-ban készített szükséglet felmérés eredményeit az 1. sz. mellékletben közöljük

¹⁵ A KSH adatai alapján 2006-ban 812 hároméves vagy annál fiatalabb gyermek élt a kistérségben. A három év alatti gyerekek számára a kistérségben nincsenek elérhető intézményes szolgáltatások. Az egyetlen 15 férőhelyes bölcsőde Szécsényben működik, a környező településekről bekerülni szinte lehetetlen. A három éveseknek megközelítőleg 70 százaléka jár óvodába. (Bass, Farkas 2009)

körülbelül addig jutottunk el, hogy a Biztos Kezdet Gyerekházak a kisgyerekek korai képességgondozását végző, alacsony küszöbű (és az ÁNTSZ feltételeinek is megfelelő¹⁶) szolgáltatásokká váltak, amelyek nem intézményi keretek között működnek.

A rendelkezésre álló adatok alapján előre eldönthető lett volna, hogy hol kell gyerekházat létrehozni: ott, ahol legtöbb a hátrányos helyzetű gyerek. Az élet azonban másképp működik, a gyerekházak ott jöttek létre, ahol ezt a falu vezetése akarta, ahol ezért hajlandó volt áldozatokat hozni, ahol volt valamennyire képzett szakember és ahol a szülők részéről érdeklődés mutatkozott.

A többszöri szakmaközi beszélgetések eredményeként először egy településen (Rimóc) indult gyerekház, a romák lakta településrész közelében. A „hivatalos”, ünnepélyes nyitás 2007 augusztusában volt, de az intézmény már 2006 októberétől működött kísérleti jelleggel.

Az érintett családok nagy aktivitása és lelkesedése nekünk buzdító volt, és talán ezért is sürgettük a működés minél előbbi megkezdését. Egy építőipari cég adománya segítségével megtörtént a tető rendbe hozása, adományokból, barátságból került játék, mosógép, sőt tűzhely is. Ez lett később a vesztünk is: nehezen lehetett az adakozó, vidám „dzsembori” hangulatot szakmai tervezett, szervezett foglalkozásokká alakítani.

Hamarosan két újabb település irigyelte meg a külső szemlélők számára „kedves, mozgalmas, jól mutató és mutatható” gyerekházakat, és az önkormányzatok lelkes

Fotó: Ferge Sándor

¹⁶ A szabályok szerint a ház – megfelelő feltételek hiányában – csak gyümölcsöt adhatott volna a gyerekeknek. A gyerekek azonban nagyon éhesek voltak. Így közösen ki kellett dolgozni azokat a feltételeket, amelyek mellett szabálysértés nélkül ehetnek a gyerekek legalább hideg ételt, párizsis zsömlét.

támogatásával újabb két faluban (2007-ben Varsányban és Magyargécen) nyílt gyerekház a korábban üresen maradt önkormányzati lakásokban.

„Talán mintha mozogni kezdene a langyos víz. A gyerekházak mind a három faluban 20–22 családot értek el. Rendszeresen látogatta a házat házanként 8–10 gyerek. Elkészültek az állapotfelmérések, amelyeket a konferencián szeretnénk bemutatni, falvankénti összehasonlításban.” (részlet a szakértői beszámolóból, 2008. december)

2009-ben a norvég pályázat támogatásával újabb öt településen nyílt gyerekház: Nógrádszakálón, Nagylócon, Ludányhalásziban, Endrefalván és Szécsényben.

A településeken élők, néha még a döntéshozók is, lassan kezdték megérteni, illetve elfogadni, hogy a szegény, aluliskolázott családokban felnövő gyerekek, ha teret, segítséget kapnak fejlődésük zavartalan menetéhez, akkor az óvodában, vagy más közösségekben jobban érzik magukat, sikeresebbek.

„Nagyon fontos lépés volt a gyerekházak létrehozása. Itt nagyon sok mindenre megtanították a kismamákat: közösen főztek, közösen csináltak programokat, játszottak. A gyerekház, az majdnem olyan, mintha bölcsőde lenne a településen. Jó, hogy önkéntes, meg az anyuka is ott van velük – ez nagyon jó a gyerekek fejlődése szempontjából.” (önkormányzati dolgozó 2012)

Azon a helyzeten, hogy a már évtizedek óta működő napközbeni ellátó rendszer szabályait nem lehetett a gyerekházak sajátos szükségleteihez (a szülővel együtt, az egyes gyerek képességéhez, helyzetéhez alkalmazkodó, sok egyéni aktivitást kívánó, tervezett, ugyanakkor spontaneitásra épülő metódus) igazítani, a program nemigen tudott változtatni.

2010-ben azokon a településeken, ahol működött a szolgáltatás, a 6 év alatti gyerekek negyede legalább egyszer megfordult a gyerekházban. Az igénybevétel a 2-3 évesek között ennél magasabb: mintegy 40%-os volt.

1. táblázat: A gyerekházat igénybevevők aránya a szolgáltatást működtető településeken élő 0-5 éves gyermekek között (2010, %)

0-1 évesek	30
2-3 évesek	38
4-5 évesek	13
roma gyerekek	25
nem roma gyerekek	36
szegény* gyerekek	29
nem szegény gyerekek	31
együtt	27

* a mediánjövedelem 60%-a alatt (OECD1)

A nagy kérdés nemcsak a program indulásánál, hanem a későbbiekben is az volt: kinek szólnak a gyerekházak programjai, kire céloz, fókuszál az alacsony küszöbű szolgáltatást biztosító gyerekház. Nehéz volt, és máig nem sikerült elfogadottá tenni azt az elgondolást, ami egyébként a Nemzeti Stratégia alapeszméje, hogy tudniillik a földrajzi

célzás a vezérelv, a szegénység, ezen belül a gyerekszegénység csökkentését célzó programban. Többször, több szakmában is próbált a program változásokat elérni, a szegényekről, szegénységről való gondolkodásban. Azokat a sémákat, amelyekben van tisztességes szegény és van, aki maga tehet róla, hogy nincstelen, talán érinteni tudtuk, de igazi változást nem hoztunk. Elsősorban az etnikai kisebbséghez tartozó, egyre lejjebb csúszó családokat hatalmi szóval, szankciókkal jobb útra térítő hangokkal szemben a program tehetetlen volt, mert azok országosan elfogadott, a hatalom által támogatott nézetek.

Volt, hogy nagyon minimalizált szakmai szintű, érzelemből irányított programok voltak a gyerekházakban, amelyek azonban látogatottak, népszerűek voltak a különösen kiszolgáltatott családok körében. Ugyanakkor más gyerekházak – és sajnos ezek voltak többségben – a települések fiatal, középosztályhoz tartozó családjai számára biztosítottak szakmailag többé-kevésbé jó színvonalú foglalkozásokat, programokat (1. táblázat). Felmerült hát a nagy dilemma: kinek és mit kell adjon a gyerekház.

A szülők bevonása, motiválása nemcsak azért fontos, mert a gyerekek fejlődésében a szülők a legfontosabb tényezők, hanem azért is, mert a mélyszegénységben élő családok több generációra visszavezethetően hiányt szenvedtek az önkifejezés, az egymásra figyelés, a kommunikációs képességek zavartalan fejlődésének lehetőségében. Erre is próbált fókuszálni a gyerekházak programja, de sajnos a települések nagy többségében nem valósult meg, hogy a rendszeresen járó gyerekek szülőkkel együtt vegyenek részt a foglalkozásokon.

„A Babaház két éve alakult itt a faluban. Óvoda előkészítő. Hordtuk a gyereket, egy óráig lehet ott lenni, vagy délig – csak ott kell lenni a kölökkel együtt, annyiból nem jó. Reggeltől délig ott voltam.” (szülő, 2010.) „ha a szülő rendszeren jár a gyerekével, tehát nem arra használja, hogy most leadom a gyereket, aztán én elindultam a dologra, hanem ott van vele, és ott a gyermekházi munkatárs, azok megtanítják a szülőt nevelni.” (polgármester, 2010.)

Az általánosan elfogadott szemlélet, hogy az anyának a kisgyerekekkel otthon kell lennie, és hogy a szakképzett kisgyerekekkel foglalkozó szakember csak a gyerekekkel „dolgozik”, erősen tartotta és tartja magát ma is.

A kistérségben a településeken különböző arányú volt a cigány és nem cigány lakosság aránya. Kezdetben úgy tűnt: jól indulunk és – bár nem szülővel – sikerül nagyobb számban bevonni a 3 év alatti gyerekeket. Mi ugyanakkor egyre erősebben szorgalmaztuk az integráció alap gondolatát: minél fiatalabban, minél természetesebben valósul meg az együttlét, az együtt játszás, annál sikeresebb lesz később az emberi módon való együttélés.

„Az elején nem úgy funkcionált, ahogy kellett volna, mert olyan anyukák jártak ide, akik nem rászorultak, no de végül is jól tették, hogy jöttek, mert nem lett volna senki. Aztán, amikor a normális vagy rendes, vagy hogy mondjam... tiszta anyuka bejött a gyerekével, és bejöttek onnan a koszos gyerekek, természetesen hogy akkor nem jött ez.” (gyámügyi előadó 2007) „Voltak olyan programok, amik végül is elnyerték az itt lakók tetszését... de ez sem igazán jutott el mindenkihez. (suttogva) Ez a program egyértelműen azért nem volt sikeres, mert átment gyerekprogramból roma programba. De ehhez úgyse adom a nevem.” (névtelenséget kérő szakember, 2012.)

Fotó: Ferge Sándor

Annak a szándékunknak a megvalósítása, hogy a különböző kulturális és anyagi szinten élő kisgyerekes családok együtt éljék át a korai gyerekkor minden örömét és nehézségét, nagy ellenállásba ütközött. Maguk a munkatársak is úgy vélték: igaz, hogy a települések szinte mindegyikében a kisgyerekes családok nagy nélkülözésben élnek, igaz, hogy a fejlődést segítő szolgáltatások elérhetősége a településen élők számára megoldatlan, de azért mégis vagy a cigány, vagy a nem cigány kisgye-

rekes családoknak szolgáltatunk. Tehát először a munkatársak körében kellett nagy gátakat, akadályokat leküzdeni. Az országban egyre jobban terjedő kirekesztő hanggulat ezen nem segített.

* * *

A döntéshozók, akik megértették a kora gyermekkor fontosságát és a helyi szakemberektől is kaptak pozitív visszajelzéseket, nagyon ingadozóak voltak a tekintetben, hogy támogassák vagy ellenezzék a kora gyermekkori szolgáltatásokat nyújtó gyermekházakat.

Az alap konfliktust az okozta, hogy a korábbi ismert rendszereket felváltó, nyitottabb, könnyedebb, valóban gyerek- és szülőközpontú gyermekházak gondolata nem illeszkedett a települési rendbe, a döntéshozók pedig a számtalan egyéb ellentét mellé már nem vállalták a helyi szakemberek képviselőivel történő egyeztetéseket.

„Településenként létrehoztak ilyen gyermekházakat. Ennek az volt a lényege, hogy valamilyen pedagógiai végzettségű hölgyike, aki ott tevékenykedett ebbe a programba, kialakított ilyen családi ház jellegű dolgokat (sic!), ahol gyermekmegőrzés címén a szülők bevitték a gyereket. Az volt az elsődleges, hogy közbe el tudjanak menni tanulni. Megyerben nem volt ilyen, mert a többi települések nem jó tapasztalattal voltak iránta, és így mi bele se fogtunk. Meg kell kérdezni a magyargéci kollégát: Magyargécében elég kemény konfliktushelyzet alakult ki. Gyakorlatilag itt már az volt, hogy a gyermekházas programba megpróbálták a családokat összeugrasztani és ilyen békebíró szerepbe lépni a faluban. Tehát erre nincs itt szükség.” (polgármester, 2012.)

Nehézséget okozott (ez talán általános tanulság is lehet), hogy a programot képviselő, ám helyben élő s dolgozó szakemberek nem tudták, vagy nem akarták érvényesíteni a gyermekházak működésének szakmai érveit, a házat látogató családok érdekeit. Tehát felmerül a kérdés, hogy a helyi erőkkal hogyan és kinek kell felvennie a „harcot”, amennyiben a változások egy adott szakterületen alapműködéseket érintenek.

Válasz talán az elkövetkezendő év(ek)ben lesz, amikor a helyi döntéshozók működtetik majd a házakat, de nem egy szakmai csapat irányítása, útmutatása mellett, hanem egy országos hálózat részeként.

A házakba szakembereket a program verbuvált, a vezetőknek felsőfokú végzettséggel hirdettük meg a munka lehetőségét. Amint megkezdődtek a gyermekházi munkák, elindultak a gyerekejlődés új ismereteit közvetítő képzések, és néhány társszakma is bekapcsolódott ebbe a munkába. A kezdeti lelkesedés után a tanulási vágy ilyen formában (nem akkreditált képzés) alább hagyott, viszont megnőtt az igény a környéken elérhető, szakképesítést adó posztgraduális, vagy felsőfokot nyújtó képzések iránt. Ezt akár eredménynek is értékelhetnénk, de a tény ezzel szemben az volt, hogy a mindennapok néha komoly nehézségeket adó helyzetei, azokra való megoldások keresése, már nem volt fontos a munkatársak számára. Az ebből adódó konfliktusok gyakran rontottak a korábbi közös munka örömén.

A gyermekházak munkatársai számára átfogó, alapismereteket tartalmazó képzés a munka megkezdése előtt került megtartásra, majd ezt követte a havi rendszeres-

séggel tartott, adott témára fókuszáló továbbképzés, amelyre külső előadót hívtunk, illetve a program keretén belüli társszakmából kértünk fel előadót.

* * *

A program második harmadában lehetőség kínálkozott a pénzügyi gondok részbeni megoldására: az Európai Unió támogatására pályázott három települési önkormányzat, hogy a gyerekházak működését és a személyek bérezését megoldjuk. Ez, mint utóbb világossá vált, tévedés volt. Bár az önkormányzatok vezette házak finanszírozása megoldódott, az egységes programnak innentől kezdve vége lett. Lehet, hogy nem törvényszerű, hogy az azonos alapokon nyugvó, de más finanszírozású rendszerhez tartozó programok ne működhessenek együtt, de a mi esetünkben ez így történt.

Maradtak hát azok a norvég pályázati programból fenntartott házak, amelyek már sokkal kisebb lelkesedéssel, az állandó fenntarthatósági kérdőjelekkel megtűzdelve, a „létükért küzdés” hangulatában meglehetősen szakmaiatlanul kezdtek működni.

„Jó lenne, hogyha megmaradt volna és nem kellett volna megszüntetni. Úgyhogy nem pályázati pénzből kellene ezeket indítani, ami aztán vagy folytatódik vagy nem, hanem állami szinten.” (pedagógus, 2012.)

Miközben a helyi szakemberek már néhány településen látták a gyerekházak eredményeit (óvodai visszajelzéseket a gyerekek jobb beilleszkedéséről, a szülők aktívabb részvételéről), kérdéses, hogy valóban történt-e szemléletbeli változás a kora gyerekkort illetően. Változott-e a családokkal együtt történő munka, elfogadták-e a társszakmák azt a gyakorlatot, hogy egy-egy adott család esetében a közös megoldások keresése, az együtt gondolkodás a célra vezető, és nem a külön álló, klienseket küldözgető módszer.

Valószínűleg eredményesebbnek tűnhetne a program, ha pl. az országos oktatási rendszerben teret nyerne a szülőkkel történő együttműködés, ha a szociális képzésben nagyobb hangsúlyt kapna a gyerekkorról való ismeret, ha gyerekközpontú lenne az oktatás az ismeret-, tudásközpontúság helyett.

Ezzel együtt is azt gondolom, hogy sok sebet kapva, de elindítottunk egy folyamatot, amely megmutatta, ha kezdetlegesen is, hogy létezhet interdiszciplináris rendszer, megindítottunk olyan új gondolatokat, amelyeket teljesen kitörölni már csak nagy nehézségekkel lehet. Folytatni könnyebben lehetne.

3. KÖZOKTATÁSI INTEGRÁCIÓ, A KÖZOKTATÁS FEJLESZTÉSE

(Kende Ágnes)

A gyerekszegénység kezelésének egyik fókuszában a közoktatás áll. Az iskola (óvoda) – és benne az oktatás, nevelés – definíciójának tágításával olyan komplex teret jelenthet ez az intézmény, amelyben a gyerek minden típusú szükségleteire reagálni lehet. Már az oktatási rendszer 2010 előtti struktúrája, szabályozása és finanszírozása sem teremtette meg ezen ideál „lehetőségét” vagy „feltételeit”, de az oktatás decentralizáltsága és helyi autonómiája miatt, legalább elvi lehetőség nyílt a helyi beavatkozásokra. Ugyanakkor épp a decentralizáció, a helyi szintű döntések és a minőségbiztosítás hiánya miatt a legszegényebb gyerekek által látogatott iskolák voltak legtöbbször a legrosszabb minőségűek, mind infrastruktúrában, mind pedagógiai színvonalukat tekintve. Sajnos az iskolák állami kézbevételeitől sem remélhető igazságosabb, minőségében egyenletesebb oktatási rendszer megvalósulása, és ezt a helyzetet az egyházi intézmények nagyarányú térnyerése tovább nehezíti.

A magyar közoktatásban a hagyományos, a gyerekek egyéni különbségeit figyelembe nem vevő, differenciálatlan pedagógiai gyakorlatból eredően általában homogén osztályok kialakítására törekcsenek, amit a csökkenő gyermeklétszám és a fölösleges kapacitások miatt meg is tehetnek. Ebből következik, hogy már az iskola

kezdő szakaszában erős a szelekciós nyomás, így a hátrányos helyzetű gyerekek nagy része az első pillanattól kezdve hátrányba kerül az iskolában is. A közoktatásban – különösen az általános iskolában és a szakiskolában – így megszerzett tudás a mindennapi életben kevésbé hasznosítható, és nem elégséges a modern munkaerőpiacra.

A ma jellemző frontális és zömmel lexikális ismeretközlő eljárásokat ezért fel kell váltania az iskolarendszer egészére kiterjedő, kompetenciaalapú nevelési, oktatási módszertannak. Különösen nagy fontosságú a kisiskolás korban kialakított alapképességek és készségek, valamint a kulcskompetenciák fejlesztése. Az ehhez szükséges fejlesztés célja a pedagógiai kultúra átalakítása, különös tekintettel a tanár személyiségére és felkészültségére, a személyközpontú pedagógiai gyakorlat megszilárdítása és a gyermekek életkorának megfelelő, támogató, facilitáló pedagógusszerep kialakítása. A fejlesztés másik célja a tanítási módszerek tekintetében a kompetenciaalapú nevelési-oktatási módszertan elterjesztése. Az ehhez szükséges kulcsfogalmak pedig az önállóság, együttműködés, empátia, problémamegoldás, konfliktuskezelés, önreflexió, kritikus gondolkodás, közösségi részvétel, differenciálás és csoportmunka.

A 2010 óta hatalmon lévő oktatási kormányzat oktatáspolitikai elképzelései tovább fogják mélyíteni a szakadékot a különböző társadalmi háttérű gyerekek oktatása között, az új Nemzeti Alaptanterv, a tehetséggondozás hangsúlyozása a szelekció erősödéséhez fog vezetni, ami ellentétes a gyerekszegénység elleni programban megfogalmazott közoktatási elképzelésekkel, amely alapjaiban az esélyegyenlőségre és a méltányos oktatás megvalósulására épül.

A 2010 előtti időszak esélyegyenlőségi oktatáspolitikája¹⁷ puha ösztönző rendszert épített ki, plusz pénzt adott annak az intézménynek, ahol az integrált oktatás feltételeit kialakították, de nem nyúlt hozzá, vagy csak nagyon gyengén a szegre-

¹⁷ Az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal 2007-ben azzal a céllal jött létre, hogy olyan elemzések elkészítését és minél szélesebb körű megvitatását kezdeményezze, amelyek eredményeként a mindenkori kormányok munkáját és a jogalkotás folyamatát hathatós ajánlásokkal segítse. A 2008 tavaszán elkészült ún. Zöld Könyv, bár több beavatkozási területen is javasolt változtatásokat, végül a négy legfontosabbnak tartott cél megvalósítását hivatott előmozdítani.

1. A tanári szakma társadalmi presztízsét és a tanári kar minőségét javító intézkedéseket tartják a legfontosabbnak.
2. Második célként a megtanító iskolát jelölték meg (mastery learning), amely a tanulók között az alapképességek tekintetében meglévő eltéréseket alapvetően fejlődési fáziskülönbségként fogja fel, és a fejlesztést mindenkinél meghatározott kritériumok eléréséig folytatja.
3. A harmadik cél a behozhatatlan induló lemaradások megelőzése és a tanulók közötti különbségekre szegregációval válaszoló gyakorlat meghaladása. Az iskoláskor előtt kialakuló fejlődési hátrányok megelőzésében fontos szerep hárul a gyermekgondozást és nevelést segítő intézményekre és programokra, beleértve a ma még kevésbé elterjedt alternatív formákat is, mint például a biztos kezdet program gyerekházait.
4. Végül pedig az iskolai munka és az oktatás fejlesztése megfelelő visszacsatolások alapján történjen, azaz az egyén, az iskola és az iskolarendszer egésze szakszerűen felvett adatokon nyugvó, nehezen manipulálható jelzést kaphasson a fejlődéséről, illetve a munkája minőségéről.

Ugyanakkor nem hangsúlyosak a Zöld Könyvben a „Legyen jobb a gyerekeknek” nemzeti stratégiában szereplő fizikai, pszichológiai, pedagógiai és szociális feltételek, amelyek a gyerekek fizikai és mentális jóllétét, valóban sikeres iskolai pályafutását szolgálják. A sikeres iskolához meghatározóak a tanórán kívüli programok, szolgáltatások, a gyerekek jóllétét közvetlenül érintő tevékenységek is.

gációt lehetővé tévő szabályokhoz (szabad iskolaválasztás, általános iskola–gimnázium szerkezeti sokfélesége). Pályázati rendszerbe tette a közoktatás reformját, a pályázati-projektvilág összes szörnyűségével együtt. Az esélyegyenlőség megvalósításához kötött infrastrukturális beruházások rendre kudarcot vallottak, ott is épülhetett iskola, ahová nem kellett volna. Szándék tehát volt, fékeket építettek be, szabályokat hoztak, ezek azonban mind kevésnek bizonyultak az igazi áttöréséhez. Azért persze szép példák is voltak az integrációra, de ezek mégsem voltak elegendők ahhoz, hogy a magyar rendszerre oly jellemző jelenséget, a gyerekek iskolai eredményeit legerősebben meghatározó családi háttér hatását is csökkentse az oktatási rendszer.

Számos kutatás igazolta, hogy a nem szegregáló iskolarendszerek (például az angolszász és skandináv országok gyakorlatai) átlagosan sokkal jobb eredményeket érnek el bármilyen más ország-csoport átlagaihoz képest a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban. Az új tervezetben felerősödő, mindenféle néven futó „képesség-alapú” beiskolázás és csoportokba osztás valójában társadalmi csoportok, rétegek, osztályok közötti törésvonalak mentén történik. Ez önmagában is antidemokratikus, az emberi és gyermeki jogokat sérti, a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó gyerekek elkülönítésével jár, ami tovább gyengíti a magyar társadalom alig létező belső kohézióját.

Az alapvető strukturális, szabályozási és finanszírozási problémák helyi szinten alig kezelhetőek, ráadásul a szabályozási rendszer és az uniós finanszírozású pályázati rendszer gyakran ellentétes célkitűzései ki is olthatják egymást. Így a szabályozás és a gyerekszegénység elleni program ellentmondásba kerülhetnek egymással. Bár az az időszak, amelyről kötetünk beszámol, legnagyobb részben a korábbi kormányzati ciklus idejére esett, akkor is komoly feladat volt az intézményeket meghatározó szabályozási környezetbe beágyazni a Szécsényi Gyerekesély Program közoktatási programját, és kitalálni, hogy az országos folyamatok ellenére milyen játéktér marad egy kistérségi szintű fejlesztésre.

A közoktatási program lényege, hogy a szemléletmódba avatkozzon be, és olyan típusú segítséget nyújtson az iskoláknak, amely a jövőben akár „pénz nélkül”, illetve a pénzmennyiségtől kevésbé függően is működjene, ezzel biztosítva a hosszú távú fenntarthatóságot. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nincs sok pénzre szükség egy minőségi oktatási intézmény kialakításához. Az oktatásra szánt kiadások biztosítása ugyanakkor országos oktatási kormányzati feladat; helyi szinten az iskola fenntartóját minimális mértékben lehetett (ezen túl az immár állami iskolákat lehetetlen lesz) befolyásolni abba az irányba, hogy többet költsön minőségi oktatásra, így leginkább az uniós pályázatok világába szorulnak azok az iskolák, amelyek többet akarnak annál, mint ami adatik.

Ezeket a kereteket figyelembe véve alakítottuk ki szolgáltatásainkat, melyek egyik része **közvetlenül a gyerekeket** éri el, másik része pedig **az intézményvezetőket és pedagógusokat**. A rendszer mögött a minőségi, jó iskola koncepciója húzódik meg, figyelembe véve az esélyegyenlőség és lehetőség szerint az integráció megvalósulását. Az utóbbi sokkal nehezebb – holott elválaszthatatlan lenne az esélyegyenlőségtől (társadalmi integráció nélkül az esélyek lehetőségének nyújtása is csorbul) – mivel a kistelepülések iskolái, leginkább a szabad iskolaválasztás („white flight”) miatt mára már szegregálódott kisiskolák lettek.

A kistérségi intézményfejlesztés

Az intézményvezetők és pedagógusok számára kidolgozott intézményi fejlesztéseink gyerekközpontú, differenciált bánásmódra épülő programot jelentenek. A pedagógus szakemberek számára képzéseket, intézményi látogatásokat, meghívott előadók segítségével műhelybeszélgetéseket szerveztünk, eközben lehetőségünk nyílt arra is, hogy az osztályszervezésben, a megfelelő módszerek kialakításában is együttműködjünk. Tevékenységünk kiterjedt a gyerekek képesség-mérésére és az eredményeik alapján összeállított pedagógiai program kidolgozására, természetesen szorosan együttműködve a helyi pedagógusokkal.

Munkánkat úgy alakítottuk, hogy építettünk az iskolák rajtunk kívül eső, elnyert pályázatainak szakmai tartalmaira, és igyekeztünk azokat kiegészíteni, illetve megerősíteni. Az intézményfejlesztő programelemünk nemcsak új módszerek bevezetésén fáradozott, hanem a társadalmi és etnikai feszültségekből eredő problémákra is szervezett érzékenyítő programokat, amelyek egyik hangsúlyos eleme a családok bevonása volt a gyerekek iskolai nevelésébe. Szakirodalmi adatok igazolják, hogy a családok bevonása az iskola életébe elképzelhetetlen a partneri viszony kialakítása nélkül, így pozitív hatással van a nevelés hatékonyságára és segít oldani azokat a látens feszültségeket, amelyek már egész kicsi kortól mérgezik a gyerekek és pedagógusaik viszonyát a meg nem értés és el nem fogadás miatt.

„A Gyermekszegénység Elleni programiroda a bukkott tanulóknak nyáron szervezett felkészítést. S akkor én azt mondtam a kolléganőnek, hogy erre a felkészítésre kötelezném a szülőket, hogy menjenek el. Az elején akár úgy, hogy nekik is ott kell lenni, mert akkor valamilyen más kedvezményt nem kapnak.” (iskolaigazgató, 2012.)

Fotó: Holczer Veronika

A képzésekre elnyerhető pályázati pénzekhez képest programunk egész minimális pénzből igyekezett ezt a programelemet megvalósítani. Épp ezért a hangsúlyt nem a tantestületi képzésekre tettük (erre forrásunk sem volt), hanem a képzéseket kiegészítő tanár mentorálásra, hospitálásra, tematikus műhelybeszélgetésekre, illetve a gyerekek képességmérési eredményein keresztül a pedagógiai programra és a módszerek kialakítására.

Ezt a programot nem a helyi igény hívta életre, mégis sikerült elérnünk, hogy fejlesztéseinket igényeljék az iskolák. Intézményvezetők dolgoztak velünk együtt annak érdekében, hogy jobb legyen iskolájuk, és miközben belső feszültségektől is terhesek az intézmények, az intézményvezetők és pedagógusok egy része is felkészült a változásokra.

A gyerekeket célzó szolgáltatások

A közoktatási programelem kidolgozásának fő szempontja az volt, hogy a gyerekek kötelező tanóráin kívül alig állnak rendelkezésre a különböző típusú, a tanulást és a szabadidő hasznos eltöltését elősegítő szolgáltatások. Az általunk ideálisnak vélt egész napos, minőségi oktatásban a gyerekek mindkét típusú szolgáltatáshoz hozzá kell, hogy férjenek.

Ennek megfelelően alakítottuk ki a tanulást segítő **tanodáinkat** olyan helyeken, ahol 5-8. osztályig nincs iskola már a településen. A harmadik tanodát olyan helyen nyitottuk meg, ahol sok száz ember él szegregátumban, és a gyerekek iskolai eredményei messze az országos szint alatt maradtak. A tanodákban egyéni fejlesztési terv alapján folyik a gyerekek alapképességeinek fejlesztése és a különböző tárgyakból történő korrepetálása.

„A tanodák működésével egyetértettem, illetve talán az iskolarendszert lehetne úgy megváltoztatni, hogy ne legyen szükség tanodára, hanem itt iskolán belül megoldhatóak legyenek ezek a délutáni segítségerek. (hallgat) De hát az iskolák működése nagyban függ a fenntartó anyagi helyzetétől. Ez nagyon nagy baj. Viszont ha már voltak a tanodák, akkor meg jó lenne hogyha megmaradt volna.” (iskolaigazgató, 2012.) „A tanoda két éve működik ilyen Uniós vagy holland pályázat volt, meg nem tudom anyámkínja mindenféle, rengeteg pénz, amiket beleöltek ebbe, és én úgy gondolom, hogy nem sok értelme volt. Azt a pénzt inkább az intézménynek adták volna felújításra vagy akármire.” (pedagógus) „A tanoda egy nagyon szerencsés dolog. Államilag a napközi a legrosszabbul finanszírozott, sok helyen egy napközis csoportba 50-60 gyerek is jár, ami szerintem rettenetes. A tanodában segítenek értelmesen eltölteni az időt, ez is egy nagyon jó segítség volt. (A program) összehozta itt a térségben a gyerekekért dolgozó felnőtteket.” (iskolaigazgató, 2012.)

Az iskolai **délutáni szakköri** foglalkozásaink hasonlítanak az iskolákban működő, de pénzért igénybe vehető szolgáltatásokhoz. A kistérség iskoláiban már nem vagy alig szerveznek fizetős szolgáltatásokat, mert annyira nincs rá fizetőképes kereslet, ingyenes délutáni programokra meg a fenntartónak nincs pénze, ezért marad a leginkább megőrzőként működő napközi. Délutáni foglalkozásaink ezt a hiányosságot

igyekeztek pótolni. A programunk dráma-, kézműves, tánc- és gitárórát biztosított 6 településen. Programjaink természetesen minden gyerek előtt nyitva álltak, és nem tettünk különbséget rászorultsági elv alapján, ezzel is elősegítve az integrációt és megfékezve a rászorultsági politika velejárójaként keletkező feszültséget. Programjaink a minőségileg teljesen lesüllyedt, a pénztelenség miatt a legtöbb helyen összevont napközi színesebbé tételét szolgálták.

A hosszú nyári szünet alatti programjaink különösen fontosak, hiszen a hátrányos helyzetű gyerekeknek alig van programjuk a nyáron, sokat felejtenek, így ősszel olyan sok időt kell ismétléssel tölteniük, ami már súlyosan befolyásolja az oktatás hatékonyságát. Az élményeket és tudást biztosító nyár érdekében kétszer kéthetes **nyári napközis** táborokat szervezünk több száz gyereknek és egy-egy hétre elvittük őket bentlakásos **táborba** is. A programjainkon a belső munkatársak és önkéntesek is részt vettek, akiket ezzel is érzékenyítettünk az itt található társadalmi problémákra.

„A nyár szintén mozgalmas, táboroztatunk Bükkszéken, nyári napközitettünk a falvakban, így még szorosabb lesz a kapcsolatunk a gyerekekkel, a táborokban együtt is lakunk, alszunk, eszünk velük. Mi ez, ha nem előrelépés, hogy a szülők elengedik velünk a gyerekeiket hat napra és megbíznak bennünk?” (iskolai koordinátor)

Az iskolai koordinátori rendszer

Programunk egyik legerősebb eleme, és egyben legkomplexebb képződménye az iskolai koordinátorok csapata. Munkájukban benne van az iskolai szociális munka, a pedagógiai asszisztensi vagy a szociálpedagógusi munka. Feladatuk, hogy úgy segítsék az iskolai pedagógiai munkát, hogy közben a gyerekprogram szemléletét képviselve egyfajta mintát is mutassanak az iskolák számára abban, hogy miképp lehet a családokkal bizalomra épülő partneri kapcsolatot létesíteni. Annak ellenére, hogy az iskolák az elején olyan ingyen munkaeőrt látták bennük, akiket leginkább pedellusi munkákkal lehet megbízni, többéves együttműködésünk eredményeképpen most már egyre inkább pedagógiai és szociális munkát is végeznek koordinátoraink. Másik fontos feladatuk, hogy ő általuk látjuk leginkább az iskolákat közelről, így a szükséges beavatkozásokat gyakran az ő tapasztalataikra építjük. Ez az oda-vissza ható folyamat, amiben a kulcsszereplők az iskolai koordinátorok, az egyik legerősebb eleme a közoktatási programnak. A „kéttanítós” modellhez hasonló elemeket tudunk bevinni a koordinátorok által épp a leghátrányosabb helyzetben lévő iskolákba, holott ma ez a modell egyelőre leginkább álom az anyagi többletigénye miatt, pedig nagyon fontos lenne a valódi pedagógiai differenciálás érdekében, ahol a legkülönbözőbb gyerekekhez kell az iskolának alkalmazkodnia.

„Idegen környezetben idegen gyerekekkel kellett dolgoznom. A kezembe kaptam egy terem kulcsot, tessék itt a kulcs, ők a gyerekek és ennyi. Eleinte nagyon nehéz volt... A szülők jól elfogadnak, az utcán is megszólítanak: jól viselkedik-e a gyerek, odafigyel-e? A tanévzárón rengeteg virágot kaptam, pedig ez nem kötelező, volt olyan gyerek, aki saját kezűleg készített nekem gyöngyből virágot.” (iskolai koordinátor)

Szakmaközi megbeszélések

A településenként szervezett szakmaközi megbeszélések elindulásával nemcsak a programunk és a közoktatás szereplői, de más szociális szakmák képviselői is találkoznak és egyeztetnek, most már legalább egyszer havonta. Ezek a megbeszélések jók egyrészt az informálódásra, másrészt a problémák feltárására és megoldásuk közös kidolgozására. Ez az a komplexitás, amit a Gyerekesély program eredetileg is célul tűzött ki, és úgy tűnik, hogy ezek most már egy olyan folyamatot indítottak el, amelyben a helyi szakemberek is érzik, hogy feladataikkal nincsenek egyedül, hanem más szakmákból és tőlünk is kaphatnak segítséget, illetve hogy az együttműködés mindannyiunk munkáját megkönnyíti.

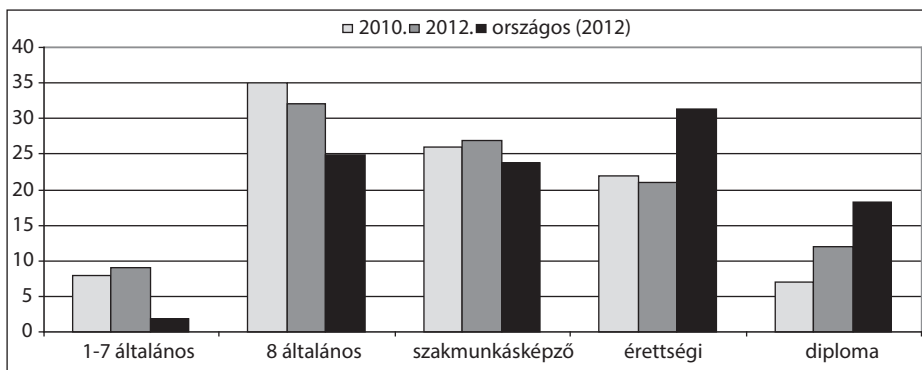
Gyerekbizottság – oktatási albizottság

Az oktatási albizottság megalakulása óta nagy változáson ment át. Indulásakor nehezen lehetett definiálni az értelmét a kistérség iskolái számára, úgy érezték, vannak egyéb hivatalos fórumok a találkozásra, nem látták, milyen pluszt hozhat ez nekik. Idővel azonban tematikus műhely jelleget öltött a bizottság, és az ő általuk legfontosabbnak ítélt kérdésekhez, problémákhoz kerestünk szakembereket, akikkel megvitathatták az őket izgató kérdéseket. Az oktatási albizottság informális jellege meghozta a sikert, a 3 havonta rendezett gyűlésekre a kistérség összes iskolájának intézményvezetője eljött, és úgy érezhették, hogy valóban ők alakítják azokat, miközben a programunk segítségével olyan szakemberekhez és információkhoz juthatnak, akikhez és amelyekhez egyedül nehezen tudtak volna.

* * *

A kistérségben élők iskolai végzettsége ilyen rövid idő alatt természetesen nem változhatott meg jelentősen, a kistérségben élő felnőttek (15-74 évesek) iskolázottság szempontjából jelentősen el vannak maradva az országosan jellemző arányoktól.

1. ábra: A 15-74 éves népesség legmagasabb iskolai végzettsége a Szécsényi kistérségben (%)

Azonban ha a 19-25 éves korosztályt vizsgáljuk ebből a szempontból, akkor megállapítható, hogy a továbbtanulási arányok javultak körükben. A 2012-ben 19-25 éves korosztály 2003-2011 között volt középiskolás korú, ennek az időszaknak jelentős része pedig már a program helyi működésének idejére esik.

2. táblázat: A 19-25 évesek legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása (% , 2010-2012)

	8 ált.	szakma	érettségi	felsőfok	összesen
2010.	53	13	30	4	100
2012.	40	18	34	9	100

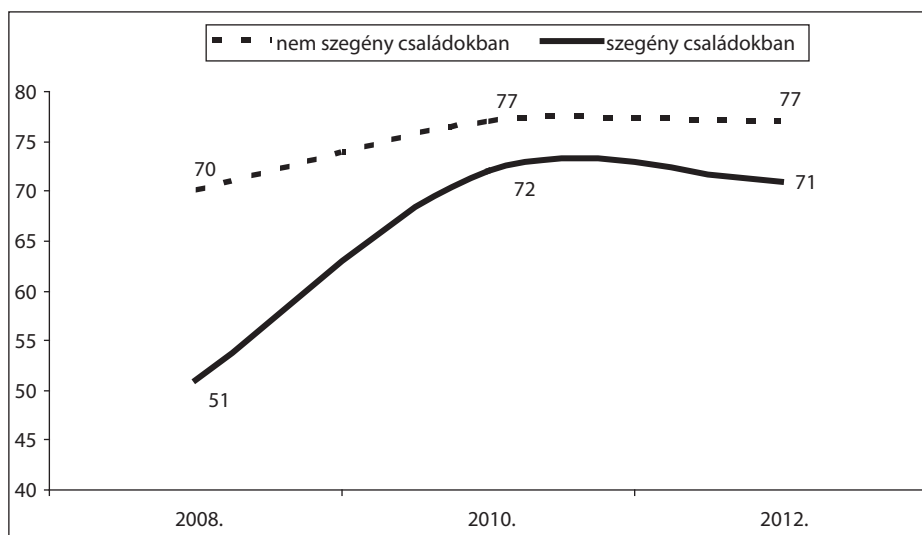
Ugyanilyen jellegű elmozdulás érzékelhető a jelenleg középiskolás korú (15-18 éves) korosztály esetében is, körükben a továbbtanulási arányok jelentősen javultak.

3. táblázat: A 15-18 évesek iskolatípus szerinti megoszlása (%)

	2008.	2010.	2012.
nem jár iskolába	4	2	2
általános iskolás	35	25	25
középfokon tanul	61	73	73
összesen	100	100	100

A továbbtanulási arányok javulása általában a kistérség egészére igaz, de igen fontos eredmény, hogy a javuló tendencia jóval nagyobb mértékben érinti a szegény családok gyermekeit.

2. ábra: Középfokú iskolába járó gyermekek aránya a 15-18 évesek között (2008., 2010., 2012. %)

A Szécsényi Gyerekesély Program elindított egy olyan folyamatot, amelynek révén a közoktatás szereplői elkezdtek felkészülni a szükséges változásra, és megértették, hogy megújuló szemlélet nélkül nincs esélyük arra, hogy a gyerekeket sikeresen oktassák (és nekik maguknak sem lesz soha sikerélményük). A gyerekeknek nyújtott szolgáltatásainkkal égetően hiányzó szükségleteket elégítettünk ki, megteremtve ezzel annak lehetőségét, hogy a jövőben is számolniuk kell a helyi szakembereknek ezekkel az igényekkel. Ugyanakkor az idő rövideje miatt ezek a folyamatok még éppen csak elindultak, még nem eresztettek eléggé mély gyökeret ahhoz, hogy a helyi társadalom mindent megtegyen fenntartásukért, és saját erejéből ezeknek a forrásait előteremtse. Sikeres társadalmi változásokhoz képessé tennünk a helyi szakembereket és közösséget arra, hogy a maga erejéből vigye tovább a korábban segítséggel nyújtott szolgáltatásokat.

„És ha most úgy tűnik, mint hogyha megállt volna (a program), vagy csak kevesebb dolog van, de a megkezdett dolgokat már biztos hogy nem adjuk. Szóval nyilván keresni fogjuk azokat a megoldásokat, hogy ezeket tovább lehessen vinni.” (iskolaigazgató)

4. IFJÚSÁGFEJLESZTÉS

(Németh László)

2006-ban a kistérségben 2300 11-19 éves fiatal élt. Közülük 700 Szécsényben, 1600 a kistérség községeiben. A fiatalok élethelyzete kapcsán a legdrámaibb az iskolai lemorzsolódás mértéke volt a program kezdetekor. A már nem tanuló 20-29 évesek közel 30%-a nem fejezte be megkezdett tanulmányait. A 16-19 éves korosztály tagjainak mintegy 20%-a már elvesztette az esélyét valamilyen középfokú (akár szakmai) végzettség megszerzésére, további 10%-uk 16 évesen vagy idősebben járva az általános iskolába már nem nagy valószínűséggel érhetett el a 8 osztálynál magasabb iskolázottsági szintre.

A fiatalok harmada-negyede nem járt rendszeresen iskolába, vagy lemorzsolódott. A településeken gyakorlatilag nem voltak ifjúsági intézmények, programok, szakértő segítők. A szórakozási, kulturális lehetőségek hiányából fakadóan a szabadidő eltöltésének szerkezete a fiatalok között meglehetősen sívár, kulturális rendezvényeken alig vesznek részt, ehelyett a televízió tölti ki leggyakrabban a fiatalok szabadidejét.

„Ezek a gyerekek sehova nem jutnak el, tényleg. Nem is mennek sehova, itthon vannak, nem csinálnak semmit.” (pedagógus) „Nincsen semmilyen szórakozóhely, ha csak a kocsmát nem vesszük annak. Általában elég szűkösen vannak anyagilag, nap-nap után a falu központjában verődnek össze és csak úgy vannak, tengnek, lengnek.” (családgyozdó, 2005.)

Fotó: Holczer Veronika

4. táblázat: Szabadidős tevékenységek gyakorisága a 11-19 éves fiatalok között (2007)

	gyakoriság*	„soha”
	átlag	(%)
koncertre jár	4,5	60
színházba jár	4,3	44
moziba jár	4,3	38
szórakozóhelyre jár	3,8	36
könyvet olvas	3,1	12
sportol	2,4	13
számítógépezik	2,0	11
barátaikhoz jár	2,0	6
rokonaihoz jár	1,9	2
TV-t videót néz	1,3	2

* 1-hetente többször, 5-soha

A szegénység erőteljesen összekapcsolódik a szabadidő eltöltésének jellegével: a „passzív”, semmit sem csináló fiatalok 95%-a él szegény családban (56%-uk roma). A fiatalok szabadidős lehetőségeinek hiányát ugyan a legtöbb helyi szakember érzékelte, de az itt-ott elinduló kísérletek általában rövid életűek voltak.

„Működtettünk ifjúsági klubbot, viszont a többszöri felújítás, rendbetétel ellenére a fiatalok összetétele olyan volt, hogy mindig tönkretették. És úgy döntöttünk, hogyha majd a fiatalok felnőnek oda, hogy saját maguk próbáljanak meg kialakítani valamit, akkor segítséget adunk hozzá.” (polgármester, 2005.) „Vannak a városban programok. Innen a környékről bejön a sok cigány fiatal, aztán, ha nincsenek beengedve, az a baj – így meg az itteniek nem jönnek. A szécsényi magyarok inkább elutaznak, ha diszkóba akarnak menni.” (művelődési otthon)

Felméréseink szerint a serdülők és a fiatalok számára nagyon kevés a lehetőség nyílik szabadidejük tartalmas eltöltésére, kapcsolatteremtésre. Ennek megfelelően a program célja kettős volt: egyfelől igyekeztünk megtalálni a lemorzsolódóban lévő fiatalokat és számukra valamilyen visszailleszkedési lehetőséget nyújtani. A másik cél a szabadidős programok és lehetőségek nyújtása volt, közösségi terek, ifjúsági klubok, kistérségi gyerek és ifjúsági találkozók és más, élményt nyújtó programok révén. A szabadidős programokkal és az ifjúsági klubokkal kezdődött a munka.

Ifjúsági klubok, programok

A közösségi terek kapcsán a megoldandó problémát nem is annyira a terek, mint inkább az azok keretében dolgozó szakemberek és a megfelelő programok gyakorlatilag teljes hiánya jelentette. Az ifjúsági klubok nem, vagy csak nagyon részlegesen tudják betölteni a feladataikat, másrészt azok keretében is megjelentek azok a szegregációs folyamatok, amelyek a kistérség gyakorlatilag minden intézményre jellemzőek.

2007. második felében kísérletet tettünk a települések ifjúsági klubjainak felújítására, az ott található eszközök bővítésére. A kistérség települési önkormányzatai sikeres pályázatot nyújtottak be az ifjúsági ügyekért is felelős Szociális és Munkaügyi Minisztériumhoz. A pályázat eredményeként rendelkezésre állt településenként 100-100 ezer Ft az ifjúsági klubok fejlesztésére. Ha a felújítás nem volt szükséges, akkor ezt a pénzt az ifjúság klub berendezésére (bútorok, csocsóasztal, ping-pong asztal, stb.) tudták fordítani. A SzGYEP hat településen meghatározó szerepet játszott az ifjúsági klubok ismételt megnyitásban és működtetésében, további néhány településen pedig hozzájárult kisebb-nagyobb fejlesztések megvalósításához.

A program ekkor két fő ifjúságsegítőt foglalkoztatott a kistérségben, akik szervezték a helyi ifjúsági közösséget. Feladatuk volt látogatások szervezése a települések között, illetve más kistérségekbe is (így a helyi fiatalok képviselői ellátogattak a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Upponyba, ahol egy magyar-angol ifjúsági csereprogram zajlott, továbbá Gömörszőlőszre.)

2009-ben újabb lehetőség adódott, miután ifjúsági-közösségi terek fejlesztésére írtak ki pályázatot, amire az összes kistérségi önkormányzat jelentkezett. Ugyanebben az időszakban ifjúsági egyesületek alakultak Rimócon, Nógrádsipeken, Pilinyben és Varsányban. Ifjúsági sportnapok, falunapok, játzóestek szerveződtek több településen, megmozgatva a településen élő fiatalok többségét.

Az ifjúsági klubokat, szerveződések segítők munkája egyik legnagyobb dilemmája a kortárscsoportok körében tapasztalható szegregációs törekvések kezelése volt. Több klub tagsági igazolványhoz kötötte a részvételt. A tagság feltételeit a fiatalok több helyen is úgy határozták meg, hogy eleve kizárjanak általuk „nem kívánatosnak” tekintett csoportokat. Így több településen is kimaradtak a roma, illetve hátrányos helyzetű fiatalok a formálódó közösségi terek életéből. A program kevésbé találta meg a hatékony eszközöket ennek kezelésére. A szakértői teamen belül sem alakult ki konszenzusos szakmai vélemény erről a kérdésről. A programon belül személyi változások is történtek, a fővárosi szakértő szerepét egy megyei ifjúsági szakember vette át. Később lényegében önálló szakértő nélkül maradt ez a terület, illetve a komplexitás jegyében az oktatási – szociális – közösségfejlesztő – foglalkoztatási és IT terület közös akcióterületévé vált. A települési ifjúsági terek és szabadidős programok tekintetében jelentős változást egy 2011 őszén (tehát a kötet által érintett időszakot követően) megkezdett uniós program (TÁMOP 5.2.5) hozott. Ennek keretében hat településen jutott a SzGYEP a helyi ifjúsági programokat és az azokon való részvételt is hatékonyan befolyásoló lehetőségekhez.

Második esély

A kistérség fokozatos megismerése és a problémák azonosítása alapján idővel a „csellengő” fiatalok helyzete került az ifjúsági program fókuszába. Azokon a településeken léptünk kapcsolatba a fiatalokkal, ahol sok volt az iskolából korán, illetve sokszor végzettség nélkül kikerült 15-25 éves fiatal, (akik lehet, hogy már fiatal szülők is voltak egyben). Az érintett településeken (Magyargéc, Endrefalva, Varsány, Nógrádszalkál, Nagylóc és Nógrádmegyer) 20-20 fő fiatalot vontunk be az első körben, hosszas és alapos egyéni helyzetfeltárás alapján.

Fotó: Holczer Veronika

A második esély program megkezdésekor további rövid kérdőív segítségével tájékozódunk arról, hogy jelenleg hol tartanak, miben kérnek segítséget. Az első közösségi beszélgetések során rajzolódott ki, hogy milyen elképzeléseik vannak a saját, vagy a családjuk jövőjét illetően. A kistérség önkormányzataival, oktatási, és szociális intézményeivel együttműködve, végignéztük a lehetséges beavatkozási pontokat és stratégiát állítottunk össze a problémák kezelésére, az egyéni életutak segítésére. Oktatási, képző intézményekkel, illetve a foglalkoztatási lehetőségek kialakítása érdekében az önkormányzatokkal vettük fel a kapcsolatot.

A még általános iskolában tanulókat a program hozzásegítette a tanoda szolgáltatásokhoz és ezek révén a bukás, kimaradás elkerüléséhez. A középiskolákban a lemorzsolódás veszélyével küzdőket részben az iskola fizikai elérésben segítette a program, részben pedig a délutáni szabadidő értelmes és iskolai előrehaladást is segítő eltöltésében. A fiatal gyerekes családokkal megismertettük a gyerekház szolgáltatásait, és ezen keresztül próbálta meg a program egy-két esetben a szülő magasabb iskolai végzettséghez segítését. A második esély programban résztvevők bevonásával elkezdődött helyi közösségek kialakítása, erősítése is. Közös programokat, beszélgető köröket, sportprogramokat, zenés rendezvényeket és egyéb olyan közösségi programokat szerveztünk, amelyek segítették egymás megismerését, elfogadását.

A program keretében párhuzamosan futott képzés és (köz célú) foglalkoztatás. A képzések különféle tréningeken való részvétel lehetőségét nyújtották a fiataloknak, számítógépes ismereteket szerezhettek, közösségfejlesztő gyakorlatokkal a közösségi készségeiket fejlesztették, néhányan részt vettek elsősegélynyújtó, illetve

alpinista tanfolyamon is. A képzés elvégzése után a résztvevő fiatalok az ifjúsági, oktatási szakértővel közösen készítettek elő egy javaslatot a helyi ifjúsági programokra.

Sok siker és számos kudarc kísérte ezt a munkát is. A fiatalokban a motiváció megvolt, illetve könnyen felkelhető volt. A programban való rendszeres részvétel azonban nem minden esetben valósult meg. A sikerek – eredményes iskolai vizsga, a saját életükre vonatkozó döntésekben való tevékeny részvétel, reális jövőtervezés stb. – sok-sok (a program helyi szakmai koordinátorának, szociális munkásainak és az időközben a kistérségbe érkezett önkéntes segítőnek köszönhető) egyéni munka és csoportos, illetve közösségi program (önismereti tréning, közösségfejlesztési technikák elsajátítását célzó foglalkozások stb.) segítségével születtek meg.

A második esély program hat településen kezdődött el, hosszabb távon is ható és nem csupán egy-egy fiatalot érintő eredményeket két településen hozott.

Magyargéc

A fiatalok a „második esély” program keretében Magyargécen a közösségi „Bázison” dolgoztak és tanultak is egyszerre.¹⁸ A többi közmunkához képest ez újszerű munkaszervezés volt, mert a képzések és a konkrét elvégzendő közösségi feladatok is részei voltak a közfoglalkoztatásnak. A fiatalok kifestették a közösségi bázist, felszerelték a konyhabútorokat, kitakarították, lomtalanították a garázst, a „Filléres vásár”-ra szánt adományokat szétválogatták, rendben tartották az udvart, és a „Bázis” belső környezetét. Részt vettek a Petőfi utcai nádvágásban, a lányok megfőzték a takarítási napra szánt ebédet. Mindezek mellett elvégezték a képzéseket, többen jártak korrepetálásra is. 2010 májusban többen vizsgát tettek a hetedik és nyolcadik osztály anyagából.

Helyi fiatalok szerveződése alapján megalakult a Magyargéci Ternipe Ifjúsági Egyesület, amelynek a céljai a következők voltak: *„a fiatalok tanulásának elősegítése; ifjúsági rendezvények szervezése, ifjúsági táborok, közösségteremtő programok szervezése; kapcsolatok kiépítése és ápolása külföldi magyar és nem magyar ifjúsági szervezetekkel; a fiatalok fejlődését segítő utak szervezése; tehetséggondozás, hagyományörzés; a közösségi élet fellendítése; szabadidős-programok, sport tevékenységek, kézműves programok, kirándulások, alkotómunkák: film, fotó, rajz; fórumok megszervezése és lebonyolítása, illetve ebben való segítségnyújtás; a roma fiatalok fejlődésének segítése; együttműködés más szervezettel; a fiatalok társadalmi integrációjának elősegítése; a fiatalok egészségének megőrzése; a fiatalok munkájának, foglalkoztatásának segítése.”*

Rimóc

Rimócon a „második esélyes” fiatalok közösségi munkája ugyancsak jelentős volt. Ezek a fiatalok iskolából kihullott, az iskolai pályafutásban nehézséggel küzdő, vagy iskolát be nem fejezett túlkoros fiatalok voltak, akiknek a készségeit és képességeit fejlesztettük annak érdekében, hogy képzésben tudjanak maradni, vagy visszatalál-

¹⁸ Részletesebben I. jelen kötet 8. fejezetét.

janak az iskola világába, valamint támogatást kapjanak a további pályafutás megtervezésében, a szakmaválasztásban. Célunk volt az önismeret fejlesztése, a digitális kompetencia – számítógép, internethasználat – fejlesztése, továbbá a közösségi együttműködési készségek alakítása.

Rimócon a roma közösség elkülönült – a „hegyen” – négy utca által körülhatárolt területen él. Közösségi felmérés keretében, a második esélyes fiatalok, a telepen élőkkel közösen határozták meg azt az igényt, hogy az utcák szilárd burkolata készüljön el közösségi munka keretében. Az utak szilárd burkolatának a hiánya az ott élők mindennapi életében komoly akadályt jelentett. A fiatalok megszervezték az utcák lakóinak közös munkáját, és közösen elkészítették az utcák vízelvezetését, az árkok kitisztítását. A két hétig tartó közösségi akció megmozgatta az egész telepet, a munkát közös főzés és együttes szórakozás kísérte. A telepen élők megélték azt, hogy együttes munkával alakítani tudják saját környezetüket és ehhez partnerként kapcsolódik az önkormányzat. A telepen minőségileg javult az utcák állapota. A polgármester a közösségi munkát elismerve, azt kiegészítve megrendelt 5 kamion (120 tonna) mart-aszfaltot, amivel az összes utca szilárd burkolata megalapozható lett és ígéretet tett, hogy két éven belül a mart-aszfaltra végleges aszfaltot tesz az önkormányzat, így a hegyen lévő telepen is ugyanolyan minőségű út lesz, mint a falu többi részében. A program megszakadása (2011) miatt ez a munka sem folytatódott, a közösségi munka által kitűzött cél így idáig nem valósult meg.

ÖSSZEGZÉS

A Gyerekszegénység Elleni Program 25 éves stratégiájából öt év valósult meg alkalmazási kísérletként a Szécsényi kistérségben. Ez az öt év is megmutatta már a komplex program lehetőségeit és első eredményeit.

Az ifjúsági program keretében – részben a közösségi szociális munka eredményeként – hat településen indultak el az ifjúsági közösségeknek helyet adó klubok, a helyi szerveződések, amelyek a fiatalok közéleti részvételét erősítették. A gyerekházakkal szoros együttműködésben elindult a fiatalok gyermekvállalásra, családi életre felkészítése, az egészségtudatos magatartás, a betegségek megelőzésére vonatkozó szemlélet kialakítása. A digitális írástudás kompetencia-fejlesztésével a kistérség fiataljai bekapcsolódtak a különböző közösségi kommunikációs formákba, virtuális közösségek tagjaivá váltak, amelyeken keresztül információkhoz, kapcsolatokhoz jutottak. A kistelepüléseken beindultak az ifjúsági klubok, ami szórakozási, tartalmas közösségi együttlétek lehetőségét nyújtott a településen élő fiataloknak.

A munka további bizonyítékokat szolgáltatott arra, hogy nem lehet élesen elválasztani a helyi közösségen belül a fiatalok célcsoportját és problémáit, hanem komplexen a család, az egész közösség helyzetére kellett válaszokat, megoldásokat találni. Az ifjúsági program szerves részét képezte a komplex programnak, melynek egyik fő tevékenysége volt az iskolából lemorzsolódó, a korán szülővé váló fiatalok támogatása abban, hogy az iskolát be tudják fejezni, a korán kezdődött szülői sze-

repnek meg tudjanak felelni. Az önkormányzatokkal két településen (Magyargéc, Rimóc) modellszerű közfoglalkoztatási programot tudtunk kialakítani.

A Magyargécen működő közösségi ház, illetve a Rimócon működő komplex szolgáltató tér (tanoda, IT, gyerekház) tevékenységéhez jól tudtak kapcsolódni a fiatalok közösségi programjai. Magyargécen Salamon András vezetésével a „Roma filmiskola” keretében a fiatalok saját életüket feldolgozó filmet készítettek, amely több filmfesztiválon, rendezvényen aratott sikert.¹⁹ A rimóci közösségi útépitési program pedig azért volt nagyon fontos, mert a helyi közösség fogalmazta meg, hogy milyen problémát szeretne megoldani, és maguk szervezték, végezték a munka előkészítését és megvalósítását is. Mindeközben az önkormányzattal is sikeresen tárgyaltak arról, hogy az miként járulhat hozzá az (évek óta megoldatlan) útburkolat kialakításához. A telepen élők először élték meg, hogy a közösségi összefogással meg tudnak oldani számukra fontos problémát, és az önkormányzatot meg tudják nyerni együttműködő partnernek.

¹⁹ Részletesebben I. jelen kötet 8. fejezetét.

5. AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FEJLESZTÉSE

(Ferge Sándor)

Az információs technológiák forradalmi megújulása, ezen belül a számítógép és az internet elterjedése egyszerre nyitott egy új – digitális – szakadékot a különböző társadalmi csoportok között, és kínált lehetőséget az információhoz jutás demokratizálására. Az Európai Unió már 2002-ben megfogalmazta a digitális megosztottság csökkentésére irányuló törekvését, majd 2006-ban 32 ország vezetői írtak alá Rigában egy miniszteri deklarációt, amelyben az aláíró országok vállalták, hogy 2010-re a digitális megosztottságot a felére csökkentik (Dombi, Molnár 2008).

Hazánkban az elmúlt években csak néhány olyan ún. „e-inclusion” program indult el, amely a fenti célok elérését tűzte ki céljául. Ezek közül most olyan kezdeményezéseket említünk meg, amelyek a szociálisan hátrányos helyzetűek információs technológiához való jobb hozzáférését célozzák.

A magyarországi *IT-mentor program* olyan szakemberek képzését szorgalmazza, akik „az informatikai eszközök használata mellett a célcsoport szociális helyzetét, problémáit is ismerik. A mentor a közösségi hozzáférési pontokon segít az IKT eszközök által nyújtott lehetőségek kihasználásában, illetve a felmerülő élethelyzetek kezelésében. Ennek megfelelően komplex támogatást nyújt, az egyének és a közösségek társadalmi-gazdasági folyamatait segíti, lehetővé téve a hátrányos helyzetű egyének és térségek esélyegyenlőségének fokozását.” (Dombi, Kollányi, Molnár 2007, 32.)

Fotó: Dvorácskó Eszter

Talán a legismertebb ilyen kezdeményezés, a „Wi-Fi-falu” program 2007 tavaszán indult el hazánkban, Észak-Magyarországon. A program a hátrányos helyzetű településeken élők számára teszi lehetővé az internet használatát, illetve használt számítógépek vásárlását. Az ilyen típusú programok *„értékelésének általános problémája, hogy a társadalmi hatások sok esetben csak jelentős késéssel mutatkoznak meg, továbbá nehéz elválasztani a program eredményeképpen létrejövő változásokat más tényezők hatásaitól. (...) Mindebből következik, hogy a program társadalmi hatásai ma még nem ismeretesek.”* (Kollányi, Kurucz, 2008, 65.)

Az információs társadalom fejlesztése a **komplex gyerekesély programnak** is innovatív eleme volt. Az innovatív jelzőt az teszi indokolttá, hogy az információs és kommunikációs technológia, amely ennek a programterületnek a fókuszában áll, folyamatos és jelentős változásokat generál a komplex program szinte minden elemére, de a társadalom egészére nézve is, beleértve a komplex program célcsoportjainak mindennapi életét. Ez a jelentősnek mondható hatás nem csupán indokolttá, de szükségszerűvé is teszi ezzel a sajátos – sokszor technikainak, technológiaiak tekintett – területtel történő foglalkozást egy tipikusan társadalomfejlesztési programon belül.

A program indulásakor a szakterülettel kapcsolatos legfontosabb kiinduló kérdés az volt, hogy a komplexitás milyen mélységben érvényesüljön. E fejlesztési területtel kapcsolatos elvárások megjelennek a gyerekszegénység elleni program alapkérdésében is. *„A tájékoztatás javítása, az információk sokkal jobb eljuttatása mindenkihez, az informatika lehetőségeinek felhasználása olyan e-szolgáltatás nyújtásával, amely alkalmas a szegénység enyhítésére.”* (Ferge et al. 2006, 8.) Vagyis a szoros értelemben vett információterjesztésen, igazságosabb elosztáson kívül e-szolgáltatások nyújtását is említi. Az IT-fejlesztési területre vonatkozó fejezetben hét megjelölt feladat közül három „felel” a direkt módon a megjelölt információ(ellátás)hoz kapcsolódó problémákra, a négy további pontban a(z)

- infrastrukturális és hozzáférési hiányok kezelése
- egyes szolgáltatások elérésének elektronizálás általi javítása
- infokommunikáció kínálta e-munka (távmunka) lehetősége
- hiányok és a kirekesztés információs javak általi csökkentése szerepelnek.

Ezek a területek külön-külön és együttesen is meglehetősen tágra nyitják a fejlesztési terület határait, de egyben az említett alapkérdés konkrétabb megfogalmazását is jelentik.

A program későbbi szakaszában az IT fejlesztési területei közé bekerült a közösségi informatika és a digitális írástudás fejlesztése. Az előbbi az alacsony otthoni számítógép- és internet-ellátottságból, az utóbbi különösen a szülők és nagyszülők körében hiányos ismeretekből fakadó problémákat kívánta orvosolni.

* * *

A szécsényi modell-program indulásakor többféle helyzetfelmérést is készítetünk. A települések polgármestereinek történő bemutatkozás, illetve a program bemutatása során a működő közösségi pontokat (eMagyarország Pontok, Teleházak) térképeztük fel, emellett informális ismerkedés során a hátrányos helyzetű kisközösségekben folytatott beszélgetésekkel igyekeztünk képet kapni a helyi in-

formációs társadalom helyzetéről (ha ilyenről egyáltalán lehetett beszélni), az infokommunikációs eszközök mindennapi használatáról, a hozzáférésről, az igényekről.

A terepszemle kicsit lehangoló eredménye az IT-terület fejletlenségét mutatta mind az infrastruktúra, mind a hozzáférés, mind a használat területén. Az információkat és a tapasztalatokat értékelve, az IT-fejlesztés fókuszpontjait a digitális írástudás elterjesztésére és a közösségi hozzáférési helyek kialakítására kellett helyezni.

„Pályázatból nyertünk számítógépeket, még nincs itt az internet-vonal, de a kultúrházban lesz kialakítva egy ilyen e-Pont... még nem működik, de a gépek ott vannak.” (önkormányzati dolgozó, 2005.) „Olyan hogy Internet kávéházunk vagy művelődési ház, ahova beülhetnének a fiatalok internetezni, sajnos nincs. Az internet hozzáférése lehetősége ki van építve a településen, van az iskolában, az óvodába, úgy tudom van a rendőrnek, korábban volt az egyháznak, de most nem működik, mert nincsen plébánosunk.” (aljegyző, 2005.) „A faluban nincs közösségi ház, ahol lehetne számítógép használatra lehetőség. Internetes hozzáférés itt a polgármesteri hivatalban van, de 10-15 percre van korlátozva a hozzáférés. De nem jellemző egyébként ez sem, nem nagyon értenek az emberek az internetezéshez.” (család gondozó 2005) „A mi iskolánk nagyon jól felszerelt, van 17 db számítógép, internet bekötés, de nincs internet-ház, a könyvtárban sincs erre lehetőség. Ehhez csak egy kis jóakarat kellene. Talán vannak, akik nem szeretnék, ha kellőképpen áramolna be az információ.” (szociális munkás, 2005.)

A helyi szakemberek körében készített kérdőíves szükségletfelmérés adatai szerint 54 javasolt fejlesztési terület közül a számítógép-használat és az internet hozzáférés kiterjesztése a 13. legfontosabb elem volt.²⁰

Az első nekifutás – kiindulva a meglévő adottságokból – a működő, hozzáférhető közösségi elérési helyekre támaszkodva, az iskolákban informatikát tanító pedagógusok bevonásával gyerekek részére tartott heti rendszerességű foglalkozásokat, illetve a program által nyitott gyerekházakban, elsősorban a gyerekek szülei számára biztosított díjmentes internet hozzáférést. Viszonylag hamar két probléma vált érzékelhetővé. A foglalkozásokat tartó profi oktatók relatíve drága erőforrásnak bizonyultak és alacsony hatékonyságúnak az egyéni mentorálás terén. A gyerekházak lényegében csak az oda járó gyerekek szülei számára tudtak hozzáférést biztosítani, részben az ott folyó tevékenység jellege, részben az alaptevékenységhez szabott, korlátozott nyitva tartás miatt.

Az érzékelt hiányosságok korrigálása érdekében elkezdődött egy helyi – lényegében képzetlen és munkanélküli – fiatalokból álló csapat szervezése és fejlesztése, illetve megfelelő közösségi terek felkutatása és közösségi elérési tér számára alkalmassá tétele. A mintegy egy évig tartó folyamat során a fiatalokból álló csapatban több mint tucatnyian fordultak meg. A közösségfejlesztő programoktól a belső képzéseken át a szervezett, akkreditált tanfolyami képzésekig számos lehetőséget kínáltunk a csapat tagjainak. A legkitartóbbak ilyen módon megismerkedhettek az IT-mentor szakmával, kapcsolatba kerültek a magyarországi közösségi informatika

²⁰ A 2006-ban készített szükséglet felmérés eredményeit az 1. sz. mellékletben közöljük.

szakembereivel és közreműködőivel, OKJ képesítést, szociális informatikusi oklevelet szereztek, szakmai rendezvényeken vettek részt.

A legkülönbébb konstrukciókban (általában a települési vagy a kisebbségi cigány önkormányzattal történő együttműködés révén) 2007 végére a kistérség négy településén (Rimóc, Nógrádmegyer, Pilíny, Endrefalva) sikerült szinte napi rendszerességgel nyitva tartó új, nyilvános közösségi teret létesíteni. Az itt dolgozó (részben fizetett, részben önkéntes) IT-mentorok elkezdték az alapfokú digitálisírástudás-ismeretek terjesztését. A közösségi terek felszerelése elsősorban adományokból származó használt számítógépekkel volt lehetséges. A gépekre már ekkor is linux (Debian, Ubuntu) operációs rendszer került az addig általánosan használt Windows-os gépek mellé, illetve az újonnan nyitott helyeken kizárólagosan.²¹

Érzékelhető változást hozott a kistérségi program működésébe a norvég pályázat elnyerése és az ezzel járó forrásnövekedés is. A megnövekedett források egyes IT-mentor munkatársak számára biztos munkahelyet, a közösségi terek biztosításához további erőforrás (részben a rezszi fedezetét, részben az együttműködés lehetőségének bővülését) jelentett.

2009-ben a háromfős IT-mentor csapat hat főre bővült, a települések száma is ennek megfelelően emelkedett, illetve részben változott (Szécsény, Rimóc, Nógrádmegyer, Nógrádszakál, Varsány, Nagylóc, Endrefalva). Rövidebb időszakokban sikerült IT-pontot működtetni Magyargécen, két településen (Nógrádsípek, Pilíny) segítséget adni eszközökkel, egy településsel pedig együttműködést alakítottunk ki az önkormányzat által működtetett közösségi ponton nyújtott szolgáltatással (díjmentes képzés Ludányhalászában).

A pályázat nyújtotta további előnyt jelentett – az elhúzódozó közbeszerzési folyamat miatt sajnos késéssel – hogy a közösségi terekben működő eszközöket sikerült részben újakra cserélni és az infrastruktúrát új eszközökkel bővíteni (szerverek, hálózati elemek, videokonferencia).

Az előnyök mellett a jelentősnek mondható (más, hasonló léptékű programokhoz mérten mégis inkább szerény) forrásokkal működő pályázati projekt néhány ponton zavart is okozott. Mivel az IT-területen folyamatosan voltak olyan közreműködők, akik nem a projekt alkalmazottai (vagy önkéntesek, vagy más szervezet alkalmazottai) voltak, nem minden esetben tudtunk azonos feltételeket biztosítani (pl. egyenlő munkáért egyenlő bért) számukra. Ez egyrészt az IT-területen belül eredményezett – olykor nehezen, olykor egyáltalán nem megoldható – konfliktushelyzetet, másrészt az elvileg azonos célért, azonos elvek mentén, de más-más szervezeti keretek között dolgozó csoportok között keltett – indokolatlanul és értelmetlenül – feszültséget.

A programterület működésében jelentős változást eredményezett Magyarország két fontos közösségi informatikai programjába történő bekapcsolódás. A **Teleházak Európai Uniójával** kötött együttműködési megállapodás segítette a (fent korábban említettek közül) néhány közösségi tér felszerelését (Varsány, Nógrádmegyer, Magyargéc). A nemzetközi szervezet egyik projektjében történő együttműködés egy csekély

²¹ A szabad vs kereskedelmi (open source vs jogvédett) szoftverek használatáról folyó diskurzus amellett, hogy alapvetően „zsebre megy” (egy-egy gépen több tízezer Ft megtakarítást jelent), lényegesen messzebbre mutat, elsősorban a fejlesztés eltérő (közösségi vs piaci). üzleti modellje miatt.

többletforrás mellett érdekes és hasznos tanulmányok elkészítését jelentette, amelyek témája a teleház- (vagyis civil) alapon működtetett nyilvános közösségi terek fenntarthatóvá tételét kutatta. Az elkészült művek sok elismerést és sikert hoztak a nemzetközi *Digitális esélyegyenlőség konferencián* a szécsényi IT-mentorok számára.

eMagyarország

Az eMagyarország program Magyarország központi (vagyis kormányzati) közösségi informatikai programja, amelynek a komplex program IT-területe is részese lett. E program első fázisának korábban (2004–2006) a kistérség néhány települése – pontosabban önkormányzata – már részese volt. Abban az időszakban ez a program egyet jelentett egy olyan pályázati konstrukcióval, amelyben számítógépeket és egyéb eszközöket (nyomtató, szkennel stb.) lehetett pályázati úton nyerni nyilvános közösségi internet-elérési helyek felszereléséhez. (Ennek nyomai az első látogatások alkalmával még jól láthatók voltak, a jellegzetes táblával megjelölt, ám gyakorlatilag használaton kívüli helyiségek formájában – néhol már a gépek sem voltak meg.)

A 2007–2008-as időszakban a Program új koncepció alapján folytatódott, amely már nem az eMagyarország Pontok technikai eszközökkel való ellátását tekintette a legfontosabb támogatási területnek, hanem a szolgáltatásokat megvalósító környezet felépítését, a hozzáértés biztosítását az eMagyarország Pontokon.

A 2008. november–2010. március 31-ig zajló szakaszában a Program közép-pontjában az eMagyarország Pontokon elérhető szolgáltatások bővülése és a szol-

Fotó: Ferge Sándor

gáltatási szint növelése állt. A megvalósításban kulcsszerepet kaptak a lakosokat az internethasználat, a webes alkalmazások, az eKözszolgáltatások igénybevételében segítő szakértő eTanácsadók.

Az IT-mentor csapat tagjai – a szükséges tanfolyam elvégzése után eTanácsadók – révén a kistérség közösségi internet-elérési pontjai csatlakoztak az eMagyarország hálózathoz. Eredményes tevékenységük elismeréseként 2010-ben Nógrád-megyei területi központként a megyei hálózat koordinátorai lettek. Ezt a feladatot 2011–12-ben Nógrád megyén felül Pest megyében is elláthatták. A területi központnak a hálózatépítési feladatok mellett kiemelt szerepe volt az eMagyarország Centrum által szervezett – a digitális esélyegyenlőség széleskörű elterjesztését célzó – országos képzési programok lebonyolításában, mindkét megyében.

eKamion

AzeKamiont – egyspeciálisan kialakított show-kamion, amely mozgó eMagyarország-pontként a szélessávú internet használatának országos népszerűsítésére szolgált – az eMagyarország Centrum egyik pályázatának díjaként nyerte el az IT-csapat. A pályázat témája a digitális írástudás minél szélesebb körű elterjesztését szolgáló ötletek kidolgozása volt. A szécsényi program IT-területe azzal a kis többlettel lett a pályázat nyertese, hogy az eKamiont nem egyetlen településen kívánta szolgálatba állítani, hanem vállalta az akkor már leselejtezett jármű ismételt üzembe helyezését és azzal különféle programok eljuttatását a kistérség településeire. A tervet sikerült megvalósítani, és az eKamion több kistérségi rendezvény egyik kedvelt attrakciója lett, sőt eljutott a kistérség határain túlra is (Nógrád, Heves és Pest megyébe).

Az eKamion a digitális írástudás elterjesztését szolgáló funkción kívül kulturális és közösségi programoknak is helyet adott (játsszoház, vetélkedő, mozi, karaoke, kiállítás), a nyári gyerektáborok kedvelt programjává vált.

5. táblázat: A számítógép- és internet-használat gyakoriságának változása (2008-2010, %)

	2008		2010	
Számítógép-használat				
	16–24 évesek	12-18 évesek	16–24 évesek	12-18 évesek
	országos*	kistérségi	országos*	kistérségi
naponta	81, 2	75, 4	86, 4	83, 9
hetente	16, 0	14, 1	12, 8	9, 0
havonta	2, 6	5, 2	0, 6	1, 8
ritkábban	0, 3	5, 3	0, 2	5, 2
Internet-használat				
naponta	74, 1	66, 5	84, 5	74, 6
hetente	22, 7	16, 5	13, 6	19, 2
havonta	3, 0	5, 9	1, 9	1, 9
ritkábban	0, 3	11, 1	0, 1	4, 3

* Forrás: KSH

Habár a gyerekesély program célcsoportját kiemelten a gyerekek és fiatalok jelentették, más célcsoportok is az IT-terület fókuszába kerültek.

A gyerekek szülei. Ezt a célcsoportot elsősorban a gyerekházakba járó gyerekek szülei alkotják. A kereslet-kínálat egymásra hatását jól mutatja a gyerekházakban kialakított „telekuckó”. A nyilvános elérésű gépek hatására előbb-utóbb minden házban meg kellett szervezni egy-két csoportot az oda járó szülők számára.

Munkanélküliek. Az IT-mentorok, eTanácsadók viszonylag hamar – a program harmadik évében – jó kapcsolatot alakítottak ki a munkaügyi kirendeltséggel. Az eMagyarország Pont Szécsényben FIP (Foglalkoztatási Információs Pont) funkciót is betöltött, így az eTanácsadók a munkanélküliek álláskeresési segítése mellett digitális írástudás fejlesztésével is foglalkoztak.

„Második esélyesek”. A gyerekesély program egyik sikeres projektjének célcsoportját azok a fiatal felnőttek alkották, akik nem végeztek el az általános iskola 8 osztályát. Az ő képzésükben az IT-mentorok is szerephez jutottak. A legaktívabbak, legérdeklődőbbek nem csak az alapfokú digitális írástudást sajátították el, de kortárs segítőként részt vehettek a közösségi terek nyitva tartásában is.

Idősek (nagyszülők). Az egyik leghálásabb célcsoport az 50-en felüliek korcsoportja. Ők azok, akik kimaradtak az információs társadalom kezdeti időszakából. Így a fejlett technológia magyarországi importjának korlátozása feloldásakor már inkább félelemmel, mint kíváncsisággal szemlélték az újabbnál újabb kütyüket. Legalább is azok, akik viszonylag szerencsés helyzetben voltak. A kistelepülésen lakók, alacsony jövedelműek, fizikai munkát végzők, alacsony iskolai végzettségűek közül aktív életkorukban csak nagyon kevesen fértek hozzá a legújabb technológiához, a számítógéphez, internethez. A kíváncsiság azonban szinte mindenkiben megvan, a sok szabadidő birtokában pedig érdeklődéssel – sokszor elszántan – állnak az új kihívások elé. Erős motiváció számukra a kapcsolattartás távoli családtagjaikkal, új ismerősök keresése a gyérülő kapcsolati háló „stoppolására”, a szabadidő hasznos eltöltése, az egészséggel kapcsolatos információk keresése.

Kicsik. az egyik legvitatottabb kérdés, hogy hány éves kortól használják a számítógépet a gyerekek. Van, aki ezt nagyon korai életkorra teszi, mások a veszélyeket hangoztatják.

Romák. A program általában hangsúlyozta, hogy nem kifejezetten roma programként működik. Ennek ellenére sajátos szempontként – elsősorban anti-diszkriminációs aspektusban – ez a probléma is előtérbe került. Ahogyan a digitális írástudás legfeljebb áttételesen – pl. az iskolai szegregáció egyik következményeként – tekinthető speciálisan roma problémának, a hozzáférés terén is hasonló a helyzet. Az otthoni hozzáférésnek elsősorban anyagi akadályai vannak.

„A program keretében vannak nálunk IT-mentorok. A könyvtárba van kiépítve egy ilyen számítógépes hálózat és ott foglalkoznak a gyerekekkel. Akinek van arra pénze, hogy otthon legyen internete, azok nem fognak lejönni ide a közösségbe, várni arra, hogy legyen szabad gép, tehát ez a szolgáltatás kifejezetten a legszegényebb réteget érinti. Ezt látom, hogy ez jól működik.” (jegyző 2012)

A közösségi hozzáférésben – igaz, csak egy-két település esetében – tapasztaltunk az etnikai kirekesztésre utaló jeleket.

6. táblázat: Az IT-szolgáltatást igénybevevők aránya a szolgáltatást működtető településeken élő 7-18 évesek között (2010, %)

7-10 éves	13
11-14 éves	24
15-18 éves	13
roma	22
nem roma	9
szegény	20
nem szegény	13
együtt	17

Egyes döntéshozók, véleményformálók és szakemberek esetében az együttműködés – mint a bevonás egyik formája – jól működik, míg más személyek esetében nem. Némely településeken ugyanez az ellentmondás áll a helyi közösségekre is (van ugyanis olyan település, nem is egy, ahol a nyilvános közösségi tér nyitottságát a romák számára egyesek elegendőnek találták a szolgáltatás megkülönböztetésére, megbélyegzésére).

Egyértelműen pozitívan lehet majd értékelnünk a bevonódást akkor, ha a hosszabb távú együttműködési szándék jeleként pozitív hozzáállást tapasztalunk – a tervek szerint – a következő két évben megvalósuló országos képzési programban történő részvétel támogatásában. Ez abban nyilvánulna meg, hogy a TÁMOP programban aktív szerepet vállaló eTanácsadók munkáját az önkormányzatok – saját szűkös keretük terhére – közfoglalkoztatású asszisztensekkel segítenék (illetve ehhez a megoldáshoz hozzájárulnának).

* * *

A komplex program más területeihez hasonlóan az IT-területen is kiemelt jelentőségű a képzések szerepe. A programterület fejlődéstörténete egyben az IT-mentorok és eTanácsadók által teljesített képzések története is. Részben a korlátozott lehetőségekből fakadó „kényszer”, részben az IT-mentor szakma sajátosságából következő szükségszerűség is, hogy a területen dolgozók nem „kész” szakemberként kezdték meg munkájukat, de még csak nem is gyakorlat nélküli „rezidensek”. Ennek fő oka magában az IT-mentor szakmában keresendő, amely az egyik legújabb szakmaként az infokommunikációs és a szociális szakterület érintkezési pontjai mentén alakul(t) ki.

Névleg az IT-mentor mint szakma egy OKJ-s képzést jelent, míg az eTanácsadó akkreditált képzés. A szécsényi program munkatársai számára ezek a képzések a szakmai felkészülésük egy-egy állomását jelentették csupán. A program indulásakor – úgynevezett belső képzés formájában, az országos program szakértői által tartott – komplex képzést kaptak, amelybe az információs társadalmi és digitális írástudás alapismeretek mellett más programterületek tudásainak elsajátítása is beletartozott. Az alapképzésen szerzett tudásukat a mentorok sokoldalú kiegészítő képzéseken mélyítették el (szociális informatika, eÜgyintézés, eKözigazgatás, drogreprevenió, közösségfejlesztés, linux alapismeretek).

* * *

A komplexitás – mint legfontosabb program jellemző – jelentősége több oldalról, sokféle módon igazolódott a program működése során. A tapasztalatok – ha lasan is – megtanították az IT-terület munkatársait arra, hogyan is kell odafigyelni a mentorált személyek egyéni és sajátos élethelyzetére, szükségleteire, s azok kezelésében hogyan lehet/kell érzékenyen reagálni.

A komplexitás érvényre jutása a gyakorlatban a program különböző célterületein dolgozók harmonikus együttműködésével biztosítható. Ezt a nézetet a program munkatársainak többsége – így az IT-területen dolgozók is – néhány év alatt magukévá tették. Ebben jelentős szerepe volt a program belső képzéseinek és a mindennapos munkatapasztalatnak egyaránt.

Az együttműködés azonban öt év után sem teljesen felhőtlen, s ennek – mint sok más problémának – valószínűleg számos oka van. Az okok között talán meghatározó is lehet a szervezeti elkülönülés. Döntő ok mégis inkább az IT-mentorok feladatának, szerepének eltérő megítélése lehet. A(z IT-mentor) szakma kutatói és fejlesztői ezt a komplex program más területein dolgozó – saját területükön országosan, sőt nemzetközileg elismert – szaktekintélyektől eltérően határozzák meg. „Az IT-mentor a közösségi hozzáférési pontokon tevékenykedő olyan szakember, aki tudását, képességeit tekintve leginkább úgy jellemezhető, mint egy informatikusba oltott szociális munkás, és egy szociális munkásba oltott informatikus. Ő hidalná át az IKT eszközök és a segítségével elérhető tartalmak, elektronikus szolgáltatások, valamint a (hagyományos és a digitális értelemben vett) hátrányos helyzetűek hozzáférése és használata között. A mentorok feladata elsősorban az, hogy azokat az embereket segítsék, akik önállóan nem képesek igénybe venni az információs társadalom nyújtotta szolgáltatásokat, nem tudják (ki)használni az információs és kommunikációs technológia kínálta lehetőségeket. A segítség szükségessé válhat egyszerűen ismeret- vagy képességhiány miatt, vagy adódhat fogyatékosságból. Az ellátandó tevékenység lehet kezelési támogatás, segítség, oktatás, ismeretterjesztés, de akár helyettesítő szerep is, amellyel egy elektronikus szolgáltatás igénybevételében „közvetít” a mentor.”²²

Ezzel szemben a legáltalánosabban elfogadott elvárás a mentorok feladataként az infrastrukturális feltételek biztosítása (működő számítógépek, internet kapcsolat, nyomtatási lehetőség stb.), továbbá a digitális írástudás széleskörű elterjesztése (szervezett tanfolyamok, egyéni felkészítés).

Kétségtelen, hogy főként a program első éveiben az IT-mentorként dolgozó munkatársak hiányos felkészültsége sem az egyik, sem a másik feladat maradéktalan ellátását nem tette lehetővé, ami nagyban nehezítette a nézetkülönbségek közelítését. A probléma végleges megoldása azonban még ma is várat magára. Az eTanácsadók felkészültsége már sok különböző élethelyzetből adódó probléma szakszerű kezelését, megoldását tenné lehetővé a kliensekkel közvetlen kapcsolatban álló segítőként – legtöbbször csupán közvetítőként –, habár nem számítanak egyetlen terület (foglalkoztatási, egészségügyi, konfliktuskezelési, közigazgatási, gazdasági, oktatási stb.) avatott szakemberének sem. A(z elismert) szakmaiság esetleges hiánya azon-

²² A Magyar Információs Társadalom Stratégiáról és annak végrehajtásáról szóló 1126/2003. (XII. 12.) Korm. határozat átfogóan részletezi a mentorok feladatát (http://epractice.eu/files/media/media_309.pdf).

ban olyan kockázatot rejt, ami gátolja a komplexitás ilyen formában történő megvalósulását.

„A számítógépterem nem sokban különbözik a kocsmától, vagy a játéktérrel. (...) A kultúra magyargéci hőfokán sok értékes föld marad parlagon, így a számítógépteremben marad a póker illetve a lövöldözős játékok. (...) Pár napja azzal kezdtük a földrajz órát, hogy megmutattam nekik a Google maps-et. N. nagyon unta, amíg a földrészeket, Európát, Magyarországot néztük, ám Magyargéc felülnézetétől tűzbejött! Aztán elrepültünk Szécsénybe, Balassagyarmatra a kislányukhoz, majd Lócsra, D. szerelméhez. Ha lenne valaki, aki kinyitná előttük a Wikipédiát, a szótár programokat, az álláshirdetések világát, igényes zenéket mutatna a Youtube-on, talán jobban működne a dolog.” (önkéntes 2010)

Az információs társadalom fejlesztésének legfontosabb – infrastruktúra, tudás, szolgáltatások – területein egyaránt örök kérdés a fejlesztési és üzemeltetési források biztosítása. A kérdés alapvetően a közösségi források e területeken történő felhasználásának indokoltságával kapcsolatban vetődik fel. Ugyanez a dilemma tükröződött a gyerekesély program működése során is. Míg más programterületek esetében (korai képességgondozás, iskola, szociális terület stb.) természetes a közösségi finanszírozás (és azzal párhuzamosan a szolgáltatások díjmentes igénybevétele), az IT legtöbb területén ez nem nyilvánvaló, sok ellentmondással terhes.

Az ellentmondások nem csupán a program szintjén jelennek meg, országos szinten hasonló a helyzet. A Közháló – közösségi forrásból működtetett infrastruktúra – az önkormányzati és állami intézmények számára jelent kedvezményes lehetőséget, a közösségi terek, s így az eMagyarország Pontok számára nem. A közösségi terek felszerelését (gépek, berendezések) időszakonként ugyan támogatják közösségi forrással finanszírozott pályázatok, normatív támogatás csak bizonyos szervezeti keretek között működő pontoknak jár (pl. mozgókönyvtári normatíva). A pontokon dolgozó személyzet bére még az előzőeknél is kritikusabb. Állami normatívája nincs, az önkormányzati fenntartású pontokon sok esetben közfoglalkoztatottak dolgoznak. A pályázatok – így a Gyerekprogram által elnyert pályázatok is – ugyan ideiglenesen biztosítanak forrást erre a célra, a fenntarthatóság azonban megoldatlan. A leginkább problémás a dologi és járulékos költségek fedezete. Ebbe a csoportba sorolhatók a rezszi jellegű kiadások (fűtés, világítás, áramellátás), a kommunikációs költségek (telefon, internet), a közlekedés, a kellékanyagok (papír, festék) és a kiegészítő szolgáltatások (rendszergazda, webmester).

A helyzet ellentmondásosságát jól mutatják azok a konfliktusok, amelyek a díjmentes és fizetős szolgáltatások körének elhatárolása körül alakultak ki (célcsoport, időtartam, nyomtatás, CD írás).

Részen ehhez a problémakörhöz tartozik a szoftverek kérdése is. Nem vitától mentes ugyanis a sok szempontból meghatározó operációs rendszer választás, ami azután számos további szoftvercsoportra – és ezzel szoftverköltségre – is kihat. Habár a fenntarthatóság szempontjából a nyílt forráskódú és szabad szoftverek lényegesen kedvezőbbek, sok tényező gátolja általános elterjedésüket. A Gyerekesély programban is sajátos kettősség alakult ki – a „külső” és „belső” informatika felelősségi körének megosztása következtében – és a szabad szoftvereket csak az IT-területen

dolgozó munkatársak használták saját munkájuk és az általuk nyújtott szolgáltatások során egyaránt.

A fenntarthatóság feltételeinek megteremtése az IT-területen folyó munka szerkesztője volt. Tudatosan folyt olyan tevékenységek keresése és folytatása, amelyek az IT-mentori, eTanácsadói tevékenységgel párhuzamosan, összeegyeztetve folytathatók, és bevételükkel – a támogatásokat kiegészítve – hozzájárulhatnak a programterület fenntarthatóságához.

Habár a program több mint 5 éve tart, átütő változást az IT-területen nem sikerült elérni. Az információs társadalom – akár csak jövőképszinten is – nem épült be sem a programban dolgozó szakemberek, közreműködők, sem a kistérségi véleményformálók, döntéshozók által a szegénység elleni küzdelemben fontosnak tartott kulcs-területek közé. Vannak azonban pozitívan értékelhető eredmények is.

A közösségi informatika mennyiségi és minőségi jellemzőiben országos szintet ért el. A kistérség településeinek többségében működik nyilvános közösségi elérési pont. A közösségi pontokon rendszeresen elérhető az eTanácsadók szolgáltatása (az információs társadalom magyarországi fejlesztési programjának közösségi informatikai területén – az eMagyarország programban – így nevezik az IT-mentorokat). Ezt a teljesítményt a program vezetője – az eMagyarország Centrum – területi eMagyarország központi címmel ismerte el (2009-ben Nógrád, 2010–2011-ben Nógrád és Pest megyére vonatkozóan)

Az alapfokú digitális írástudás terjesztésében is kimutatható az eredmény. Kistérségi szinten is elérte az 1000 főt azok száma, akiket egyéni vagy csoportos képzéssel fejlesztettek a program IT területén dolgozó mentorok.

6. EGÉSZSÉGESEBB GYEREKKOR

(Hadházy Ágnes)

Minden gyerekszegénység elleni fellépésnek fontos tényezője kell legyen az egészséges gyerekkor biztosítása. A gyerekek egészségi állapota összefüggést mutat a család szociális helyzetével, a szülők iskolázottságával, jövedelmi helyzetével, szociális rendszerével, az adott település hátrányos helyzetével, a család etnikai hovatartozásával. Az elmúlt évtizedek tudományos eredményei alapján állíthatjuk, hogy a hátrányos szociális helyzet az egészségromlásnak komoly rizikófaktor. *„A gyermekeket érintő halálozások és egészségi problémák 30-50%-a még az Európai Unió 15 régebbi – gazdagabb – tagországában is összefüggésben van a szülők hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetével.”* (Eü. Min 2005, 6.)

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) a gyermekek és serdülők egészségét már 2003-ban a a legmagasabb szintű prioritásként határozta meg. A WHO Európai Irodájának 2005. évi Egészségügyi Jelentése kiemelten foglalkozott e kérdéskörrel, majd 2005-ben WHO Regionális Bizottsága elfogadta az Európai Stratégia a Gyermekek és Serdülők Egészségéért és Fejlődéséért címet viselő dokumentumot (Eü. Min 2005).

Az Európai Stratégia kiemeli a gyermekek és a serdülők egészségének és egészséges fejlődésének társadalmi, gazdasági jelentőségét, a szegénység, az esélyegyenlőtlenség, és a gyermekek betegségeinek, fejlődésbeli elmaradásának kapcsolatát. Globális jelentőségű egészségügyi problémának tekinti a mentális betegségek, az elhízás, az alultápláltság, a szennyezett és nem biztonságos környezet, valamint az

Fotó: Bass László

egészségtelen életmód rövid és hosszú távú következményeit. A nemzeti szintű egészségpolitikák kialakításába szempontnak javasolja az életszakasz-megközelítésű fejlesztést, a multiszektorialitást, valamint a gyermekek igényeihez alkalmazkodó egészségügyi szolgáltatások nyújtását (Eü. Min 2005).

A 2006-ban készített Gyerekszegénység Elleni Program vertikális, funkcionálisan értelmezhető célnak tekinti az egészségesebb gyermekkor biztosítását, horizontális célnak pedig a roma kisebbség és a fogyatékos gyerekek és családjaik helyzetének javítását, valamint a nagy ellátó rendszerek fejlesztését, a területi egyenlőtlenségek csökkentését. A dokumentum megállapítja, hogy az egészségügyi egyenlőtlenségek fennállása mellett az egészségre ártalmas lakáskörülmények és a táplálkozás rossz színvonala, valamint az egészségügyi ellátásokhoz való nem megfelelő hozzáférés fokozottan érinti a kedvezőtlen szociális helyzetű családokat. A program három meghatározó elem prioritását emeli ki: a létező **ellátási rendszerekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférés** javítását, a **táplálkozás** mennyiségi és minőségi javítását, valamint a **0-3 éves korosztály** kiemelt kezelését (Ferge et al. 2006.)

A 2007-ben, a gyerekszegénység felszámolására megszületett „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégia része az egészségesebb gyerekek biztosítása. Ennek megvalósítását szolgálják az először a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben elindítható programok, és ebben a gyerekek egészségének fejlesztése. A Stratégia elsődleges célkitűzései:

- a gyerek-egészségügyi ellátórendszer fejlesztése és az **egyenlő hozzáférés** megteremtése,
- a **szakemberek érzékenyítése** a szegénységben élők problémái iránt,
- az **ellátatlanok** számának radikális csökkentése,
- a **koraszülések** előfordulási arányának csökkentése,
- az **egészséges életmód** megteremtése (a táplálkozás, sport, szabadidő hármában), és
- a **serdülőkori terhesek** számának visszaszorítása. (Legyen jobb... 2007)

Már az eddigiekből is látszik, hogy a gyermekek egészségének javítását szolgáló lépések meglehetősen szerteágazók, és a szükséges tennivalók jelentős része túlmutat egy kistérségi vagy települési programot megvalósító szakértői csoport lehetőségein. A nagy ellátórendszerek (orvosi, gyermekorvosi, védőnői hálózat, a közétkeztetés stb.) feltételrendszerének változtatása állami beavatkozásokat igényel, a legtöbb feladat – akár egy szűrővizsgálat megszervezése is – jelentős forrásokat igényel. A Szécsényi kistérségben elinduló munka során tehát meglehetősen hosszú időt vett igénybe azoknak a felületeknek a megtalálása, ahol eséllyel indulhattunk el a gyermekek egészségi állapotának javítása érdekében.

Tájékozódás és helyzetfelmérések 2006-2008

A Szécsényi alkalmazási kísérlet indulásakor, 2006 nyarán tartott terepbejáráson a szakembereknek és a lakosságnak szervezett fórumokon számos egészségi probléma, hiátus, anomália került a felszínre. Első kérdőíves szükséglet-felmérésünkben²³ a

²³ A 2006-ban készített szükséglet-felmérés eredményeit az 1. sz. mellékletben közöljük.

Fotó: Bass László

helyi szakemberek által legfontosabbnak ítélt öt tételből három az egészségi állapot javításával volt kapcsolatos (nem kötelező védőoltások térítésmentes biztosítása, mozgó szakorvosi szolgálat fejlesztése és sportolási lehetőségek biztosítása az iskolában).

A beszélgetések során gyakran került szóba a szegény (pontosabban a roma) családok korai gyermekvállalása, az alultápláltság, illetve az egészségtelen táplálkozás problémaköre, a tetvesség és általában a nem megfelelő higiéniai viszonyok problémái éppúgy, mint az ellátórendszer szűkössége.

„Koraszülnek (a roma nők). A dohány, az alkohol, a kávé öközöttük igen elterjedt, és ugye a génekben hordozódnak.” (védőnő 2004) „Próbáljuk úgy orientálni őket, hogy akinek 3-4 gyereke van, esetleg elköttesse a petevezetékét. De ezt sem nagyon akarják.” (önkormányzati főelőadó 2004) „Nagyon válogatósak, nem nagyon esznek egészséges ételeket. Próbáljuk becsempészni, de elutasítják. Tészta ételek, krumpli az nagyon megy. (óvónő 2008) „Azt el kell mondani, hogy nem azért nem eszik meg az ételt, mert finnyásak, hanem mert nem ismerik a menzai ételt és azt hiszik, hogy nem jó.” (pedagógus 2008) „Védőnő? Ő szerdai napokon van itt, de sok településen dolgozik még, van vagy öt községe, ahol el kell látnia a feladatait, aztán nagyon kevés idő jut mindenre.” (gyámügyi előadó 2007) „Gyakori, hogy az anyukák dohányoznak, koraszülés alakul ki. Nincsen fejlődés-neurológia a közelben, a problémás újszülötteknek nagyon sokat kell így utazniuk.” (gyermekorvos 2007) „Ha dél és 5 óra

között történik baj, akkor ide jönnek, hogy én hivatalból jelentkezsek be, mert akkor biztosan kijön a mentő, de ha egy magánember hívja, akkor nem biztos.” (gyámügyi előadó, 2007.)

Mindezek mellett megismerkedtünk a területen dolgozó orvosokkal, védőnőkkel, a kistérség iskoláinak, önkormányzatainak és más intézményeinek (Vöröskereszt, megyei kórház, kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek) vezetőivel, szakembereivel. Számos beszélgetést folytattunk a problémák beazonosításának szándékával, a lehetőségeket, kapacitásokat, megoldásokat keresve. Kialakult az a személyi és intézményi kör, amelyre számítani lehetett, amely tenni akart a program céljaiért.

Az egészségügyi intézmények állapotát, szakember-ellátottságát, a szakemberek véleményét, tapasztalatait a gyerekek egészségi állapotáról két kisebb kutatás során vizsgáltuk 2007-ben. *„A kistérségben két gyermekorvos dolgozik, ők többségében a Szécsényben élő 18 éven aluliak számára nyújtanak ellátást. A falvakban a felnőttek háziorvosa látja el a helyben élő gyermekeket is. Több, néhány százfős faluban nincs helyben élő háziorvos. (...) A védőnői ellátás minden településen biztosított, számos településen azonban tartós helyettesítésben végzik a várandósok és kisgyermek gondozását. Egyes védőnők akár 6 településen is biztosíthatják a gondozási szolgáltatást, függetlenül attól, hogy a körzetnagyságot túllépik-e, vagy sem.”* (Hadházy, Póti 2008b)

2008 tavaszán egy, a családokra reprezentatív adatfelvétellel került sor, amelyben az egészségi állapotra, illetve a táplálkozási szokásokra vonatkozó kérdések is szerepeltek (Bass 2008). A kutatás eredményeiből illusztrációként közlünk néhány adatot (7. táblázat).

7. táblázat: A Szécsényi kistérségben élő gyermekek és fiatalok egészségi állapotának néhány mutatója (2008, %)

	szegény*	nem szegény
Éhezés (havonta egy-két nap)	18	2
Koraszülés	15	6
Szoptatás alatt dohányzott	30	13
Fogorvosnál járt a gyerekkel	33	44-
12-18 éves fiatalok		
Minden nap reggelizik	59	70
rendszeresen szed vitamint	19	31
rendszeresen dohányzik	33	3

* a mediánjövedelem 60%-a alatt (OECD1)

A számos probléma közül a Gyerekesély program szakértői a legfontosabbakat kiemelve, a 2006 szeptemberében beadott ún. norvég pályázatban három területen terveztek akciókat: **a gyermek-fogorvosi ellátás, a közétkeztetés és a korai terhességek visszaszorítása terén.** A pályázat elbírálására és a támogatási szerződés aláírására azonban további három évet kellett várni, az csak 2009 októberében indulhatott el.

Tevékenységek, akciók 2009-2011

Az időszak elején egészségi állapotfelmérésekre és prevenciós programok megvalósítására került sor. Az elsődleges cél az volt, hogy lehetőségünk legyen áttekinteni, hogy az egyes településeken – elsődlegesen a közoktatási intézményekben elérhető korosztályok számára – biztosított szűrések hogyan valósulnak meg; az iskola egészségügyi szakemberei, a pedagógusok és a szülők szerint milyen további szűrések iskolai szintű megszervezésére lenne szükség illetve, hogy a kiszűrt egészségi problémákkal a gyermekek szakemberhez jutása hogyan szervezhető meg közösségi szinten.

Ugyancsak fontos célkitűzés volt, hogy megismerjük a települések, iskolák gyakorlatát az egészség- és környezettudatos nevelés területén, valamint lehetőséget adjunk olyan programok megvalósítására, amelyek a megelőzést szolgálják, saját ötleteiken alapulnak, de erőforrások híján megvalósításukra eddig nem kerülhetett sor. Cél volt az is, hogy a programok a családok bevonására is lehetőséget teremtsenek.

A programok tervezése és lebonyolítása azt az elvárást is jelentette, hogy a sikeres programelemek közkinccsé tehetőek, más iskolák, települések számára átadhatóak legyenek illetve, hogy nem egyszeri, hanem legalább évente ismétlődő eseményekké váljanak.

A tervezés az egyes településeken, illetve iskolákban a helyi szakemberek bevonásával zajlott, a megvalósított programok utólag értékelésre kerültek.

Varsányban az általános iskola az egészség- és környezettudatos nevelés és a fiatalok családi életre nevelése terén látta szükségesnek a programok készítését. Ezeken felül a fogászati szűréshez jutást látta problematikusnak. A szűrési lehetőség igénybevételéhez szükséges utazás költségét a családok egy része nem tudja gyermekei számára biztosítani.

2009 tavaszán három saját projektet valósítottak meg egész napos programok keretében. Számos tevékenységformát próbáltak ki ennek során: a játékos vetélkedőtől kezdve a filmnézésen keresztül a csoportmunkában készített kreatív alkotásokig. Volt természetjárás, sportprogram és valamennyi diáknak sikerült eljutnia a fogorvosi szűrésre. Ez utóbbi esetben a következő lépés, hogy az iskola a gyermekek szükséges fogorvosi ellátáshoz jutását is figyelemmel kíséri, mert a diákok 60%-át a fogorvos kezelésekre visszarendelte. A gyermekek értékelték valamennyi projektnapot, véleményük összesítésre került és a pedagógusok számára is tanulságos volt, hogy az előadásos formákat érdemes kerülni, az egyéni teljesítményértékelést pedig jobban előtérbe helyezni. Nagy sikere volt a természetjárásnak is. A tantestületi értékelés során egyfelől a finanszírozási és eszköz ellátottsági problémák, valamint a gyógytestnevelés hiánya került említésre, majd további (pl. bőrgyógyászati és szemészeti) szűrésekkel kapcsolatos igények merültek fel. Az iskola vállalkozott arra, hogy a szexuális felvilágosítás és nevelés terén dolgoz ki és tesztel új módszereket.

A **szécsényi** általános iskola alsó tagozata, a nógrádszakali tagintézménnyel együtt vállalkozott – ahogyan ők elnevezték – „egészségnap” szervezésére. A program az iskolavezetéssel és az iskolai védőnővel folytatott beszélgetéseink során alakult ki, a legnagyobb szükség orthopediai, szemészeti, bőrgyógyászati és allergológiai szűrésekre volt. Emellett vállalkoztak arra is, hogy az egészséges táplálkozás népszerűsítésével kapcsolatos programot is befogadnak. A szűrések a megyei kórház

vezetésének segítségével valósulhattak meg, kivéve a szemészeti és az allergológiai szűrést. Előbbihez olyan vizsgálati eszközök és módszerek szükségesek, amelyek helyben nem álltak rendelkezésre, így a szemészorvos kiscsoportos tájékoztatókat tartott a gyerekeknek a látásproblémák felismeréséről, a helyes szemhasználatról. Utóbbihoz még szakembert sem sikerült szerezni, mert az allergológus országosan hiányszakma. A szülőket előzetesen megkérdeztük egy kérdőív segítségével, hogy milyen betegségekre utaló jeleket vesznek észre gyermekükön, és egyben kértük is, hogy engedélyezzék a szűrővizsgálatokon való részvételt. A legtöbb szülő válaszolt is a kérdésekre, és ezek további szűrővizsgálatok fontosságára mutattak rá, így például a vércukorszint és vérnyomás mérésére is. Az allergiára utaló panaszok aránya a szakellátás elérhetőségének a szükségességére mutatott rá. Az iskola eredményesnek értékelte a programot és a tagiskolák számára külön programot javasoltak, valamint a felső tagozaton és a gimnáziumban is szükségesnek látták hasonló egészségnap rendszeres megszervezését. A kóistolással egybekötött helyes táplálkozási bemutató a gyerekek körében nagyon népszerű lett. Tapasztalat volt, hogy a frontális előadásos formát alkalmazni ebben az életkorban nem szabad, és ez igaz még akkor is, ha szakember tartja az előadást. Ellenben a filmvetítés érdekli és leköti a gyerekeket, de nagyon kevés az elérhető, magyar nyelvű, jó ismeretterjesztő film.

Endrefalva, Szécsényfalu és Piliny településeknek közösen fenntartott 8 osztályos iskolája és két, csak alsó tagozatot működtető tagintézménye volt. A három helyszínen mindenhol megvalósult az egészséges táplálkozással kapcsolatos ismeretek megerősítésének játékos és ételkóistolással egybekötött formája, ami nagy sikert aratott. A vérnyomás- és testsúlymérés meglepő eredménye, hogy sok gyerekeknek magas a vérnyomása. Ez felhívta a szakemberek és pedagógusok figyelmét arra, hogy további és gyakoribb mérésekre van szükség, és az érintett gyerekeket szakellátáshoz kell juttatni. A fogászati szűrés és kezelés az iskolában rendszeres és minden gyerekre kiterjedően megoldott. Ezért megvolt a továbblépés lehetősége. Az iskola bevezette a rendszeres iskolai fogmosást és az ehhez szükséges felszerelések elhelyezését. Részben a korai terheiségek számának csökkentése érdekében, a program keretében kidolgozásra került egy kísérleti csecsemőgondozási tanfolyam 7-8. osztályos érdeklődők számára, amely a csecsemő és kisgyermek gondozásáról, szükségleteiről tájékoztatót, beépítve a Biztos Kezdet filozófiájának elemeit. Ezen túl a párkapcsolat, a szexualitás témaköreivel is foglalkozott, így a nem kívánt terhesség megelőzésével is.

* * *

2010 tavaszán öt településen 600 6-12 év közötti gyerek általános, szakorvosi szűrését szerveztük meg. A szűrési program egy hétig tartott, minden nap másik település gyerekeit érintve. Az orvoscsoport teljes mobil felszerelésével kitelepült az adott faluba és belgyógyászati, szemészeti, reumatológiai-orthopédiai, sebészeti és bőrgyógyászati vizsgálatot végeztek. A csoportban gyermekgyógyászok és optometrikusok, szakasszisztensek vettek részt. Különös gondot fordítottak a gyerekek alapos kikérdezésére. Olyan szakemberekből állt a csoport, akiknek már jelentős külföldi tapasztalatuk volt a tömeges szűrésben. A szülők előzetes beleegyezését is beszereztük és a gyerekek adatait kódoltuk, biztosítva ezzel az adatvédelmi szabá-

lyok betartását. A kistérségi Gyerekbizottság gyerekegészségügyi albizottsága döntött a szűrés szükségességéről és a tapasztalatokat is velük osztottuk meg, amelyek igazolták a szűrés szükségességét. A gyerekek 20 százalékának volt szüksége látáskorrekcióra, de még nem volt szemüvegük, a család ezt nem tudta számukra biztosítani. Az előző évben döntött az OEP arról, hogy a gyerekszemüvegek támogatását 6 dioptria alatt megszünteti. A programban szemüvegkeret-nagykereskedelmi és optikus támogatót is bevontunk, akik rendkívül nagy kedvezménnyel készítették el a szükséges szemüvegeket. A települések önkormányzatai, iskolái különböző mértékben, de szintén támogatni tudták az akciót, így volt, ahol ingyenesen, és volt, ahol csekély összegért jutottak a gyerekek szemüveghez.

A szűrés nagy arányban talált a gyerekeknél mozgásszervi problémákat is, aminek kezelése komplex feladat és súlyosan felvetette a kistérségre jellemző infrastruktúra hiányt (gyógytestnevelő, uszoda, rendszeres mozgási-sportolási lehetőségek, szakemberek, erőforrások). Egy esetben sürgős beavatkozásra volt szükség egy kezletlen szívbetegség miatt.

A települések többségében a háziorvosok támogatták a szűrést és a szakorvosi javaslatok alapján kiadták a szükséges beutalókat és a védőnőkkel közösen követték a gyerekek útját. Volt olyan település is azonban, ahol ez elmaradt.

Az időközben elnyert és beindult Norvég Alap és más kormányzati támogatás segítségével elláttuk az orvosokat, védőnőket néhány hiányzó vizsgálati eszközzel is. A továbbblépés érdekében úgy láttuk, hogy olyan települési egészségtervek készítésére kellene ösztönözni a falvakat, amelyben hangsúlyos helyet foglal el a gyerekek egészségi állapotának évenkénti értékelése a kötelező szűrések feldolgozásával, annak érdekében, hogy az közügy legyen. Emellett a településeken a szakemberek és intézmények összefogásával kéne megszervezni, megkönnyíteni a családoknak a gyerekek szükséges szakorvosi ellátáshoz jutását.

* * *

A közétkeztetés területén az erőforrásaink jelentős eszközfejlesztést tettek lehetővé. A közétkeztető települési konyhák nagy értékű konyhai berendezésekhez jutottak, ami a főzési technikák korszerűsödését jelentette, valamint a kulturált tálaláshoz szükséges étkezészeteket, evőeszközöket stb. szereztünk be. Felszereltük a Szécsényi Gyerekesély Programot olyan minden előírásnak megfelelő szállító-tároló eszközökkel, amelyek a nyári napközis táborok melegétél kiszolgáltatását lehetővé tették, elhárítva ezzel a települések nyári iskolai szünet alatti meleg étkeztetésre vonatkozó pályázásának akadályait.

A fogászati szűrés és kezeléshez jutás terén megállapodásokat kötöttünk több település vezetésével, amelyben vállalták, hogy az utazás finanszírozásával és a kísérők biztosításával támogatják minden gyerekre ellátáshoz jutását. A mindennapos fogápolás beindítását vállaló településeket elláttuk az ehhez szükséges felszereléssel.

* * *

Bár a gyerekek egészségének ügye a döntéshozók, szakemberek és a családok érzelmi támogatását élvezi, a jelentős forrásigény ellehetetleníti a feladatok helyi meg-

Fotó: Seller Ágnes

oldását. Ennek során folyamatosan szembe találoztunk a forráshiányból fakadó ellenérdekeltségekkel. A polgármesterek, önkormányzatok mozgástere beszűkült, a finanszírozandó közfeladatok prioritási sorrendje kialakult, amin változtatást elérni nagyon nehéz. A szegény családok hozzáállásán változtatni is az, az ő jövedelmük sem bírja el a betegségekkel járó kiszámíthatatlan hirtelenséggel jelentkező gyógyszer- és ellátáshoz jutási kiadásokat. Ezért a bevonás során a helyzettel és következményeivel való szembesítés mentén kellett haladnunk, valójában „sokkolni” kell az érintett célcsoportokat, hogy változás indulhasson be.

Valamennyi célcsoport esetében nehézséget jelentenek a szemléletbeli korlátok is. A legnehezebb és a leghosszabb időt igénylő feladat annak megértetése, hogy milyen következményekkel járnak a ma elmaradt cselekvések a jövő felnőtteinek egészségi állapotában. Ugyanakkor a tenni akarást a helyben megvalósítható tevékenység láncolatba kell csatornázni, hogy a kilátástalanság és a tehetetlenség érzése ne uralkodhasson el. Ezt az eszközt a települési egészségtervek működtetésében látuk, amihez több lépcsőben kívántuk eljuttatni a célcsoportokat.

Olyan utat választottunk, amelyen a fenti helyi célcsoportok bevonása fokozatosan valósulhat meg. Az **első lépéssel**, az egészségnapok szervezésével a figyelemfelkeltés volt a célunk. Konkrétta váltak az egészségi problémák és az elmaradt kezelések következményei, a családok, a gyerekek figyelmét is felkeltették ezek a rendezvények a saját egészségi állapotuk iránt. Csak a mértékben volt különbség. Jól kirajzolódott,

hogyan amelyik településen az önkormányzat és az iskola több erőfeszítést tett ezen a területen, ott könnyebb volt a *második lépés*, az általános szűrő akció megszervezése is. A települések vezetői támogatták a javasolt lehetőséget, a szűrés sikere a helyi iskola vezetésének, tantestületének hozzáállásán múlott. A szülőket is rajtuk keresztül szólítottuk meg, így az iskola és a családok kapcsolatának közvetlenségére, partnerségére is fény derült. A *harmadik lépésbe* már bekapcsolódott a kistérségi Gyerekbizottság gyerek-egészségügyi albizottsága. Tagjai, a védőnők, orvosok, iskolai igazgatók, települési polgármesterek tájékozódhattak az egészségi problémákról és az egészségnapi szűrések eredményeiről, így a *negyedik lépést*, az általános szűrési akció megszervezését nagyban támogatták. A települések háziorvosai még mindig távolmaradtak az akciótól, de egy kivételével nem támadták. A szűrési eredmények feldolgozott és összesített adatait viszont már többen üdvözltek közülük is, hiszen az támogatta az ő iskolaorvosi munkájukat. A kiszűrt gyerekek szakorvoshoz és kezelésekhöz jutása már a helyi szociális, egészségügyi és közoktatási szakemberek, civil szervezetek, kisebbségi önkormányzatok összefogásán, valamint egy nagyságrendileg nem jelentősnek tűnő, de a helyi önkormányzatok számára mégis előtérmenthetlen nagyságú összegben múlott, amit a program az akkor még rendelkezésére álló forrásból megfinanszírozott.

Az *ötödik és egyben utolsó lépésben*, a kapott adatok ismeretében, a közösségi tervezés módszereivel elkészült volna a helyi egészségtervnek a csak a gyerekekre koncentráló része. Ennek kialakításába már a szülők és a gyerekek is közvetlenül bevonhatók lettek volna. Azonban finanszírozás hiányában az általunk tervezett folyamat megszakadt. Nem tudott felállni egy olyan rendszer, amelyben a települési – már említett – célcsoportok együttműködve elkészítik saját helyzetelemzésüket (kötelező vagy egyedi szervezésű általános szűrés által), beazonosítják a problémákat és vállalatokat tesznek a megoldásukra, valamint ellenőrzik azok betartását (egészségterv), és így a gyerekek egészsége előrébb kerül a döntéshozók prioritási sorrendjében is, közüggé válik, lezárva a bevonás folyamatát.

A helyi egészségügy tudatosság fejlesztését szolgáló akcióink, és ebben a helyi közösség részvételének biztosítása célzott támogatás nélkül nem valósítható meg, amíg a települések erőforrásai a jelenlegi szinten maradnak, ha mégoly csekély összegről is van szó. A kialakítani szándékozott rendszer sem fog fennmaradni, mert a közösségek és a közösségi felelősségvállalás megerősítése az elején járt, számos további képzésre és más megerősítő, támogató akcióra lenne szüksége a célcsoportoknak.

A gyerekegészségügy területe szorosan összefügg valamennyi területtel; az elmúlt években a korai fejlesztés, a közoktatás és a szociális szolgáltatások területeivel alakult ki együttműködés. Kialakulóban volt a digitális írástudás területtel is egy egészségügyet szolgáló interaktív weblapfejlesztési elképzelés, néhány kezdeti lépés már meg is történt. Az egészségügyi intézményrendszer átalakulása, az eddigi finanszírozások leépülése további helyzetromlást fog eredményezni. A jelenlegi feltételek javulása híján a gyerekek egészségi állapota további, és más, nem várt területeken is romolhat. Nem volt még ideje a programnak foglalkozni olyan, az egészséget befolyásoló tényezőkkel, mint például a gyerekbalesetek, a koraszülés, az alul- és túltápláltság stb. A gyerekek egészségének helyzete helyi erőforrásokból, az intézményrendszerek összehangolt együttműködése nélkül nem javulhat a hátrányos helyzetű régiókban.

* * *

Az egészségesebb gyerekkor biztosítása rendkívül fontos cél, annak eléréséhez országos és helyi szinten egyaránt számos tennivaló fogalmazható meg. A Szécsényi Gyerekesély Program mint lokális program elsősorban arra törekedett, hogy a gyerekek egészségi állapotát transzparenssebbé tegye a döntéshozók, szakemberek és intézmények, a családok és a gyerekek számára. Ugyanakkor együttműködésre készítette a döntéshozókat, az intézmények vezetőit, szakembereit és a családokat, hogy többet és felelősebben foglalkozzanak ezzel a sokszor súlyos problémákat felvető és a gyerekek jövője szempontjából meghatározó területtel, üggyel. Bár sok mindent elértünk, a folyamat hirtelen szakadt meg, a támogatások elapadtak. Az egészségesebb gyerekkor követelményének valódi közösségi üggyé emelése, az egészségterv elkészítésének és végrehajtásának rendszere, ami kitartó szervezést, hosszú időtávlatot, sok emberi támogatást és erőforrást igényel, nem épült ki stabilan. Éppen azokat a pozitív visszaigazolásokat nem kaphatták meg a résztvevők, amelyek megerősítették volna az együttműködés értelmét, amelyek elindították volna a szemlélet változását. Így féltő, hogy ha nem folytatódik a program, az elért eredmények is semmissé válhatnak.

7. A SZOCIÁLIS SZOLGÁLTATÁSOK LEHETŐSÉGEINEK FEJLESZTÉSE

(Kecskés Éva)

A társadalmi problémák kezelése során a létező jogi, illetve intézményes keretekhez való viszony minden kísérleti program központi kérdése. Ha a meglévő struktúra jól működne, nem volna szükség beavatkozásra, ha azonban az adott probléma kezelése többé-kevésbé sikertelen, akkor a létező struktúrán változtatni kell. A változtatás egyik lehetséges útja a régi rendszer lebontása, és egy forradalmian új, alternatív intézmény (jogi környezet, módszer, ideológia stb.) életre hívása. Az esetek többségében azonban nem a revolúció, hanem az evolúció logikája alkalmazható: a létező keretek feszegetésével mintegy korrigálni igyekszünk egy rendszer anomáliáit, például megpróbáljuk elérni a tárgyi feltételek javítását, a törvény adta lehetőségek jobb érvényesítését, a területen dolgozók szemléletének alakítását, szakértelmének fejlesztését stb. Ez a megközelítés természetéből adódóan feszültségeket teremt, hiszen a létező rendszerben kritikát fogalmaz meg, és folyamatos kompromisszumokra kényszeríti a szereplőket, akiknek hosszú távon meg kell majd valósítaniuk egy új (jobb) működésmódot.

A gyerekszegénység elleni program stratégiájában az egyik fő célkitűzésként szerepel „azon intézmények és szolgáltatások működésmódjának és szemléletének átalakítása, amelyek ma hozzájárulnak a szegénység és kirekesztés újratermelődéséhez”.

Egy településen, vagy egy kistérségben a védőnő, a (gyermek)orvos, az óvodai és iskolai pedagógusok, az önkormányzatok dolgozói, a rendőr, a plébános, az

Fotó: Vadkerti Ildikó

estelegesen jelenlévő munkaadók mind alakítói a gyermekek és családok életét legközvetlenebbül meghatározó feltételeknek. Részük van a szülők munkaerőpiaci helyzetének, a gyermekes családok anyagi helyzetének, a lakhatás minőségének alakításában, elősegíthetik a gyermekek képességeinek kibontakoztatását, a szegregáció csökkentését, az egészségesebb gyermekkor biztosítását.

A jelen lévő intézmények és szakemberek között kitüntetett szerepe van a szociális intézményeknek, illetve az ott dolgozó szociális munkásoknak. Ők azok, akik a programok és alkalmazási kísérletek előtt (és a programok befejeződése után) megvalósítják ezek célkitűzéseit: segítenek az elhelyezkedésben, a segélyekhez, támogatásokhoz való hozzáférésben, a lakásproblémák megoldásában, az iskolai nehézségek leküzdésében stb. A szociális munkás egyszerre a legfőbb partnere és a legerősebb ellenlábasa az ilyen jellegű programoknak: ő ugyanazokért a célokért dolgozik, mint a program szakemberei, és éppen ezért a változtatásra irányuló törekvések egy része az ő elemi érdeke is, másfelől minden változtatás az ő kompetenciájának megkérdőjelezését is jelenti, jelentheti. Bár az alábbi véleményt nem szociális szakember fogalmazta meg, nagyon pontosan érzékelteti ezt a feszültséget: „...ami kellemetlen bennem, mikor így eljönnek – most például Önről van szó – ugye lejön innen vagy onnan, és elkezdi nekünk magyarázni az itteni dolgokat. Azért mi itt élünk ebben a..., minden nap, és sokszor érezzük azt, hogy nehogy már onnan mondják meg a tutit, meg csodát tegyenek, mikor mi itt kínlódunk.” (óvónő, 2009.)

Helyzetleírás és együttműködés

Az egyik legnehezebben megközelíthető és fejleszthető terület a kistérségi megvalósítási kísérletben a szociális és gyermekjóléti ellátások intézményrendszere. Már jelen volt a kistérségben a Gyerekprogram, amikor némi késéssel – 2006 novemberében – felkerestük a szociális szolgáltatókat.

Az első kérdőíves szükséglet-felmérésünk²⁴ adatai alapján a családsegítők fejlesztése az 54 elemű lista első negyedében (a gyermekjóléti szolgálatok fejlesztése a 10., a családsegítőké a 14. helyen) van. Elég fontosnak tartották a szakemberek képzését is. Rosszabb helyen van a támogató szolgálatok, és jóval rosszabb helyen az iskolai szociális munka és az adósságkezelés fontossága. Elvileg tehát a kistérség vezető tisztségviselői és szakemberei, akik e tekintetben döntési helyzetben vannak, elismerték e szolgálatok jó részének fontosságát.

2007-ben a Szécsényi Kistérség Szociális Szolgáltató Központ és Gyermekjóléti Szolgálat látta el a kistérség 13 településén a jelzőrendszeres házi segítségnyújtást, 8 településen a családsegítést és a gyermekjóléti szolgálatot, valamint a szenvedélybetegek közösségi ellátását. A felsorolt szolgáltatások kiterjesztése a többi településre is folyamatban volt. A szociális alapellátást a többi település önállóan látta el, 8 településen működött idősek klubja, 4 településen falugondnoki szolgálat. A Gyermekjóléti Szolgálat nyilvántartásában 2007-ben 310 gyermek szerepelt, akik valamely problémájuk folytán kapcsolatba kerültek a Gyermekjóléti Szolgálattal. Ez a gyermekek kb. 12%-át érintette, ami az országos adat (4,9%) több mint duplája volt.

²⁴ A 2006-ban készített szükséglet felmérés eredményeit az 1. sz. mellékletben közöljük.

8. táblázat: A családsegítő szolgálat igénybevételének jellemzői* (2007)

	a Családsegítő Szolgálat segítségét	
	igénybe vette	közülük elégedett volt
a községekben élők közül	12%	68%
a 3 és több gyermekes családok közül	19%	83%
a szegény családok közül	22%	70%
a roma családok közül	30%	74%
kistérség családjai együtt	11%	76%

* saját kutatásunk adatai alapján

„Igénylik is a gyermekjóléti szolgálatot, már tudják, hogy amikor fogadóóra van, akkor fogadóóra van. A Z. mindenben segít, amiben tud, a segélyírástól fogva a különböző szakszolgálatokhoz való levélíráson keresztül minden olyanban segít nekik, amiben tud. Ruhaosztás, vetőmagosztásban is segít.” (polgármester 2005)

A munka első időszakában a legfontosabb tevékenység a kapcsolatfelvétel, az együttműködés alakítása és a helyzetleírás elkészítése, valamint az azon alapuló fejlesztési terv kidolgozása lett volna. A program jelenlétének valóban, felajánlott segítségünknek nem feltétlenül örültek a helyi kollégák.

Többszöri találkozás után jól körvonalazódtak a legégetőbb problémák, amelyek egyébként Magyarország bármelyik régiójára, településére is vonatkozhatnak. Az általunk érzékelt problémák jó része megegyezett a helyi kollégák által megfogalmazott nehézségekkel.

A **közeg**, amelyben dolgoznak közel sem optimális, a jelzőrendszer formális, Szécsényt leszámítva nincsenek szociális bizottságok a települési testületek mellett, a **munka presztízse** alacsony. Egyes **települések döntéshozói** meghatározzák a szegényekkel, cigányokkal kapcsolatos attitűdöt, és ezzel a szemlélettel – akkor is, ha az diszkriminatív, netán rasszista – nem nagyon szállhat szembe a szociális szakember. A **munkafeltételek** sok szempontból hiányosak, csak a legolcsóbb kötelező **képzetseket** vehetik igénybe, soha nem volt **szupervízió**, nincs ruhapénz, rosszak az infrastrukturális feltételek. Szinte **kizárólag egyéni esetkezelésre** és családlátogatásra van lehetőségük, nincs esetmegbeszélő team, nincs iskolai és közösségi szociális munka sem. **Szakszolgálatok** kizárólag a kistérségen kívül érhetőek el, nevelőszülői hálózat nincs.

„A sikerélmény olyan minimális, hogy teljesen elnyomja a sok kudarc. A tárgyi feltételek sem adóttak – például nincs a helységünkben telefon sem. Team-megbeszélés, szupervízió nincsen, ezért harcolunk most.” (családgondozó 2004) „Itt olyan szűkösek az anyagi lehetőségek, hogy még a családsegítő is Szécsényből van heti 5 órában, most emelték föl neki. Sokféle problémái vannak itt az embereknek, a családsegítő pedig kétszer jön egy héten (a héten egyszer se volt), és akkor bármilyen gondjaik vannak, nem tudják elmondani.” (gyámügyi előadó 2007) „Gyermejjóléti szolgálat is van, bár csak ilyen egyszemélyes, én vezetem. Már nyugdíjas vagyok, rég nem kellene itt lennem, de senki nem jött a helyemre. Végül is költségkímélő, de nem ártana néhány szakképzett munkatárs, mert az én végzettségem védőnő, és egy gyermekjólétibe jól jönne más foglalkozású személy is.” (védőnő 2005)

Ezeket a viszonyokat találtuk a program kezdetén, ami semmiben nem különbözik az ország más, hátrányos helyzetű régióinak jellemzőitől. A fenti benyomásoknál differenciáltabb és pontosabb helyzetleíráshoz kértük a helyi szakemberek segítségét, foglalják össze a szociális terület legégetőbb gondjait: *„a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat ügkörébe elsősorban sokproblémás, hátrányos helyzetű családok tartoznak. Problémáikat (...) elsősorban gyermekjóléti alapellátás keretében próbáljuk megoldani (...) azonban, a társadalmi problémák megoldására eszközszerünk nem elegendő (nem is ez a feladatunk), az intézményi együttműködés megerősítésre szorul, az alapellátás a súlyos problémák miatt sok esetben kevésnek bizonyul. (...) Megyei szinten hiányoznak az ellátó intézmények (gyermekjóléti, családsegítő módszertani intézmény, a Nevelési Tanácsadó kapacitás-hiányos, gyermekpszichiátriai osztály, krízis-otthon, pszichológiai ellátás, családterápia, drogprevenciók szolgálat, stb.)”*

A PROGRAM SZOLGÁLTATÁSBŐVÍTÉSI KÍSÉRLETEI

Szupervízió

Az országos listából maga a társult szociális szolgáltató központ választotta ki a szupervízor személyét. A kétszer 12 hónapos szolgáltatás – bár nem egyértelműen váltotta be a program hozzá fűzött reményeit – a kistérségben jó visszhangot kapott, s minden gyermekbetegsége ellenére valószínűleg ezzel a ventillációs, team-építő lehetőséggel tettük a legtöbbet a helyben dolgozók helyzetének könnyítéséért. A szupervízor összefoglalói remek helyzetképet és haladási tervet tartalmaztak: *„A stáb gondolkodása probléma-centrikus, a primer kliensre és a jelen körülményekre koncentráló, gyakran hangsúlyt kap a deficit szemlélet és a családi diszfunkciónak egy olyan megítélése, amely inkább negatív kimeneteli várakozást erősít és a saját kompetencia határokat szűkebbnek ítélve másoktól vár megoldást ill. saját erőfeszítéseit meddőnek látja. ... a szupervízió ebben az intézményben egy kontinuos, lépésről-lépésre építkező, hosszú folyamat, és stílusát tekintve itt el kell mozognunk a klasszikus szupervíziótól egy aktívabb, konzultatív jellegű támogató munka felé. Az első fontos lépésnek azt tartottam, hogy szemléletváltozást érjek el az esetvitelben. Ennek során a patológia-deficit szemlélettel el kell mozdulnunk a normalizáció irányába, a családi erőforrások, változóképesség iránti érdeklődés megerősítésével, a szűk probléma-fókusz és diszfunkció hangsúlyozása helyett a családi működés árnyaltabb megértésével”*

Szakmai támogatások

- Jelzőrendszeri konferencia szervezését, illetve programját segítettük neves szakemberek és döntéshozók meghívásával az első évben.
- Látogatást szerveztünk az ország egy másik régiójába, hogy egy társulásban működő szociális szolgálat munkatársainak gyakorlatát, problémáit is megismerjék a kollégák. Szakmai párbeszéd sajnos nem alakult ki a két intézmény között.

Fotó: Mátyai Judit

- Elkezdtek a hiányzó szakmai könyvtár kialakítását, amelynek használatát nehezítette, hogy a könyvekért a Gyerekirodába kellett volna elmenni.
- A szolgálat munkatársai, valamint az ún. egyszemélyes szolgálatokat ellátók több, a program által szervezett képzésen, tréningen vettek részt.
- A társult szolgáltatás egyik munkatársa bekapcsolódott az ELTE TáTK tereptanári műhelyének munkájába 2008 őszén.
- A helyi Gyerekiroda több pályázat elkészítésében is segítséget nyújtott a szociális szolgáltatás munkatársainak.

Humán erőforrás lefedetlen területekhez

A program öt főt foglalkoztatott kifejezetten szociális feladatok ellátására:

- Egy munkatársat, aki a közösségfejlesztést és a belső képzéseket koordinálta.
- Két szociális munkást, akik egy-egy település-szegregátumban dolgoztak: egyikőjük a magyargéci lakhatási program szakembere volt, másikuk egy olyan tanoda-gyerekház „komplexumban” dolgozik ma is Rimócon, amely a település szegények lakta részén működik. (Ez a komplex-ház a mai napig létezik, nagy szükség van az ott működő szolgáltatásokra. Bár tanoda-munkatársként definiált az ott dolgozó szociális szakember, az intézményt egyfajta közösségi házként próbálják üzemeltetni.) Mindkét kolléga férfi, ami az erősen elnőiesedett szociális szakmában ritkaság és nagyon szerencsés.

- Egy kolléganőnk a program munkaügyi elemében dolgozott, az ún. „második esélyes” programok szervezésében és lebonyolításában volt fontos szerepe.²⁵
- Az ötödik szociális munkatárs pályakezdőként került hozzánk, és az adósságkezelési szolgáltatás előkészítésében vett részt – sajnos ő az adósságkezelési tanfolyam befejezése után kivált a programból.

Az említett munkatársak mindannyian a kistérségen kívülről jártak be, képtelenek voltunk helyben, a kb. 20 ezer fős területen gyakorlott és képzett szociális munkaerőt találni.

Támogatás az adósságkezelési szolgáltatás bevezetéséhez

Először csak Magyargécen – majd néhány másik településen, ahol szintén nagy létszámú szegregált kolónia található – szeretnénk volna bevezetni a szolgáltatást. A kistérség egyetlen városának létszáma (jóval 40 ezer fő alatti) sem tette kötelezővé az adósságkezelést.²⁶ A program finanszírozta két fő adósságkezelő tanácsadó tanfolyamát. Egyik szakember a kistérségi társulás alkalmazottja, másik pedig a Szécsényi Gyerekesély program munkatársa volt.

Számításokat végeztünk, lekértük az energiaszolgáltatóktól a tartozások mértékét, több előterjesztés, tervezet született, hogy az adott település(ek) képviselő-testületei mérlegelni tudjanak a szolgáltatás bevezetése ügyében. Ezt Magyargéc testületi ülése végül elutasította, más településeken idáig nem is jutott el a terv, nem tűzték napirendre. Mindezek után 2010 szeptemberében Szécsény város képviselő-testülete megszavazta – csak a kistérségi székhelyen – az adósságkezelés bevezetését. Adósság-tanácsadó az a szociális szakember lett, aki a Gyerekprogram finanszírozásában végezte el a tanfolyamot.

* * *

Hosszú távú terveink közé tartozott, hogy a Szécsényi Gyerekesély program néhány munkatársa integrálódik majd a társulásba, és a forrás- és kapacitás fejlesztés ily módon lendít a kistérség ellátásán, erre azonban fogadókészség sem mutatkozott és a SzGYEP-et működtető Magyar Szegénységellenes Alapítvány fogyó pénzügyi lehetőségei sem tették reálissá az elképzelést.

Az egyszemélyes – Alapszolgáltatási Központokban – szolgáltatókkal sokkal termékenyebb és zökkenőmentesebb volt a kapcsolat, mint a társulásban dolgozókkal. Ezeken a településeken viszonylag hamar bevonódtak a családgondozók az általunk szervezett nyári napközikbe, a gyerekházak munkájába, és a jelzőrendszeres/szakmaközi megbeszélések is viszonylag hamar gördülékenyen alakultak.

Terveztük esetmegbeszélők tartását az összes szolgáltató bevonásával, amelyek-től hatékonyabb jelzőrendszeri tanácskozások kialakulását reméltük. Az esetmegbe-

²⁵ Részletesebben I. jelen kötet 4. fejezetét.

²⁶ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 55.§, 64.§ és 63/2006. (III.27.) Korm. rendelet a pénzbeli és természetbeni szociális ellátások igénylésének és megállapításának, valamint folyósításának részletes szabályairól 51–56.§.

szélők meghiúsultak, a jelzőrendszeres tanácskozások is egészen addig, amíg el nem neveztük őket *szakmaközi megbeszélésnek*. Ez a kifejezés nem szerepel a törvényi kötelezettségek között, tehát kompetenciát sem sért, így ezek a havonkénti, majd két havonkénti megbeszélések egyre hatékonyabbak lettek. Természetesen falvaként változó involváltsággal és eredményességgel, az adott helyen dolgozó szociális szakember hozzáállásától függően. Nem kerülhető meg a szakemberek személyisé-

Fotó: Fodor Kata

ge, szemléletmódja, amely nagyban segíti vagy ellehetetleníti az ilyen, új típusúnak mondható együttműködést.

A Szécsényi kistérségben sok országosan is jellemző probléma nehezíti a szociális munkát. Változások kellenének, és ezekben sokféle segítséget jelenthetnek a külső szakemberek, adott esetben az MTA GYEP – korábban a legnehezebb terepeken dolgozó – szakértői.

Nem számoltunk azonban néhány nehézséggel. A legsúlyosabb fel nem ismert problémát abban látjuk, hogy – néhány más szakmától, például a pedagógusoktól eltérően – a szociális szakemberek általában nem találkoznak olyan kívülről-felülről jövő igényekkel, amelyek érzékenyítették volna őket jelentős változások szükségességére.

Az induláskor azt sem vettük kellően figyelembe, hogy a vidéki szociális szakemberek különösen védtelenek azzal a problémával szemben, hogy szakmai standardjaik gyakran eltérhetnek a helyi közhatalom vagy közvélemény elvárásaitól, és (például a szupervíziós lehetőség hiányában) a feszültséget nincs is módjuk megbeszélni és feloldani.

Mindezek miatt a változtatás szükségességére érzékenyítő munkát nem jól végeztük el. Az indulás hibáit korán észrevettük, de addigra a program és a helyi szociális szakemberek viszonya megromlott. Ezt az esetek egy részében sikerült konstruktívvá tenni, más esetekben nem. Ezért a szociális szolgáltatások területén kevésbé volt sikeres a beavatkozás, mint más területeken, noha számos eredményt így is sikerült elérni.

* * *

A helyi szociális szolgáltatást végző szakemberek elutasítása nem speciálisan szécsényi jelenség, bár ez akkor és ott, amikor a program keretében igyekeztünk valamiféle együttműködést kiépíteni, egyáltalán nem vigasztalt bennünket. A későbbi, *kistérségi kiterjesztés* néven emlegetett pályázatok²⁷ előkészítésénél, ha nem is ekkora erővel, de a gyanakvó attitűd szinte mindenütt megjelent a helyi szociális szolgáltatók részéről. Éppen úgy, mint a diszkriminatív szemlélet és elkeserítő előítéletesség. Utóbbi volt az, amely miatt – azt gondolom – Szécsénynél nem is voltunk képesek igazából felülkerekedni ambivalens viszonyulásunkon; nem csak a helyi szolgáltatók, hanem mi sem: szomjúhoztuk az együttműködést, de ha mélyen önmagunkba nézünk, fel kell ismernünk saját sztereotípiáink szorítását, akadályozó mivoltát is.

A kistérségi kiterjesztésnél szinte íratlan szabály volt, hogy ezekre a jelenségekre jobban kell ügyelni, nem interpretálni, nem minősíteni, mert a bevonás ilyen markáns szemlélet-különbözőség mellett, ha ezt még nyilvánvalóvá is tesszük, sokkal nehezebb. Ez így rendben is lenne, ha a tényleges munka megkezdésénél olyan érzékenyítő képzések, események zajlanak, amelyek ezt a problémát igyekeznek kezelni. Erre Szécsényben, volt lehetőség, de éppen azok a szakemberek, akik nem a programban dolgoztak, ritkán jöttek el.

Szisztematikusan, rendszeresen és a tematikát jól megtervezve az érzékenyítő tréningek, képzések eredményesek lehetnek.

²⁷ TÁMOP 5.2.3. Integrált térségi programok a gyerekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére.

* * *

A kistérségi kiterjesztésnél is tapasztalhattuk, hogy a hasonlóan nem optimális körülmények mentén, kapacitásproblémákkal küzdő szociális szolgáltatók között milyen óriási különbségek vannak. A helyi politika mindenütt markánsan rányomja a bélyegét a szociális ellátások színvonalára, lehetőségeire – lásd helyi rendeletek különbözősége –, de a kreativitást, a tenni akarást nem tudja teljesen ellehetetleníteni. Ahol utóbbiak megvannak a szakemberek gondolkodásában, sokkal hamarabb fogékonyak lesznek a Gyerekprogramok nyújtotta lehetőségekre. A vezető személye, asszertivitása, kommunikációs készsége is nagyon meghatározó. Különösen szerencsés, ha már részt vettek pályázati projektekben, mert bár ezek sok plusz adminisztrációt és több szakmunkát is jelentenek, egyrészt van már ilyen irányú tapasztalat, másrészt a rendkívül rosszul fizetett szociális közalkalmazottak számára motiváló a projektekből jövő plusz forrás.

A szociális szolgáltatókkal az együttműködés mindenütt nehéz. Úgy tűnik, ez az a szakma, ahol a kompetenciahatárok a benne dolgozók számára különlegesen fontosak. Sajnos e határok meghatározása nem könnyű, az ellátások sokfélesége miatt lehetőséget ad egyéni értelmezésekre. Ennél fogva gumicsont: akkor vehető elő a kompetencia szigorú betartása (a gyermekjóléti szolgálattal együttműködni törvényi kötelezettség) vagy az ellenkezője (a családsegítés igénybevétele önkéntes), amikor éppen az előnyös.

Ehhez szervesen hozzátartozik, hogy a jelzőrendszert szinte sehol nem képesek adekvátan, eredményorientáltan működtetni, amitől a szociális szakemberek szenvednek a legjobban.

Nagy előnye a kistérségi kiterjesztés pályázati konstrukciónak, pályázatoknak, hogy kötelező eleme a szakmaközi hálózat működtetése, amelynek formájára számos variáció születik az immár 26 kistérség pályamunkáiban. A megvalósítás mikéntje természetesen más kérdés, erről pár év múlva lehet értékelő elemzéseket írni.

A szakmaközi együttműködések, műhelyek központi szerepűvé emelkedése egyértelműen a szécsényi tapasztalatok eredménye.

* * *

A szécsényi munka és a kistérségi kiterjesztés valójában nagyon hasonló módon indult el. Mindkét esetben európai forrásokból történnek a fejlesztések. Ezek megszerzésének lehetséges formája a konzorciumi partnerség.

A nagy különbség az, hogy míg Szécsény esetében a Norvég Alap megpályázását a Gyerekesély program ajánlotta a kistérségnek önmaga konzorciumi részvételével, s a fejlesztések megvalósítását is elsősorban a program szakértői által kiválasztott emberek végezték, addig a kistérségi kiterjesztés esetében maga a kistérségi társulás dönti el, hogy bevon-e konzorciumi partnert. Ez esetben sokkal inkább úgy érezheti a helyi politikai elit/döntéshozói grémium, hogy ők döntenek a pályázat beadásáról is, és a források felosztásáról is.

A kistérségi kiterjesztésnél első perctől kezdve értékelési szempont volt a hátrányos helyzetű térségekben nagyon fájó munkanélküliség enyhítése a projekt idejére foglalkoztatott helyi emberekkel, s bár ez Szécsényben is jelentős tényező volt, sőt a mai napig az, el kellett egy jó évnek telnie, amíg ez nyilvánvalóvá vált.

A polgármestereknek nagyon fontos, hogy saját településükről vegyenek fel a projektek embereket. A gyerekházak, amint önkormányzati fenntartásba kerültek (valójában csupán az önkormányzat lett a pályázat kedvezményezettje), azonnal le-cserélték azokat az akár jól dolgozó, kiképzett és bevált munkatársakat is, akik nem helyben éltek.

A Szécsényi Gyerekesély program szociális vonala elég sok tapasztalatot adott. A rossz kezdést nehéz, szinte lehetetlen korrigálni. A Gyerekprogram kommunikációja a vége felé már javult, de alapvetően rossz volt a PR-unk. A programon belül is voltak nem egyformán kommunikált lépések, kívülről nézve ez kijátszhatóvá, esetenként komolytalanná tett bennünket.

Szécsény városában különösen sikertelen volt érdemibbé tenni a szociális szolgáltatóval a viszonyt. Talán túlzott volt a program vehemenciája a deprivációs jelenségekre való minduntalan rámutatással, vagy a stílus nem volt megfelelő. Azt mindenesetre „elértük”, hogy a kliensek kvázi feljelentették a helyi gyerekjóléti szakembert a gyerekprogramnál – bár mi a jog- és érdekvédelmet nem kifejezetten a szolgáltatók ellenében gondoltuk erősíteni, mégis az a kép alakulhatott ki rólunk, hogy a Gyerekprogramnál bármilyen sérelmet lehet jelezni. Egy esetleírásunk, amely az egészségügyi ellátás erősen diszkriminatív voltát mutatta be, a kistérségben végletes indulatokat váltott ki, és soha meg nem javuló kapcsolatokat eredményezett néhány szakemberrel és képviselőtestületi taggal az adott településen. A szociális szakemberek is felsorakoztak az általunk vitatott többségi nézőpont mellé, a Gyerekbizottság Szociális albizottsága az esetleírás vitáját szakmai szempontok mellőzésével, kompromisszumok keresésével tárgyalta és zárta le.

Természetesen ott voltak erős konfliktusok, ahol a terepen összeütközésbe kerültünk az ellátások felszínes, netán hibás módszereivel. A fenti eset a settlement-jellegű lakhatási programban vált nyilvánossá, s nyilván minél hosszabb ideig van jelen egy szemléletében a Nemzeti Stratégia értékeit valló civil szervezet, illetve minél több szolgáltatásban vesz részt, annál inkább sor kerülhet az ilyen típusú konfliktusokra. Azonban éppen ez az egyik út ahhoz, hogy valóban változások jöjjenek létre, és ne csupán tűzoltás – vagy még az sem – legyen a családgondozás módszere.

Számos példa sorolható lenne még azokból a kisebb-nagyobb konfliktusokból, ahol az eltérő szemlélet okán a kompetencia határok betartása miatt igyekeztek a Gyerekprogram szociális ágát negligálni, megregulázni. Több mediációs próbálkozáson vettünk részt, amelyekre ha nem is békésen, de nagy türelemmel készültünk. Ezek valójában közeledést kevésbé hoztak, de megkerülhetetlenné tették a Gyerekprogram tevékenységeit, a jelenlétét. Ez is egyfajta kapcsolat-építés, ha nem is túlzottan magas szintű.

Mindezek sok tapasztalatot adtak, és a kapcsolat innét már akár jobb is lehetne, de a Szécsényi Gyerekesély program eredeti (komplex, több ágazat együttműködésével működő) formájában nem működhetett tovább.

8. LAKHATÁST JAVÍTÓ SZOLGÁLTATÁSOK, KÖZÖSSÉGI MUNKA, SETTLEMENT

(Kecskés Éva)

„A szegregátumok olyan – jellemzően térben elkülönült vagy elhatárolható – település-részek, amelyekben az alacsony státuszú (alacsony iskolai végzettségű, rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkező) lakosság koncentráltan – legalább 50%-ban – van jelen. A szociális indítékú lakhatási programok, a mélyszegénység minden paraméterét magán viselő lakóhelyek emberhez méltatlan voltát akarják felszámolni, de a probléma nem fogható fel pusztán lakhatási kérdésnek, a „járulékos tünetek” – iskolázatlanság, foglalkoztatás hiánya, jövedelemhiány, a gyerekek fizikai és mentális ellátottságának katasztrofális helyzete – kezelése nélkül mélyreható változás nem következhet be. A különböző szolgáltatások, segítő szakemberek résztudásai és részsegítségei önmagukban nem elegendőek a problémák hatékony kezeléséhez. A szociális integráció alapfeltétele az intenzív családgondozás, a szakszerű közösségi munka és rendszeres szakmaközi megbeszélések és egyeztetések, valamint a gyerekeket és fiatalokat célzó, az ő iskolai sikerességüket segítő szolgáltatások és programok működtetése.”²⁸

Fotó: Fodor Kata

²⁸ TÁMOP – 5.2.3-09/1. Integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére című program 9. sz. melléklete.

Már az első 2006-os települési látogatások során jelezték Magyargéc szakemberei és vezető tisztségviselői, hogy településük egyik legégetőbb és számukra megoldhatatlan problémája a Petőfi utcai családok léte, elfogadhatatlan életvitelük és lakáskörülményeik. Akkoriban a lakhatási problémák kezelése minden tekintetben lehetetlennek tűnt számunkra: nem voltak erre fordítható anyagi forrásaink és az sem volt egyértelmű számunkra, hogy egy kistérségi programba miképpen ágyazható be a szegregált településrész szükségleteire koncentrálni.

Magyargéc 900 lelkes település, ahol a teljes lakosságra vonatkozó adatok sem kedvezőek: a foglalkoztatottság alacsony, a gyerekek csaknem fele halmozottan hátrányos helyzetű. „A faluban két szegregátum van – a Béke és a Petőfi utca –, közöttük lakáskörülményekben, az ott élő emberek lehetőségeiben és a falubeliekkel való kapcsolatrendszerben is jelentősek a különbségek. A Béke utca lakóinak életminősége nem sokban tér el a falu átlagától, a faluszéli Petőfi utca lakóinak kirekesztettsége viszont az élet minden területén érzékelhető, a cigánysor hét házában 58 ember (közülük mintegy negyven gyerek) él. A telepen az ötvenes években három egymással rokonságban lévő család élt putrikban.

„A tanácsi rendszer felszámolta ezeket a rossz régi vályogházakat. Ekkor a Petőfi útról a Béke útra behozták a családokat; telkeket adtak, házakat csináltak nekik! A Petőfi úton egyetlen egy ház maradt.” (polgármester, 2009.)

A '80-as évekre ismét lakottá vált az utca. Az önkormányzat telkeket parcellázott itt, s mostani lakók részletre megvásárolhatták azokat. „Amikor hosszabb távollét után ismét hazamentem, azt láttam, hogy házak állnak megint az egykori telep helyén. Érdeklődésemre hűgömék elmondták, hogy „teknősök” laknak most ott, és sorolták, kik azok, akik szegényszemre összeadták magukat ezzel a népséggel...”²⁹ Bár az utcában minden közmű megtalálható, 2008-ra a vizet már mindenhol kikötötték, az áramvételezés szabálytalanul történt a lakásokban. A családok eladósodtak, uzsora és bolti tartozásaikat hónapról hónapra tolják maguk előtt. A gyerekek iskolai hiányzásai nagyon magasak, az elmúlt években senki sem tanult tovább közülük. A felnőttek iskolai végzettsége is rendkívül alacsony, a nők egyikének sincs meg a 8. általánosa.

A magyargéci „lakhatási program” (ahogy akkor neveztük) előkészítése 2008 nyarán indult el. A következő év februárjában helyzet- és szükségletfelmérést készítettünk a településen, melynek során a problémák feltárása mellett (tisztáztuk a tulajdonviszonyokat; felmértük a családok adósságállományát, mozgósítható erőforrásait, egészségi állapotát, képzettségüket, építészeti szakvéleményt készítettünk a házak állapotáról stb.) az is célunk volt, hogy munkánkhoz felhatalmazást kapjunk a település közösségtől, vezetőitől.³⁰ Testületi ülésen tájékoztattuk a képviselőket és helyi szakembereket terveinkről, kérve az együttműködésüket. Elvileg megkaptuk, a polgármester pedig

²⁹ Romano Rácz Sándor: Cigánysor. Magyarország felfedezése Osiris Kiadó, 2008.

³⁰ Szegregátummal rendelkező településeken mindig van egy érzékeny egyensúly, amelyhez hozzányúl-ni nagy körültekintést igényel: miként lehet a marginalizált családok érdekeit úgy érvényesíteni, hogy a település rosszallását ne váltsuk ki? A telep-program vállalása nyílt konfliktusok sorozatának vállalását is jelenti mindenkivel: a polgármesterrel, a helyi szakemberekkel, a falu közösségével és a telepen élőkkel egyaránt.

segített abban, hogy legyen egy „bázisunk” a településen:³¹ egy üres, szolgálati pedagógus lakásban rendezkedtünk be, több Petőfi utcai lakó segédkezett a takarításban, a berendezkedésben. Elkezdődtek a közösségi programok is.

„Amikor az Alapítvány jött az ötleteivel... mi már ezen régen túl vagyunk! Amiért engedtem, hogy próbálkozzatok továbbra is velük, az azért van, mert már megcsömlöztünk egy kicsit tőlük. Mert már sok mindent kaptak tőlünk, így már jogos a falunak a felháborodása a Petőfi úttal kapcsolatban!” (polgármester, 2009.)

A BÁZIS

A munka indulásakor négy tevékenységet helyeztünk a program fókuszába: az egyéni és a közösségi szociális munkát, a lakhatás körülményeinek javítását és a közmunkához jutás segítését. A Szécsényi Gyerekesély program már nyújtott szolgáltatásokat a településen, ezekre igyekeztünk is támaszkodni: a faluban már működött gyerekház, a helyi általános iskolában jelen volt egy iskolai koordinátorunk. A program felvett egy főállású szociális munkást, aki teljes munkaidőben dolgozott a településen, mellette a program foglalkoztatási elemében részt vevő szociális szakember kollégánk munkájára is számíthattunk. Az önkormányzat közmunka keretében 6 hónapra egy szociális gondozót is kihelyezett a programhoz, akinek a Petőfi utcai betegek napi fizikai gondozása volt a feladata.

Miközben elindultak a szakmaközi műhelynek nevezett heti megbeszélések Gécén, az utcában takarítás zajlott a lakókkal közösen. Rágcsáló- és rovarirtás is történt, a CKÖ anyagi segítségével a lakók kifestették a rosszul megépített, helyenként dűledező „szocipolos házaikat”, rendbe tették az udvarokat. A munkához nem vetünk igénybe közmunkásokat, nem akartuk a falu rosszallását kiváltani – nem is volt rossz a visszhang.

Mindenkinek sikerült a hiányzó iratait pótolni, a Munkaügyi Központban megtörténtek a regisztrációk a közmunkához. Iskolai koordinátorunk intenzív figyelmet fordított a Petőfi utca gyerekeinek rendszeres iskolába járására. Ennek eredményeképpen a gyerekek iskolai és óvodai hiányzásai jelentősen (90%-ban) csökkentek, erről mindkét intézmény visszajelzett.

A helyi gyerekjóléti kollégával szoros együttműködést építettünk ki egy súlyos gyerekvédelmi ügy kapcsán. Érdekvédelmi munkát folytattunk az utca lakóinak érdekében, de célunk volt, hogy a jogosultságok érvényesítése kiterjedjen az egész településre. Nehezen és részlegesen sikerült elérni, hogy az érintettek megkapjanak

³¹ A géci program első „bázisa” a falu központjában volt. Viták folytak és ma is folynak arról, hogy hol szerencsés közösségi házat létesíteni a szegregátum programoknál. Főszabály szerint a marginalizált lakóhely közelében vagy magában a telepen célszerű ennek helyét megkeresni. Azonban az alacsony küszöbű szolgáltatások, és az integráció kívánalma, hogy minden települési lakos igénybe vehesse a közösségi lehetőségeit, ami a bázis központi elhelyezkedését igényli.

Fotó: Laczkó Gyula

olyan régóta jogosan járó ellátásokat, mint a közgyógyellátás, a rokkantsági nyugdíj és a szociális étkeztetést.

Megkezdődött az úgynevezett „második esély” program, amelyben azok a fiatal felnőttek vettek részt, akik nem fejezték be az általános iskolát. Ők közmunkásként tanultak, olyan foglalkozásokon vettek részt, amelyek a kompetenciáikat növelik.³² A második esély program nem várt hatása volt a magyargéci ifjúsági egyesület alakításának elindítása.

A telep egyik életveszélyes állapotban lévő házát – pályázati forrásból – statikailag megerősítették, tetőszerkezetét kicserélték. Az utca minden házába bevezettették a vizet, előtte a program kifizette a felhalmozott tartozásokat. Szép eleme volt a projektnek, hogy minden család önerőből, egymásnak is segítve ásta ki a vízvezeték árkokat, kitisztították a csatornát.

A magyargéci program első feléve egyértelműen sikeres volt. A szakmaközi megbeszélések rendszeresek és tartalmasak voltak, jól alakultak az együttműködések, de a folyamatos kapcsolattartást és a kommunikáció szinten tartását már nem tudta a program megoldani: team kellene, több szakember. A közösségi megmozdulások száma is csökkent: az egyetlen szociális munkásunknak az egyéni esetkezelés rengeteg idejét felörölte. „Humán erőforrás” dolgában mindenütt hiány van. A munkatársak utazó szolgáltatóként, mondhatni fregoliként dolgoztak.

Kevesen voltak a kollégák a szaporodó – újabb és újabb szolgáltatások bevezetésének szükségességét kívánó – feladatok ellátásához. „A közösségi programok mellett

³² Részletesebben I. jelen kötet 4. fejezetét.

mindinkább a Program kiszélesítésére van igény: pl. a település más pontjain is víz és villany nélkül élő emberek mosási, fürdési lehetőségeinek megteremtése. Ha erre megnyitjuk a kaput, bele fogunk fulladni a munkába és nem lesz elég a Gyerekház, illetve a Bázis kapacitása sem! Ha nem nyitunk ebben az irányban még gyakoribb támadásokat kapunk a falutól, sőt az önkormányzattól is!” (a magyargéci szociális munkásunk beszámolójából)

Mindez még akkor is nehezen ellátható feladattömeg, ha a finanszírozás egyenletesebb, jobban kiszámítható és hosszú távú biztonságot ad. Azonban a pályázati források folyósításában előforduló akadozás, a többszöri szünet azt eredményezte, hogy a munkatársak hónapokig nem kaptak fizetést, útiköltség-térítést. Egy hátrányos helyzetű kistérségben, ahol a szakembereket úgy kell összevadászni, ahol a fizetések eleve alacsonyabbak az országos átlagnál és az emberek egyik hónapról a másikra élnek, ott néhány hónapos fizetési szünet a megkezdett folyamatok halálát jelenti – a dolgozóknak muszáj jövedelem után nézni. Magyargéc esetében ez különösen tragikus volt, mert a főállású szociális munkás egy idő után nem tehette meg, hogy fizetés nélkül dolgozzon. Nem lehet nem szóvá tenni azt, hogy mennyi emberség, odaadás, elhivatottság van egy ilyen kísérleti munkában. Sokan dolgoztak a programban olyanok, akik úgy érezték: hasznos a munkájuk, valami olyan, amit nem csak a fizetésért érdemes végezni.

Önkéntesek Magyargécen

Első önkéntes munkatársunk egy építészhallgató (Vera) 2009-ben jelentkezett hozzánk. Tőle azt kértük, hogy a Bázison tartson gyerekprogramokat, mert erre volt a legkevesebb kapacitása a helyben dolgozó kollégáinknak, és mert tudtuk, hogy ez az egyik legjobb eszköz a szülők bevonásához, a falu felé való nyitáshoz. Vera személye, személyisége és aktivitása oly mértékben beleillett a gyerekprogram szellemiségébe és annyira megtalálta a hangot a gyerekekkel, fiatalokkal, hogy az egyébként is egyre inkább közösségi helyként működő Bázis igénybevétele szélesebben

Fotó: Holczer Veronika

felgyorsult. Első perctől elfogadták, a „második esély”-es fiatalokkal felásták a bázis kertjét, palántákat neveltek, amelyeket kis idő múlva már csereberéltek egymás között az emberek, és tódultak hozzá a gyerekek a változatos kézműves foglalkozásokra. Az iskolai vizsgákra való felkészítésben is derekasan kivette részét, cserébe fantasztikus kapcsolatai alakultak ki a falusi fiatalokkal. Bár arra törekedtünk, hogy csak olyan tevékenységekbe fogjon, ami majd nem hagy űrt maga után, ami folytatható lesz a későbbiekben is, de ez hiú ábránd maradt.

A Verát követő szociálismunkáshallgató-páros (Gábor és Viki) korábban már volt hasonló szituációban. Ők szakmai tevékenységet szerettek volna folytatni, de a magyargéci közösségi munka akkor még nem tartott azon a szinten, hogy ennek alapja, létjogosultsága lett volna. Észre kellett volna vennünk, hogy mennyire komolyan meg akarnak felelni a vegytiszta szociális munka tételeinek, s hogy ez megnehezíti a rugalmas alkalmazkodást a zavaros, előre nem látható szituációkban a helyi indulatokhoz. Emiatt az ő ott tartózkodásuk hamarabb be is fejeződött.

2011. februártól három szociológiát hallgató lány önkénteskedett a programban (Fanni, Julcsi, és Orsi). Ők a program egyik szakértőjével rendszeresen jártak a kistérségbe, találkoztak mindegyik előző önkéntessel, ismerték a terepet. Eltervezték, hogy félévet halasztanak az egyetemen az önkéntes munka kedvéért, s ez a tény nem adott lehetőséget számunkra ahhoz, hogy mi magunk válasszuk ki az optimális időpontot a megérkezésükre, ami így egybeesett azzal a már említett időszakkal, amikor a visszatartott támogatás miatt a helyben dolgozó szociális munkások nem tudtak dolgozni járni. Így az önkéntes lányoknak nem volt mihez csatlakozniuk. Más – kutatási – tevékenységbe be tudtuk vonni őket, bár mást szerettek volna: bekapcsolódni a konkrét segítő munkába. Amikor kontaktusba kerültek a bázisra járó gyerekekkel, családokkal, addigra több fals információjuk volt, s nem mindig a valós kép élt a fejükben a tennivalóik irányáról. Az ő munkájuk egyik nagy tanulsága, hogy az önkéntességre jelentkezők forradalmat követelő igazságérzetével számolni kell.

Önkénteseink naplót vezettek a mindennapjaikról, amelyekből remekül kiolvashatóak azok a folyamatok, amelyekkel meg kellett küzdeniük. Az alábbiakban a naplórészletek alapján mutatunk be néhány ilyen történetet.

Iskola, tanulás, korrepetálás

Ahogyan az a professzionális szakemberek esetében is történt, az önkénteseknél is kulcskérdés volt a helyi intézményekkel való együttműködés kialakítása. Vera esetében az iskolával való viszony alakítása volt az egyik legfontosabb kérdés. Vera naplójának alábbi részletei jól mutatják a folyamat kezdeti nehézségeit, majd a sikereket is, ahogy önkéntesünk megküzdött ezekkel.

„Egyeztettem az 1-3. osztály tanítónőjével a problémás gyerekekről. Számomra új információ volt, hogy egyáltalán nemcsak a Petőfi utcai gyerekekkel kellene foglalkoznom, hanem lennének bőven az Orgona és a Kossuth utcából is „nehéz esetek”. Így összeszedtük a problémás gyerekek névsorát, és a tanítónővel meg is beszéltem, hogy matekóráról kiviszek 3-6 gyereket és külön foglalkozom velük. Ezt a program

szociális munkása szegregálónak találta, így délután felhívtam a tanárnőt, és megbeszéltük, hogy csak napközi időben leszek a gyerekekkel.” (önkéntes, naplórészlet)

A szakmai tapasztalatokkal nem rendelkező önkéntesnek – a látszólag legegyszerűbb esetekben is – a program alapkérdéseire kell tudnia választ adni. A program szellemével egyező reagálást tanulnia kell, ehhez elengedhetetlen, hogy kérdéseivel legyen kihez fordulnia, de ezzel együtt improvizálnia is tudni kell.

„Az iskolában minden apró-cseprő ügygel rögtön az igazgatónőhöz irányítanak. Amikor a megbeszélte időpontban ott voltam az iskolában, hogy foglalkozzak gyerekekkel, épp a terem-kérdéssel irányítottak hozzá, ugyanis a fejlesztőszoba foglalt volt. Az igazgatónő úgy tett, mint aki nem veszi észre, hogy belépett hozzá valaki. Amikor már másodszorra kérdeztem, hogy lesz-e terem, közölte: minden terem foglalt. Kérdésekre, átvihetem-e a pár házzal arrébb található „bázisra” az érintett gyerekeket, kifakadt, hogy nekem nincs pedagógus diplomám, így iskolaidőben nem foglalkozhatok gyerekekkel. Erre meg én fakadtam ki, hogy nem értem, miért áll érdekében ellehetetleníteni az itteni tevékenységemet, amivel többek közt az ő munkájukat segíteném.” (önkéntes, naplórészlet)

Ahogyan az jelen kötet számos írásában szerepel, a Gyerekesély program szakértőinek, vagy akár helyi munkatársainak elfogadottságáért keményen meg kell dolgozni. Az önkéntesek esetében ez sokszorosan igaz: nem elég, hogy „kívülről” jött, nem elég, hogy létével a helyi szakember munkájának kritikáját jelentheti, ráadásul még amatőr is, nincs diplomája, nincs tapasztalata. Vera annak ellenére, hogy az iskolában nem a legjobban sikerült a „belépője” képes volt ledolgozni ezt a hátrányt.

Szederes Veronika!

Köszönöm a segítséget. P. mondta, hogy
Te foglalkozol vele a gyerekekkel.

Örülök annak, hogy itt dolgozol és segíted a
munkánkat.

Maradok hűbérttel: *pedagógus*
(aláírás)

A fenntarthatóság problémája szinte azonnal felmerül az önkéntes munka során – egy-egy önkéntes néhány hetes (esetleg hónapos) jelenléte nagyon lehatárolja az általa végezhető (és a távozásával megváltozó vagy megszűnő) tevékenységek körét.

„A korrepetálásban már második alkalommal segített P., az egyik második esélyes fiatal. Jól foglalkozik a gyerekekkel, ők is szeretik és elfogadják. Nagyon jól tud akárki segíteni, aki tudja a tananyagot, és türelmes a gyerekekkel. Ha bevonnánk őket a

korrepetálásba, lehet, hogy akadna valaki, aki az én munkámat tudná ősztől folytatni...” (önkéntes, naplórészlet)

A szociális munkától eltérő területekről érkező önkéntes tudása, másfajta nézőpontja rendkívül hasznos dolog egy-egy célirányos munka során. Sokat tanulhatunk egymástól, a kliensek pedig profitálnak belőle. Ha mindez az önkéntes önreflexió igényével párosul, az nagyon jó eredményt hozhat.

„Délután rengeteg gyerek volt, tanultunk, varrtunk a kertben, majd palántáztunk karfiolt. Tanulás közben benézett a pszichológusnő, és ajánlott egy jó számolási módszert – gombokkal. Több korosztályban is jónak tűnik, mivel ezek a gyerekek nagyon nem tudnak mit kezdeni az absztrakt dolgokkal. Majd D. jött, a maga 11. osztályával. Vele fizikázni fogok, bár itt már éreztem, hogy erre készülni is kell! Érdekes mód, amíg vele néztük az anyagot, a rendszerint folyamatosan beszélgető, mindenféle nemű és korú bábmészakodók néma csendben voltak.” (önkéntes, naplórészlet)

„Reggel a boltból kifele jövet összefutottam két anyukával a Petőfi utcából. Ők szólítottak meg, mondták, hogy örülnek, hogy a gyerekeikkel foglalkozom, és fogják küldeni a többit is. Kérdezték a gyerekeikről, és mondták, hogy ők is szeretnének majd tanulni. 4. 6 osztályos van meg.” „Reggel megkeresett egy közmunkás asszony, R., hogy jönne 8. osztályból vizsgázni. Úgyhogy augusztusban bővül a társaság!” (önkéntes, naplórészlet)

A második önkéntes párunk már érkezése előtt nagyon sok mindent tudott a programról, a Gécben zajló munkáról. Gábor és Viki szociális munkás hallgatók, több szociotábort megjárt rutinos fiatalok. Szintén nagy lelkesedéssel fogtak a feladataikhoz. Jövendő szakmabeliként tőlük szakmai feladatokban való besegítést is kértünk, amit Gáborék boldogan elfogadtak, de persze az elkezdett „szolgáltatásokat” ők is folytatták.

„Egyre több gyerek jön tanulni. Felmerült bennünk – csak nagyon halványan –, hogy mi most tulajdonképpen a tanárok munkáját végezzük? Mert némileg úgy tűnik, hogy a hátsó padba tuskolt, negyedikbe „felbuktatott” gyerekeket mégiscsak mi tanítjuk meg írni, olvasni. (...) Rájöttem, hogy a „nem értelek, mindenki tanul” érvelés sokkal célravezetőbb, mint az „írj leckét, maradj csendben, ne ugrálj” felszólítások. Most már tutira működik: a lecke megírva, tanulás, olvasás, írás, majd rajz, festés, kollázsok. Ez a menetrend. És hagyják egymást.” (önkéntes, naplórészlet)

Újra meg újra a program alapkérdéseibe botlunk... párhuzamos szolgáltatást nyújtunk, vagy segítsük elő az iskola jobb működésének lehetőségeit?

Csapatmunka, sikerek

Amikor az önkéntes teljes jogú munkatárs és csapatban dolgozik, az nagyon jó, kreatív folyamatot mutat. Ha ehhez még az a nagyszerű dolog is társul, hogy átfedés van az önkéntes csapatok között – kegyelmi állapot. Mindenki profitál belőle:

„Ma vettem részt az első csoport megbeszélésén. Bámulatos, hogy mennyi minden van, amit csak el kell mondani, és már meg is oldódik. Például felvettem, hogy zavar, hogy az „Út a munkához” programban résztvevő, ún. második esélyes fiatalok nem csinálnak semmit, és hogy amikor sok a gyerek, segíthetnének nekem. A SzGYEP szakmai koordinátora nem habozott, megkérdezte tőlük, lenne-e kifogásuk, és mivel nem volt, átrendezte a napjukat úgy, hogy később jöjjenek, és tovább maradjanak.

Mától van két szociális munkás hallgató segítségem, Viki és Gábor, E. pedig „csak úgy” jött segíteni, úgyhogy aranyélet volt, rengeteg gyerek, és mindenkiel tudtunk személyesen foglalkozni. Vikiék nagyon jól feltalálták magukat, R. rögtön írt nekik számokat”

„Kezd rendszer lenni, hogy szerdánként Németh Lacival, a program egyik munkatársával szociológus lányok jönnek. Délután rendszerint itt vannak és segítenek a gyerekfoglalkozáson. Januártól jönnének önkénteskedni, ha lesz rá keret. Ma csak Julcsi jött közülnk. Aggodalmasan faggatott az önkénteskedés részleteiről. Hát igen, nem lehet mindenre felkészülni előre. Csomó megoldatlan dolog van, de így-úgy, főleg sok akarattal és kitartással át lehet mindent hidalni. Persze ez nem jelenti azt, hogy a rendszernek nem kell tökéletesednie, épp ellenkezőleg, örülök az akadékoskodásnak, mert ami zavarja az embert, azon előbb-utóbb változtat.”

Rengeteg jó ötletük volt az önkénteseknek tevékenységben, módszerekben, az érdekvédelem témakörében. A segítségkérésekben is mindig voltak elképzeléseik a megoldásokhoz, többnyire pusztán meg kellett ezekben erősíteni őket. És mindig adekvát volt a tanács vagy segítség kérése, üdítő és tanulságos volt velük együttműködni.

„Dél előtt benézett hozzánk B., aki februártól augusztusig itt dolgozott második esélyesként. Egy évre szerződötték építőmunkásnak, most vasat szerel Kalocsán kb. havi 200 ezer Ft-os fizetésért. Ráadásul még szereti is ezt a munkát! Zene a füleimnek, annyira örülök, hogy ilyen jóra fordult a sorsa. Neki úgy látszik, tényleg út volt a munkához.” (...) „Ma délután igazi tanoda működött nálunk! Sok szorgalmas gyerekek, köztük új és régi-új arcok. A rengeteg gyereket szerencsére sikerült kordában tartanunk, azaz hogy nem is kellett, mivel láss csodát: valóban tanulni jöttek.” (...) „M. ma azzal a kéréssel jött, hogy szeretné a ruháját kimosni. Hozott ruhát, mosóport is. Nagyon örültem ennek az önállóságnak. Később R. is megjelent egy szatyor ruhával és egy adag mosóporral.” (Önkéntes, naplórészletek)

Túl azon, hogy elindult Magyargécen egy közösségfejlesztő folyamat a szoros szociális munka és családgondozás mellett, az önkéntesek csatlakozása igazi áttörést hozott. Az eddig settlement-féle jelzővel illetett munka (hiszen eddig is intenzíven volt jelen a program), ezen a ponton igazi settlement-elemmé vált. Igaz, mindez a kistérségi gyerekprogram számtalan szerteágazó tevékenysége, a benne dolgozók munkája nélkül nem lett volna lehetséges. Az önkéntes munka is beleágyazódott abba a koncepcionális folyamatba, amelynek minden pontján gondolkodni, és nagyon sokszor korrigálni kell.

Elkötelezett önkéntesek nem csupán színesítő elemmel gazdagítják a szakmai munkát, hanem nagyon komoly hozzáadott értéket jelent(het) tevékenységük minden szervezet életében.

„Jaj, már teljesen bajban vagyok azzal, hogy haza kell innen mennem... Már most nosztalgiazom, pedig még itt vagyok!” (önkéntes, naplórészlet)

Minden önkéntesünkkel élő kapcsolatunk maradt, többen rendszeresen visszatérnek a kistérségébe, a nyári napközis táborokba önkéntes segítőnek. A három fős csapat OTDK dolgozatot írt (második helyezést értek el), ketten szakdolgozatot készítettek tapasztalataikról – nagyon jó színvonalon.

Inzultusok, konfliktusok az önkéntes munka során

Az önkéntes egy fura csodabogár, aki képes az idejét, energiáját ingyen (ez valamiért nagyon fontos) áldozni rossz helyzetű gyerekek, családok érdekében. Tanult is, ami pedig tiszteletet szokott ébresztetni, mégis... gyakorló szociális munkásoknál is felteszik néha kliensek azt a kérdést, miért csinálják amit tesznek, „ezekkel” az emberekkel semmi értelme foglalkozni, nem fognak sikereket elérni. Csak úgy passzióból segíteni... hát, bizonyára szép dolog, de jó dolgukban sokan nem tudják már mit csináljanak.

„Szénapokolás közben ért az utcán az inzultus egy enyhén ittas férfitől. Elkezdett faggatni, hogy miért is vagyok itt. Aztán, hogy, miért kell korrepetálni, az iskolában a tanítónő alkalmatlan? Ő nem tudja nekik megtanítani a matekot? Később háromszor bocsánatot kért, azért rosszul esett ez a provokáció.” (önkéntes, naplórészlet)

Az ilyen típusú villongások settlement-típusú programnál mindennaposak. Különbösen önkéntesekkel, és leginkább ott tartózkodásuk elején. Ám ennél sokkal több és súlyosabb történet is olvasható mindegyik önkéntes naplójában.

„Szitkozódásra és ordítózásra lettünk figyelmesek. a T. gyerekek anyukája jelent meg. Mindennek elmondott minket. „Ez olyan fontos, hogy itt üljenek? Itt semmi értelmeset nem csinálnak!” Erre már én is feleltem a hangomat, ezt kikérem magamnak: R-t olvasni tanítjuk (iszonyú gyötrelmes!) Sz-nak könyveket szoktam kölcsönadni, és bizony H-val is szoktuk az olvasást gyakorolni. (Nem melleleg R. háromszor járta az első, mert nem bírt megtanulni olvasni, és véletlenül pont mostanra lett második.) Rosszul esett ez a szúrás pont attól az anyukától, akinek a gyerekeit megállás nélkül pesztrálom, tanítom, nevelem... De talán pont ezért kaptam. R. erősített meg a sejtésemben később: azt mondta neki otthon az édesanyja, hogy elmehet hozzám, de ne sokáig, mert mindenkinek csak egy anyja van...” (önkéntes, naplórészlet)

„Elég sokan voltak a számítógépeknél, alig fértek el, megint jött a próbálkozás, hogy hadd rakjanak be két laptopot, mert kint nem férnek el (mindezt persze másképp fogalmazták meg). Mondtam, hogy ez így is lesz, de csak négy óra után, addig tanulás

van. Ebből óriási vita alakult ki. A vitában odáig jutottunk, hogy minek a gyerekeknek tanulni, mi rákényszerítjük őket a tanulásra, és azért, mert három gyerek tanul, ők nem tudnak rendesen internetezni. Erre nem tudtam mit mondani. Szóltam a három kicsinek, hogy ha nem akarnak, nem kell visszajönniük tanulni. Nem is vártam tőlük, hogy szembeforduljanak az „övéikkel” (elég csúnya kiabálás volt). Elég nagy meglepetés ért, ugyanis mind a három gyerek visszafordult, és bejöttek folytatni a leckeírást, sőt négykor úgy kellett rájuk szólani, hogy abba kell hagyni, mert négytől játék van.” (önkéntes, naplórészlet)

Az ilyen helyzetek nagyon nehezek az önkénteseknek, ha nem részei egy helyben dolgozó team-nek. Itt az önkéntes volt az, aki próbált szabályokat betartatni, aki nem engedett a határok feszegetésének – ami egyébként természetes jelenség, mindig számítani kell rá.

A másik fontos kérdés konkrétan a tanulás vagy internetezés problematikája. Nem véletlen, hogy olyan erővel szeretnének a nagyobbak számítógéphez jutni, hiszen otthon egyikőjüknek sincs. Világos, hogy a könnyebb ellenállás felé mennek: nem kell tanulni, nehogy a kisebb gyerekeknek – és a „gyütt-ment” önkéntesnek – legyen igaza. Ebben a harcban a fizikai erőviszonyoknak is komoly szerepet szánunk, hiszen ez az egyetlen fegyverük ezeknek a fiataloknak: az erő és a sokaság. Ilyenkor nem mindegy, hogy az önkéntesek között van-e férfi, mert ha igen, (a lányokat némiképp védi a nemük) akkor nagyon észnél kell lenni ezekben a szituációkban, verekedéssé is fajulhat a frusztráltság. Önkénteseink mindegyike a saját habitusának megfelelően igyekezett elfogadni, feldolgozni ezt. Sajnos Gábornak – nem a fenti naplórészlet idején, hanem jóval később –, nekiment egy felpaprikázott és alaposan félretájékoztatót apa. Gábor tudta, hogy nem üthet vissza, így az eset súlyos bántalmazásként maradt meg a géci program történetében. Az önkéntesek tevékenysége félbeszakadt, haza költöztek, ez volt a legkevésbé rossz megoldás. Jó megoldás, az elszabadult indulatok miatt nem volt lehetséges.

Ez az eset a legdurvábban mutatja meg, hogy mekkora gondosság szükséges a tervezésben, a felelősségi és kompetencia-körök meghatározásában olyan programoknál, ahol mély beavatkozás történik pl. egy falu, egy lakóközösség életében. Ez a típusú, otthokozó önkéntes tevékenység, amilyen a magyargéci is volt, a helyben dolgozó szakemberek részéről sokkal nagyobb odafigyelést követel. Nem arról van szó, hogy önállótlanok voltak az önkéntes munkatársaink – éppen ellenkezőleg –, hanem arról, hogy akkor vannak biztonságban, ha maguk mögött érezhetik az egyöntetű támogatást mindig – amikor egyedül maradnak, akkor is. A Szécsényi Gyerekesély program maga is egy kísérlet, szerteágazó tevékenységekkel: érzékeltük a gyerekbetegségeinket ennek a nagyon sajnálatos esetnek a kapcsán.

„Ma volt két nagyszerű segítségem a gyerekfoglalkozáson: K. és E. (a program munkatársai), mégis nagyon elfáradtam nap végére. Talán azért, mert Gy. (a szociális munkásunk) nem volt itt, aki a biztonságérzetem megalapozója” (önkéntes, naplórészlet)

A PROGRAM KONFLIKTUSAI

A döntéshozók, a helyi szakemberek eleinte bizalmatlanul fogadták a programot: próbálkozzatok, majd meglátjátok, hogy beletörik a bicskátok a mélyszegény, munkakerülő, mindent csak elváró emberekkel való foglalkozásba. Az érintett emberek helyzetének javítását ők másként, más eszközökkel gondolták megoldani, számukra a program túlzottan megengedő volt. A „Legyen Jobb a Gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia szinte minden mondatával egyetértettek, de a bevésődött sztereotípiák nagyon erősek voltak. Minél szegényebb településen dolgozunk, annál nehezebb mozdítani a megcsontosodott viszonyokat.

Az első nagy konfliktusunk gyakorlatilag minden potenciális partnert érintett. Anonim (de sajnos felismerhető) eseteleírást adtunk be a Gyerekbizottság szociális és egészségügyi albizottságának ülésére, amely a telepeken élők egészségügyi ellátástól való szinte teljes megfosztottságáról és az ellátás diszkriminatív jellegéről szólt. Az egészségügyi albizottság elnöke elismerte, hogy az általunk leírt gyakorlat elfogadhatatlan, azonban a magára ismerő háziorvos, a magyargéci előjárók és minden humán szolgáltató – rendkívüli, kibővített testületi ülésen – nyílt, indulatos támadás intéztek a program ellen. Ferge Zsuzsa személyes közreműködése volt szükséges ahhoz, hogy a kedélyek lecsillapodjanak, de ettől kezdve feszült maradt a viszony.

A magyargéci munka folytatásához sürgősen forrást kellett keresnünk, ezért az akkori Szociális és Munkaügyi Minisztériumot bombáztuk a kérvényeinkkel. Több verzióban leírt terveinket minduntalan át kellett dolgoznunk. Egyik oldalon a falu szükségleteire kellett volna reagálni, azaz hogy ne csak a telepi kolónia kapjon bármit, másik oldalon a lakók kívánságait is igyekeztünk figyelembe venni. Köztes megoldásként született egy olyan terv, miszerint a faluban nem maradhat egyetlen olyan ház sem, amelyik rosszabb állapotú, mint a legjobban lerobbant Petőfi utcai ház – ez elfogadható volt a település számára is. A pályázat a pozitív elbírálás (támogatási döntés Magyargéc számára) ellenére nem hozott forrást a településre: a választások következtében átalakult minisztérium a megítélt támogatást beolvasztotta az éppen kiírásra kerülő „telepfelszámolós” programba. Ettől a konstrukciótól a település mereven elzárkózott, mert nem akarták, hogy egyetlen Petőfi utcai család is beköltözzön a faluba, de a program sem értett egyet maradtánul az új pályázati feltételekkel. Józanul gondolkodva tudható volt, hogy ilyen körülmények között nem kapjuk meg a támogatást, mégis óriási csalódás volt az elutasítás.

A település vezetői szemében komolytalanná váltunk sziszifuszi erőlködésünkkel, és nagyon szerették volna, ha elvonulunk a településről. Más problémák is hozzájárultak ehhez: a bázis a fiatalok egyetlen találkozási pontja volt a településen, ami a falu közvéleménye szerint a drogozás melegágyát teremti meg. Végül a képviselő testület az első adandó alkalommal kitette a program szűrét a szolgálati lakásból. Megszűnt a lakhatási program bázisa IT-pontostul, gyerekprogramokkal, korrepetálással, ügyintézással, kerti tevékenységekkel, mosási lehetőségekkel együtt. A „filléres vásárok”³³ helyszíne is odalett, pedig ez az egyik olyan szolgáltatásunk volt, amelyet egyértelműen elfogadott az egész település.

³³ Az adományozás kidolgozott protokollja szerint nem hektikus osztás (ruha, játék, bútor, egyebek), hanem minimális ellenszolgáltatásért „vásárlás”. Nagyon fontosnak gondoljuk az emberi méltóság megőrzését, és az ingyenes juttatások demoralizáló jellegét szerettük volna tompítani.

MEGŐRIZVE MEGSZÜNTETÉS

Az objektív tények alapján ekkor kellett volna befejeznünk a lakhatási programot Magyargécen, hiszen nem volt forrás, nem volt helyi befogadás, a kollégák munkafeltételei bizonytalanok voltak, a konfliktusokat inkább csak a felszínre hoztuk, de nem oldottuk meg. A szakértői team mégis úgy döntött, hogy folytatja a munkát, ennek érdekében béreltünk egy házat új „bázisnak”.

A döntés okai:

- nem hagyhatjuk magukra a családokat, amikor már kissé felemelhetnék a fejüket
- bízunk abban, hogy sikerül forráshoz jutnunk. Reményre adott okot, hogy egy nemzetközi bizottság értékelése (peer review)³⁴ az egekbe magasztalta a géci törekvéseket
- a szakmaközi megbeszélések biztatóan működtek a településen, és hullámszóan, de megteremtődött a humán szolgáltatások és a program alternatív szolgáltatásai közötti együttműködés
- elindult a Petőfi utcai gyerekek integrációja. A falu többi gyerekével együtt vettek részt a nyári napköziben, bentlakásos táborokban, ami eddig soha nem fordult elő

Így aztán, folytattuk a munkát először egy még éppen megfelelő családi házban, nagyon kiesve a falu vérkeringéséből, majd amikor a ház udvarát életveszélyessé nyilvánították (a sok csapadéktól leomlott a löszfal), átköltöztünk egy másik, sokkal kisebb magánházbba.

Roma filmiskola

2010 augusztusában mellénk szegődött Salamon András filmrendező, aki PhD vizsgamunkájához („*Hátrányos helyzetűek kulturális- és szociális kompetencia-fejlesztése a filmoktatás segítségével*”) talált terepet Magyargécen. A disszertáció feltételezései szerint azok a fiatalok, akik valamilyen szintű filmoktatásban részesültek, rövid idő alatt fejleszteni tudták a szociális, kulturális és munka-kompetenciáikat. Azt a folyamatot szerette volna megmutatni, ahogyan a jelzett célcsoport számára tervezett alapszintű elméleti- és gyakorlati filmoktatás – mint kreatív eszközrendszer – viszonylag rövid idő alatt vezet el ahhoz a kimeneti eredményhez, ami végső soron az érintett személyek társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációját jelenti.

A filmklubban és a „saját” film elkészítésének folyamatában szintén oroszlánrésze volt önkénteseinknek (Verának, és sok alkalmi önkéntesnek is). Minden ellenszolgáltatás nélkül segítettek, amikor kellett – köszönet érte! A klubot és a filmkészítést Salamon András vezette és vezényelte. A folyamat nagyon izgalmas, a módszer teljesen újszerű, a résztvevő roma fiatalok nyeresége egyértelmű volt.

³⁴ Részletesebben I. jelen kötet 1. fejezetét.

„A filmklubnak a vetítőgéptől jó kis falusi mozi hangulata van. Első alkalommal András „miért jöttetek” körkérdésére egy idősebb közmunkás lelkesen felelte, hogy a közösség végett (film közben kiment a vetítésről, azóta sem láttuk.). Tanulságos meglepetés, hogy a fiatalok mennyire komálják a művészfilmeket” „Nekiálltunk a nagy filmkészítésnek... Nehézségek: rendszeresség, pontosság, figyelem-fegyelem hiánya. Nehéz elérni a fiataloknál, hogy tudjanak hinni valamiben, amit csinálnak. De talán ez el sem várható, hisz jó esetben ez magának a filmes műhelynek lesz majd az eredménye.” „Érdekes tapasztalatom volt ma: minél többen vagyunk, annál stabilabb a rendszer, mert az, akinek épp rossz napja van, a háttérbe tud húzódni, és ez jó!” „Kezdünk igazi filmes stábként működni... A-n, P-n nagy változás érezhető: mindketten sokkal határozottabbak, magabiztosabbak, mint korábban.” (önkéntes, naplórészletek)

A film öt hét alatt elkészült (címe: Tíz év múlva), mintaszerű logisztikával, egyértelműen hátrányos helyzetű géci fiatal fiúk részvételével – gyönyörű – tanításhoz, érzékenyítéshez használjuk. Már megjárta Európát is.

Az új épületben már sajnos nem volt hely normális közösségi rendezvényekre, a rendszeresen jelentkező önkéntesek sem tudtak itt aludni. A bázisváltások elég jó mutatók arra, hogy amint csökken a tágabb környezetben az elfogadás – esetünkben ez inkább a szó szoros értelmében vett tolerálást jelenti –, úgy marginalizálódik maga a program is. A gyerekek, a fiatalok ide is áramoltak, a nekik szóló programok folytatódtak, de azt a virtuális szegregációt, ami az utca népét sújtja, igyekszik a falu a programra is kivetíteni.

Fotó: Holczer Veronika

2011 nyarán azonban megszűnt az MTA GYEP, s bár a szécsényi gyerekprogram bizonyos elemei csökkentett üzemmódban folytatódtak, a magyargéci program elhalt. A bérfizetési képtelenség miatt kilépett a szociális munkásunk, és még azt a lezáró gesztust sem tettük meg, hogy az egyéni esetkezelések folyamatát – a családgondozás szabályai szerint átadás-átvételi dokumentációban – a helyi kollégának átadjuk.

Nagy hiba.

ÖSSZEGZÉS

A tanulságok levonása egyszerre nehéz és könnyű. A magyargéci kísérlet szinte keresztmetszetét adja a Szécsényi Gyerekesély program során megtapasztalt erősségeknek, nehézségeknek és hibáknak. Számos szakszerű, de nem kevés (gyakran kényszer-szülte) amatőr lépésünk is volt, amilyenek minden ilyesfajta beavatkozási kísérletben előfordulnak. A sikeres működéshez szükséges feltételek közül néhányat kiemelnék:

- a forráshiány, a támogatások erőltetett keresése nem írhatja felül a szakmai szempontokat
- civilként, pályázatból nehéz megfelelő számú állandó segítő státuszt fenntartani. A lyukak tömögetése „fregolizó” munkatársakkal nem jó megoldás, a szétforgácsoló energiák nem kedveznek a komplex ellátásnak
- a helyhiány egy közösségi házban mindent felülír. Egy-egy új szolgáltatás bevezetését alaposan meg kell tervezni, majd azt rendszeresen biztosítani kell
- a közösségi ház helye a településen – és annak állandósága – kulcs-kérdés
- elengedhetetlen az egész közösség bevonása, a kölcsönös információ-áramlás
- a helyi szakemberek együttműködése nélkül a saját (párhuzamos) szolgáltatásaink is szegregálódnak. A szakmaközi műhelyek rendszeres generálása jó eszköz az együttműködések kiépítéséhez
- az önkéntesek fogadása szakszerű vezetés mellett rendkívül jó hatású, nem csupán a csapatlétszám növelése, hanem rendkívül értékes, lelkes munkájuk miatt is

Egy közösségi ház remek lehetőség. Természetesen a folyamatos jelenlétben végzett szociális munkának ezer buktatója van, itt is előadódhatnak megjósolható és váratlan szituációk egyaránt. Settlement-típusú munkánál fontos ügyelni arra, hogy a szolgáltató szakember ne „vonódjon be” túlságosan, ez Gécben az önkéntesek némelyikével fordult elő, ezt is az ott munkálkodó szociális szakembernek kell megoldania.

A befejezetlenség ellenére úgy vélem, egy settlement jellegű közösségi ház köré szerveződő munka az egyik legjobb indirekt módszer az előítéletek oldására, persze ehhez több idő kell. A szubszidiaritás elve a gettósódó településeken, szegregáló lakóhelyeken végzett szakszerű munkában nagyon is helyénvaló elv. Ebből azonban nem lehet kihagyni a helyi társadalmat, a probléma pusztán párhuzamos vagy hiányzó szolgáltatások biztosításával nem orvosolható.

9. SZOCIÁLIS GAZDASÁG – AZ eMULTICOOP SZOCIÁLIS SZÖVETKEZET

(Ferge Sándor)

A szociális gazdaság fogalmáról hosszabb idő óta nemzetközi viták folynak, és értelmezése mindmáig nem egyértelmű. Az mindenesetre eléggé elfogadottá vált, hogy a szociális gazdaság a társadalmi célokat is magáénak valló szövetkezeti szektort és a helyi gazdasági, foglalkoztatási kezdeményezéseket is magába foglalja.

A szociális gazdaság hazai viszonylatban is jól értelmezhető, egyszerű definíciójaként és fő jellemvonásainak leírásaként elfogadhatjuk Frey Mária nemzetközi kutatási eredményekből szintetizált és továbbfejlesztett alábbi meghatározását:

„Olyan helyi kezdeményezéseket tekintünk a szociális gazdaságba tartozónak, amelynek célja a nehezen elhelyezhető emberek integrálása a munka világába, foglalkoztatást, szakmai tudásuk fejlesztését és tanácsadást kínálva számukra. Emellett általános jellemzőjük, hogy:

- *lokális szinten működnek, a köz- és a piaci szektor között,*
- *a magáncégek és az állami intézmények által kielégítetlenül hagyott helyi szükségletekre reagálnak,*
- *új munkahelyeket teremtenek,*

Fotó: Fodor Kata

- *jövedelmet generálnak és az a céljuk, hogy idővel önfinanszírozóvá váljanak,*
- *a bevételeik között a magánfinanszírozás is bizonyos mértékben megjelenik,*
- *célcsoportjukba tartoznak a tartós munkanélküliek, az elhelyezkedési nehézséggel küzdő pályakezdő fiatalok, a gondozási kötelezettséggel terhelt nők, az idős és fogyatékossgal élő emberek és a szociális beilleszkedési zavarokkal küzdő személyek.” (Frey 2007:23.)*

Maguk az ún. „társadalmi vállalkozások” is a szociális gazdaság körébe sorolhatók. A NESsT meghatározása szerint „A társadalmi vállalkozás olyan tudatosan tervezett vállalkozói tevékenység, mely társadalmi problémák innovatív megoldására jött létre. A társadalmi vállalkozások lehetnek nonprofit szervezetek, melyek üzleti modelleket alkalmaznak alapvető küldetésük eléréséhez, és lehetnek üzleti vállalkozások, melyek üzleti céljuk mellett jelentős társadalmi hatás elérésére törekcszenek. Alapelvük az a kettős optimalizálás, mely gazdasági és társadalmi célok összehangolását, egyensúlyban tartását jelenti.

A társadalmi vállalkozások alapvető ismérve a valódi értékteremtés: a fenntarthatóság érdekében fontos, hogy a társadalmi cél (például megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása) mellett valós piaci igények kiszolgálására jöjjenek létre, és minőségi, versenyképes termékeket és szolgáltatásokat kínáljanak. Ezt megalapozott üzleti tervre, valamint átgondolt és letesztelt piaci koncepcióra építve lehet megvalósítani.” (Tóth, Varga É, Varga P. 2011, 6.)

A szociális szövetkezet két módon csatlakozik a komplex gyerekesély programhoz. Egyrészt célozza a szülők foglalkoztatási esélyeinek javítását, másrészt a fenntarthatóság elvét érvényesítő működési modell kísérletét is jelenti.

A foglalkoztatási esélyek növelése két úton valósulhat meg. A szövetkezet egyfelől a programban dolgozó munkatársak számára a foglalkoztatás alternatív szervezeti formáját kínálja, másfelől különböző gazdasági tevékenységek fejlesztésével és gyakorlásával mások – köztük a célcsoport szülei, nagyszülei – számára is munkalehetőséget teremt.

* * *

A munkalehetőség iránti felfokozott igény már a kistérségben tett első látogatások alkalmával markánsan megfogalmazódott. Szinte minden beszélgetés második mondata ezzel volt kapcsolatos, függetlenül attól, hogy polgármester, CKÖ vezető, helyi szakember, célcsoport tagja stb. volt-e a beszélgető partner. Az kezdettől elfogadott nézet volt a programon belül, hogy a gyerekesély program a klasszikus formában – tökebefektetőként, beruházóként, vállalkozóként – nem tudja vállalni új munkahelyek létesítését, hogy ilyen módon növelje a foglalkoztatási esélyeket.

Röviddel a program indulása után – mai szemmel talán túl naív módon – két szövöszéket vásároltunk, és a rimóci romatelepen megkíséreltünk elindítani a szövést bedolgozói formában. A kísérlet gyorsan kudarcba fulladt.

„Akkor szövöszékeket rendeltünk, mert munkahelyet akartunk teremteni vele, de nem érte meg: úgy jöttünk ki, hogy hatszáz forint napi ára... hát az semmi. Mindenféle munkákat mondott ő, akkor ilyen szervezeteket akart ő alakítani. Mit tudom én, a téesszel is akartunk ilyen munkákat, de az se sikerült, valamiképpen.” (kisebbségi önkormányzat 2009)

Fotó: Ferge Sándor

* * *

A szövetkezeti törvény³⁵ 2006. januári megjelenésének hatására a program komolyan kezdett foglalkozni a szociális gazdasággal mint a foglalkoztatási esélyek növelésének eszközével, azon belül a szövetkezeti formával. A szociális szövetkezeti forma mind konkrétabbá – majd valóságossá – válásával a szakértői team is elfogadta, hogy a szociális gazdaság fejlesztésére rendelkezésre álló források a szociális szövetkezet keretei között legyenek felhasználva.

A Szécsényi kistérségben korábban valódi termelési, illetve fogyasztási közösségek nem alakultak ki. Fellelhetők voltak ugyan spontán módon kialakult „kalákák” (házi tej-kimérés, baráti fodrász, kozmetikus, falusi ezermester) de ezek sokkal inkább a szürke vagy a fekete gazdaság területei, mintsem a szociális gazdaság definíciója szerint működő piaci vagy nem piaci szerveződések. A szociális szövetkezet megalakítása szempontjából a szubjektív feltételek biztosítása látszott nehezebbnek. A szövetkezettel szembeni fenntartások részben az ismeretlentől való természetes idegenkedésnek, részben a „szövetkezet” szóhoz kapcsolódó negatív jelentéstartalmaknak tudhatók be. A pénzügyi feltételek biztosítását – akkor úgy tűnt – megkönnyíti az a kormányzati szándék, amely erősíteni kívánta a szövetkezetek pozícióit és pénzügyi támogatási konstrukciókkal segítette a megalakulás folyamatát. Erre egyébként nagyon nagy szükség is volt, tekintettel arra, hogy a szociális gazdaságban különösen érdekelt rétegek anyagi lehetőségei korlátozottak, egyesek esetében egyáltalán nem biztosítottak.

2007-től változás volt tapasztalható az országos programokban is, elsősorban az új szövetkezeti törvény hatásaként. 2007-ben íródott ki első ízben szociális szövetkezetek megalakítását támogató pályázat „Szövetkezz-2007” címmel. Ez valójá-

³⁵ 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről.

ban nem is egy, hanem több pályázatból álló blokkot jelentett. Az első pályázat ún. „szövetkezeti tanácsadók” képzését célozta meg, a második „szövetkezeti mentorok” képzésére irányult. Ehhez kapcsolódott egy pályázatiírói tanfolyam, s végül megjelent egy támogatási pályázat is, amely elsősorban pénzügyi támogatást kíván nyújtani szociális szövetkezetek megalakításához.

A szociális szövetkezeti forma a helybeliek számára ismeretlen volt. Ennek megfelelően meglehetősen hosszú folyamattá vált a szövetkezet megalakításának előkészítő folyamata. Ennek során négy feladatot kellett megoldani:

1. Lakossági fórumokon ismertettük a szövetkezeti forma sajátosságait, lehetőségeit, annak érdekében, hogy a megtaláljuk a megalakítandó szövetkezet leendő tagjait.
2. A helyi adottságok, ismeretek, tudások, lehetőségek feltárása során elsősorban azokat kerestük, akik nem csupán munkahelyet, állást reméltek a szövetkezet-től, hanem valamilyen ötletük volt arra – akár addig is végzett tevékenységük szövetkezeti keretek közé szervezésével –, mivel is foglalkozzon a jövőben a szövetkezet. Az ötletek összegyűjtése azonban csak az első lépés volt, az igazi feladat olyan **üzleti tervek kidolgozása** volt, amelyek szakmailag és üzletileg kellően megalapozzák az adott tevékenységet. Mivel ehhez szinte egyetlen területen sem volt meg a kellő tudás, sok külső szakértő bevonásával folyt ez a munka.
3. Egy külön előkészítő bizottságot alakítottunk a leendő szövetkezet Alapszabályának kidolgozására, szövegtervezetének előkészítésére. Olyan Alapszabály összeállítása volt a célunk, amely amellett, hogy mindenben megfelel a frissen alkotott új jogszabálynak, olyan szervezeti és működési kereteket garantál, amelyben a szövetkezet a gyakorlatban is jól működik majd, úgy **társadalmi (közösségi), mint gazdasági (üzleti) entitásként**.
4. Megoldást kellett találnunk az indulás pénzügyi, **finanszírozási problémáira**, amelyek egyszerűen abból a sajátos, de természetes helyzetből fakadtak, hogy a szövetkezet reménybeli alapító tagjai gyakorlatilag semmilyen tőkével nem rendelkeznek. Ez ugyan a jogszabály szerint nem teszi lehetetlenné szövetkezet alakítását, mivel a részjegy értékére az semmilyen korlátozást nem tartalmaz, ugyanakkor minden tevékenység – még maga az alapítás is – kisebb-nagyobb pénzügyi igényel. Az Országos Foglalkoztatási Alap (OFA) pályázata elvileg éppen ennek a problémának a megoldását szolgálta volna, de a kiírás olyan feltételekkel jelent meg, ami nagyon kockázatosá tette a szövetkezet megmaradását a támogatási időszak után. (Mára az OFA által támogatott szövetkezetek túlnyomó többsége megszűnt.)

2008. december 20-án a szövetkezet egy közel kilenc órás közgyűlés során alakult meg kilenc taggal és három elfogadott üzleti tervvel. A három tevékenység:

- IT üzemegység. Ez gyakorlatilag a Szécsényi Gyerekesély Program (SzGYEP) információstársadalom-fejlesztési komponensében dolgozó munkatársak személyét és tevékenységét fedi le. Az elfogadott üzleti terv a SzGYEP keretei között végzett tevékenységek mellett tartalmazott néhány kiegészítő tevékenységet: irodai szolgáltatások, multimédia, irodaszer-kereskedelem.
- Hulladék üzemegység. Az elfogadott üzleti terv egy új kistérségi hulladékgazdálkodási rendszer volt. Ennek megszületése az előkészítő projekt egyik legnagyobb eredményeként, sikereként értékelhető.

- Szövetkezetfejlesztő ügynökség (CDA). Az előkészítő projekt másik eredménye számos új tudás és tapasztalat volt, amelynek hatására a folyamatban részt vevő, majd a szövetkezetbe belépő tagok a tevékenység tovább folytatásához illetve kiterjesztéséhez készítették el üzleti tervüket.

A szövetkezet első 3 éve meglehetősen ellentmondásos volt, szinte minden tekintetben. A gazdasági eredmények és a közösségi történések, események egyaránt tele vannak sikerekkel és kudarcokkal.

Eddig minden pénzügyi évet pozitív eredménnyel zárt a szövetkezet, gazdaságilag mégsem ennyire szép az összkép. A pozitív mérleg mögött ugyanis jelentős kintlévőség halmozódott fel. Ennek egyetlen oka az, hogy a kommunális hulladék közszolgáltatás díját a lakók mintegy 30%-a jelentős késéssel, vagy egyáltalán nem fizeti be. Ehhez adódik még, hogy az egyik települési önkormányzat is több mint egymillós tartozást halmozott fel. Az igazi probléma az, hogy emiatt a szövetkezetnek is jelentős – a kintlévőségekkel azonos mértékű – tartozása keletkezett.

A gazdasági eredmény értékeléséhez hozzá tartozik az is, hogy a 3 év alatt több mint 10 millió Ft-ot fektetett be a szövetkezet (a felét a Gyerekesély program által) a kistérségi hulladékház építésébe. A szövetkezet vagyona ezen felül az eKamionnal és a Palóc-net berendezéseivel gyarapodott. Évente egy-egy fővel nőtt az átlagos alkalmazotti létszám, ami jelenleg 4 fő.

A hulladékgazdálkodási projekt kudarcát részben a jogszabályok jelentős változása okozta, részben a szövetkezet egyéb belső – személyi – konfliktusai eredményezték. A terület felelős vezetőjeként dolgozó tag kilépve a szövetkezetből, új szövetkezetet alapított és jó kapcsolatai révén a projekt megvalósítását „átírányította” az új szövetkezetbe.

Az IT üzemegység elsősorban az eMagyarország programban való sikeres részvételének köszönhetően stabilan működik, sőt az eKamion révén, de különösen a Palóc-net szolgáltatás elindításával fejleszteni is tudott.

A szövetkezet taglétszáma hétre csökkent, az alapító tagok közül 3-an maradtak a szövetkezet tagjai.

* * *

A szövetkezet fejlesztése folyamán két célcsoportot különböztethető meg a proaktivitás szerint, ez az eMultiCoop fejlődése alatt sok esetben megmutatkozott. Az egyik csoport a „társadalmi vállalkozók” csoportja, a másik „a munkahelyre vágyók” csoportja.

Talán nem szorul különösebb magyarázatra ez a kettéválasztás, a csoportok viszonylag beszédes elnevezése is elegendő lehet a megértéshez. Ha néhány kulcsszó mégis segít a megértésben, álljon itt egy sor ezekből:

Társadalmi vállalkozók	Munkahelyre vágyók
Jövőkép-alkotók	Jelenben élők
Hosszútávú célok	Napi problémák megoldása
Érzékenység mások problémái iránt	Saját problémák előtérbe helyezése
Megoldások keresése	Problémák megfogalmazása
Célok eléréséhez szükséges akarat	A problémák megoldásának óhaja
Eltökélt, elszánt megvalósítás	Próbálkozások, alkalmi lelkesedés

Ez a csoportosítás független az alcímben megfogalmazott szempontoktól, s kifejezetten a szövetkezet fejlesztéséhez különösen fontos személyes attitűdbeli különbözőség alapján történik. Mindkét attitűd megtalálható minden társadalmi csoportban, rétegben. A szociális szövetkezet szempontjából – és konkrétan az eMultiCoop szövetkezet szempontjából – egyértelmű, hogy a nehezebb sorsú családok tagjainak bevonását helyeztük előtérbe.

* * *

A szövetkezet kapcsán helyi aktivitásról kevésbé, inkább csak érdeklődésről lehet beszámolni. Túlzás volna állítani, hogy a szövetkezés gondolata a program indulása előtt, vagy attól függetlenül megfogalmazódott volna a helybeliek körében. Legtöbbször kizárólag a program kapcsán hallottak a szövetkezés lehetőségéről, a szövetkezettel kapcsolatos jogszabály változásokról és a szövetkezetek speciális támogatási lehetőségeiről. Az érdeklődések komolysága igen különböző volt, olyan erős azonban, amely egy életképes szövetkezet megalakításához szükséges, nem látszott a kistérségben.

Visszatekintve (2012 végén) a kistérségi hulladékgazdálkodási rendszer ügye volt (az egyik) olyan ügy, amellyel sikerült a helyi döntéshozók döntő többségét a szövetkezet mellé állítani. A szövetkezet olyan valós probléma megoldásába kezdett, amely közvetlenül és érzékenyen érintette az önkormányzatokat. Ehhez még talán azt is hozzá lehet tenni, hogy a megoldás módja is minden érdekelt számára elfogadható volt. E pillanatban azért kell mégis múlt időben fogalmazni, mert a folyamat több oldalról is „gellert” kapott. A hulladékgazdálkodási tevékenység államosításának terve jó időre elbizonytalanította a helyi szereplőket. A politikai befolyástól sem mentes alternatív megoldást (SzuperSzemetes) csak Szécsény városa érezhette sajátjának, amely mellé csak rövid időre sorakoztak fel a kistelepülések. Ma még nem látható, hogy a központi akarat engedi-e, hogy a szécsényi – mint kis, helyi – kezdeményezés megvalósuljon, vagy integrálódnia kell-e a regionális rendszerbe. Nem látható, hogy Szécsény város törekvése a kistérségi rendszer „kiszájtítására” sikeres lesz-e, mint ahogy az sem, hogy az új felállásban milyen szerepet fog játszani az újonnan alakult és a szécsényi városvezetés által preferált szövetkezet.

A jelek ma arra engednek következtetni, hogy az „erőpolitika” rövid távon működőképes lehet, de valóságos összefogást nem eredményez. A szövetkezeti modell viszont alkalmas lehet afféle katalizátor szerepre, amely a helyi döntéshozók, érdekeltek aktív együttműködését képes elősegíteni.

A helyi kisközösségek vonatkozásában egyelőre nincs hasonló tapasztalatunk. Nem találtuk (de valószínűleg még nem is kerestük) azt a közös pontot, amely körül például a Hangya mozgalomhoz hasonló együttműködés kialakulhatott volna. Jelenleg is még csak ötlet stádiumban rajzolódnak ki egy ilyen megoldás körvonalai.

A Palóc-net név alatt indított internet szolgáltatás üzleti terve viszont tudatosan épít a helyi közösségre, bevonásukra. Az együttműködés alapja ebben az esetben is a kölcsönös előny. A szövetkezet a lehető legolcsóbb szolgáltatást szeretné nyújtani a lehető legjobb minőségben. Ebben az esetben – szemben a kommunális hulladékkal – olyan szolgáltatásról van szó, amely egyértelműen for-profit. Csak olyan üzleti terv fogadható el, amely minden költségre fedezetet ad. A helyi közösségnek

(önkormányzatok, lakók) egy ilyen terv sikeres megvalósításában jelentős szerepe van. Az infrastruktúra működtetéséhez kedvező feltételekkel kellene hozzájárulniuk (nem a maximális bevételre törekedni), és azonos (vagy kicsit jobb) műszaki és árfeltételek esetén a Palóc-netet kell választaniuk a nagy és ismert márkákkal szemben (aminek a tudatos közösségvállalás – bevonódás – lehet az alapja).

* * *

A programhoz történő illeszkedés két módja szorosan összefügg. A fenntarthatóság ebben az esetben elsősorban anyagi fenntarthatóságot jelent, azaz a program szolgáltatásaihoz szükséges erőforrások (elsősorban az anyagi fedezet) biztosítását. A szövetkezeti forma azt (is) jelenti, hogy a program munkatársai szövetkezeti tagként is, tulajdonosként is felelősséget vállalnak a program fenntarthatóságáért. Ez egy fontos elv gyakorlati megvalósításának felel meg, mivel a helyi szükségletek helyi erőforrásokból történő kielégítésének irányába mutat. A szövetkezet egyéb gazdasági aktivitásai, amellett, hogy mások számára munkalehetőséget és jövedelemszerzési lehetőséget jelentenek, bizonyos mértékig a program szolgáltatásához szükséges források előteremtésének eszközei lehetnek.

A szövetkezet megalakításának az Alapszabályban is rögzített célja a Szécsényi Gyerekesély Program fenntarthatóságának elősegítése és a foglalkoztatás szintjének növelése a Szécsényi kistérségben.

A három év mérlegében ellentmondásos a program és a szövetkezet kapcsolata is. Miközben az MTA Gyerekszegénység Elleni Programja és a Szécsényi Gyerekesély Program jelentős forrásokkal támogatta a szövetkezetet (üzleti tervek, kiviteli tervek rendelkezésre bocsátása, szakértők foglalkoztatása, IT-szolgáltatások megrendelése stb.), a szövetkezet nem tudott a program részévé válni. Miközben a szövetkezet komoly erőfeszítésekkel, tagjainak elhivatott, olykor önkéntes munkával is sikerült a három év alatt mindhárom üzemegység tevékenységét fenntartani – még olyan nehéz időszakokban is (pl. a norvég pályázat lezárása után), amikor a programban sem voltak meg a szükséges források – tevékenységét sokkal inkább tartózkodás, mint érdeklődés kísérte.

Noha a szövetkezet betöltötte a 3. évét, amit az üzleti vállalkozások esetében kritikus időszaknak szoktak tekinteni, még nem mondhatjuk azt, hogy fenntarthatóvá, pláne fejlődőképpé vált. Az azonban lassan kimondható, hogy ennek elérése – mint elvárás, követelmény – a tagok gondolkodásába, szemléletmódjába beépül(t). A megfelelő üzleti tervek mellett ez a legfontosabb feltétele a fenntarthatóság elérésének. Sokat segít ebben a NESsT társadalmi vállalkozásokat segítő szervezet, amely az utolsó 2 évben képzéssel, szakértői munkával, marketinggel és pénzügyi támogatással is jelen van a szövetkezet életében, illetve a szövetkezetet felvette a saját portfóliójába.

A korábbiakban már említett Palóc-net szolgáltatás az első igazán professzionális üzleti terv alapján indított tevékenység, s így sokkal kecsegtet azzal a reménnyel, hogy megvalósítása esetén üzletileg is eredményes, fenntartható tevékenység fejlődik ki, amelyik több (3-4) főnek is megélhetést tud biztosítani. A terv kidolgozását és megvalósításának elindítását egy NESsT pályázat tette lehetővé, ennek folytán válhatott a szövetkezet NESsT vállalatá (http://www.nesst.org/?portfolio=emulticoop).

A több lábon állás (három induló üzleti terv, plusz több kiegészítő tevékenység: irodatechnika kiskereskedelem, eKamion, multimédia, internet szolgáltatás) is olyan elméleti kiindulási alap volt, amelyet a gyakorlat (az élet) igazolni látszik. A hulladék-gazdálkodási (üzleti) terv esetlegesen várható megghiúsulása esetén is van remény a folyamatos működés fenntartására.

ÖSSZEGZÉS

Nagyon sok tapasztalat gyűlt eddig is össze, elsősorban az idők során fel-felbukkanó, néha kiélesedő konfliktusok jóvoltából.

A foglalkoztatás terén nem sikerült számottevő eredményt felmutatni. Igaz ugyan, hogy az alkalmazotti létszám átlagosan évi 1 fővel nőtt folyamatosan, emellett rendszeresen 4-5 fő részmunkaidőben dolgozott és időszakonként 8-10 közalkalmazottnak is tudott a szövetkezet munkát adni, ez azonban még ahhoz is kevés volt, hogy azt a szintet tartsa, amelyet a program fénykorában elért. A kistérségi munkanélküliségi arány pedig ma magasabb, mint a szövetkezet megalakításakor volt.

Olyan szövetkezet, amely főként (pláne kizárólag) munkahelyre vágyókból alakul, nem lesz fenntarthatóan működőképes, vagy nem szövetkezet lesz. Ezért különös jelentősége van a képzéseknek, képessé tételnek. Nem születik senki (nem születhet mindenki) társadalmi vállalkozónak, de azzá lehet válni. Ehhez kinek több, kinek kevesebb időre és tanulásra van szüksége (inkább sok időre és sok tanulásra).

A szövetkezet működésével, fennmaradásával szembeni legnagyobb kihívás a megalakulástól kezdve az az ellentmondás volt, amely a szövetkezet mint közös-ség, társadalmi entitás által megkívánt működési modell, illetve a szövetkezet mint vállalkozás, gazdasági entitás által megkövetelt működés között feszül. Az előbbi a tagok egyenjogúságán – az egy tag, egy szavazat – elven alapul, a másik felelős munkahelyi vezetőt igényel, aki cselekvő- és döntésképes a felgyorsult és rendkívüli helyzeteket is produkáló piaci környezetben is. Aki felelősen irányítja a rábízott dolgozókat, aki ellenőrzi a tevékenységüket, és folyamatosan biztosítja munkafeltételeiket, miközben ügyel az eredményes gazdálkodásra is.

Ugyanakkor a szövetkezet gazdasági entitásként olyan vállalkozás, amelyben a döntéseknek részben megfelelő kompetencián kell alapulnia (a véleményeket a kompetencia szerint súlyozni kell), részben a gazdasági élet törvényszerűségeihez, illetve a munkáltatói–munkavállalói eltérő érdekekhez alkalmazkodva kell megszűlnie. Az előbbi szerepében a szövetkezet nem egyeztethető össze az egyezményi döntéshozatallal, a funkciókhoz kötődő jogosítványokkal (habár a közgyűlés mellett törvény szerint is létezik igazgatóság, elnök, felügyelő bizottság). Az utóbbi hatékony működése viszont – legalább is a tapasztalatok szerint – nehezen képzelhető el a felelősségek és hatáskörök pontos elhatárolása és személyhez kötése nélkül.

Ez a konfliktus (szélsőséges megfogalmazásban: demokrácia vagy diktatúra) volt az oka több tag kilépésének. Különösen fájó két alapító tag távozása még akkor is, ha az eMultiCoop valóságos sikere, hogy a kilépők alapították meg a Szociális Szövetkezetek Szövetségét, az eMultiCoop-os tapasztalatok „exportálásaként”.

10. ADATFELVÉTELEK A KISTÉRSÉGben – A GYEREKSZEGÉNYSÉG INDIKÁTORAI

(Bass László)

Minden társadalmi beavatkozásnak szüksége van olyan adatokra, ismeretekre, indikátorokra, amelyek kapaszkodót adnak a szükséges lépések megtervezéséhez, és amelyek képesek jelezni a – program hatására – bekövetkező változásokat. A gyerekszegénység indikátorainak kialakítása látszólag problémamentes feladat, hiszen gondolhatnánk azt, hogy egy adott településen, kistérségben vagy akár országban a szegénység csökkentését célzó programot megelőzően, majd a beavatkozás különböző fázisaiban egyszerűen meg kell mérnünk, hány gyermek él szegénységben, és programunk akkor lesz sikeres, ha ez az indikátor csökkenést mutat.

A „hány gyermek él szegénységben” kérdésre azonban messzemenően nem egyértelmű a válasz. Már a „gyermek” fogalma is túlságosan tág és rugalmas. „A gyerek lehet tetszőleges korú (Népszámlálás); lehet tetszőleges korú és eltartott; lehet 15 éven aluli (pl. EU korábban); 16 éves és fiatalabb; 17 éves és fiatalabb (pl. néhány OECD anyag, egyes angol anyagok); 18 éves és fiatalabb (ENSZ Egyezmény a Gyermek Jogairól, az európai országok jelentős része); 20 éves és fiatalabb (magyar KSH lakossági felvételek); 25 éves és fiatalabb (EU Laekeni indikátorok egy része).” (Bass, Darvas, Ferge 2008)

Fotó: Bass László

„A mi szempontunkból vagy ragaszkodni kellene a szokásos 0-18 év bontáshoz, esetleg a 0-16 évhez vagy a laekeni indikátorokban ezidáig alkalmazott 0-15 évhez. Mindegyik mellett felsorakoztathatók szakmai érvek és tradíciók is, nincs azonban értelmesen megindokolható oka, hogy miért pont 17 éveseknél húzzuk meg a gyermekkor határát.” (TÁRKI 2006).

A „szegénység” fogalma még bonyolultabb, a jövedelmi helyzettől a deprivációig, a létminimum számításoktól az ekvivalencia-skáláig, az egyenlőtlenség mutatóktól a szükséglet-listáig számtalan módszertani kísérlet létezik, amelyek ennek a jelenségnek a mérése során szóba jöhetnek (lásd pl. Ferge 1991. Havasi 2002.).

A Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának³⁶ feladatai közé tartozott egy olyan indikátorrendszer megalkotása, amely a gyermekszegénységet legjobban jellemző mutatókat tartalmazza. Az ÉB 2008-ban megalakította az ún. „Indikátor Albizottságot”, amelyben a Központi Statisztikai Hivatal, az MTA Gyerekszegénység Elleni Programirodája és Közgazdaságtudományi Intézete, az Országos Gyermekegészségügyi Intézet illetve a TÁRKI szakértői dolgoztak ki egy 60 mutatóból álló indikátor-szettet.

Az indikátorok hét terület mérésére irányultak:

- A. Foglalkoztatás, munkaerőpiaci helyzet (11 mutató, pl. foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya, munkanélküliségi ráta, részmunkaidőben foglalkoztatottak stb.)
- B. A gyermekes családok anyagi helyzete (6 mutató, pl. relatív szegénység aránya, relatív szegénységi rés, társadalmi juttatások nélküli szegénységi arány stb.)
- C. Gyerekek, családok alapvető szükségletei (6 mutató, pl. akiknek nincs elég pénze élelmiszerre, akiknek lakásrezsi-fizetési elmaradása volt, ahol van PC otthon stb.)
- D. Lakás, lakhatás feltételei (6 mutató, pl. fürdőszoba, WC nélküli lakásokban élők, zsúfolt lakásokban élő személyek stb.)
- E. A képességek kibontakoztatása, a sikeres iskolai pályafutás (13 mutató, pl. napközbeni ellátásban részesülő 0-5 évesek, napközis tanulók, korai iskolaelhagyók aránya stb.)
- F. A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások (6 mutató, pl. gyermekvédelmi gondoskodásban részesülők aránya, egy szociális szakemberre jutó gyermekek száma stb.)
- G. Egészségesebb gyermekkor (7 mutató, pl. csecsemőhalandóság, elhízott gyermekek aránya, dohányzó serdülők aránya stb.)

A kiválasztott mutatók országos alakulásának követése a gyermekek, illetve a gyermeket nevelő családok körében folyamatos nehézségekbe ütközik, a nagy statisztikai adatszolgáltatási rendszerek rugalmatlansága, illetve a célzott kutatási adatok gyűjtésének hiánya miatt az elmúlt négy évben az indikátoroknak csak kisebb hányadára vonatkozó adatokkal rendelkezünk (az ÉB az elmúlt három évben publikálta a rendelkezésre álló adatokat³⁷).

³⁶ 1053/2008. (VIII. 4.) Korm. határozat a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának létrehozásáról.

³⁷ Ferge, Darvas 2010. Ferge, Darvas 2011, Ferge, Darvas 2012. Drosztné et al. 2012.

Adatfelvételeink a Szécsényi kistérségben 2006–2012

A Szécsényi Gyerekesély Program keretében számos adatfelvételt, kutatást készítettünk különböző célokkal és eltérő módszerekkel. Kérdőíves felméréssel rendszeresen mértük a kistérségben élő gyerekes családok életkörülményeinek változását. Az eredmények alapján nyomon követtük a gyerekes családok és a gyerekek helyzetének alakulását, összehasonítottuk azt az országosan, illetve a hasonló helyzetű kistérségekben élő családokra jellemző mutatókkal. A kistérségi adatfelvételek közvetetten a beavatkozás hatásait is jelezték, illetve kijelölték annak fókuszpontjait, szükséges korrekcióit. A fenti méréseken kívül több kutatás készült egy-egy szakterület „megrendelésére”: így vizsgáltuk a 4 év alatti gyermekek helyzetét két településen, az iskolai hiányzások alakulását, lakókörnyezet rendezettségét stb., illetve három településen a szegregátumokról teljes körű felvételt is készítettünk.

Az adatfelvételek túlnyomó többségét az ELTE szociális munkás hallgatói készítették el nyári gyakorlatuk (ún. szociotábor) keretében. Ez a forma azon túl, hogy a kérdezők jobban involváltak voltak az adatfelvétel sikerében, mintha „bérmunkásokkal” dolgoztattunk volna, azzal a járulékos előnnyel is járt, hogy a Szécsényi kistérséget, az ott folyó programot valamint általában a gyerekszegénység problémakörét 5 év alatt 160 leendő szociális munkás úgy ismerte meg, hogy egy-egy hetet eltöltve a kistérség valamelyik településén találkozott az ott élő családokkal, gyerekekkel, a településen dolgozó szakemberekkel. (A kötet interjúrészleteinek valamint képanyagának többségét a hallgatók készítették.) A szociotáborok érzelmi töltése jól érzékelhető a diákok beszámolóiból:

*„Az értékrendemet most már nagyban befolyásolja a Szécsényben töltött pár nap.”
„Rendkívül megterhelő volt látni, hogy segítséget várnak tőlem, közben tudom, hogy semmi egyebet nem tudok tenni, mint együttérzést tanúsítani...” „Kevesen tudják, mit is jelent cigánysoron élni, gyereket vállalni, iskoláztatni, és a kirekesztettséget és lenézést nap mint nap a bőrükön érezni. Bármikor szívesen visszalátogatnék Megyerbe.” „A megoldáson gondolkoztam, hogy mit lehetne a teleppel kezdeni.” „Nagyon sok gondolat kavargott a fejemben ott, és még most is egyfolytában azon katogok, hogy vajon hogyan lehetne segíteni ezeknek az embereknek.” „Nem tudom, hogy sikeres lesz-e ez a program, de azt láttam, hogy ott indult el, ahol szükség van rá. Remélem, bebizonyosodik majd, hogy nem hiábavalóság volt az egész.” (részletek a szociálismunkás-hallgatók beszámolóiból)*

A gyerekszegénység főbb indikátorainak alakulása a kistérségben 2007-2012

A következőkben bemutatjuk néhány fontos indikátor mentén, hogy 2007 és 2012 között hogyan változott a kistérségben az ott élő családok és gyermekek helyzete. Ezek az adatsorok több szempontból is mértéktartással kezelendők. Amikor egy program hatását próbáljuk mérni, akkor nem ugyanabban a helyzetben vagyunk, mint amikor például egy gyógyszervegyész vagy akár egy pszichológus kísérletezik. A hatásvizsgálatok alapkövetelménye lenne, hogy a beavatkozás egyfajta homogén közegben fejtsse ki a hatását. Ilyen laboratóriumi körülmények között a kutató való-

színűsítheti, hogy minden más körülmény változatlansága mellett a jelenség változásáért az általa manipulált tényező a felelős.

A társadalmi kísérletek esetében ilyen körülményeket lehetetlen teremteni. A Szécsényi gyerekesély program időszakában kezdődött el az elmúlt évtizedek egyik legsúlyosabb gazdasági válsága, a program második harmadában kormányváltás volt Magyarországon, a foglalkoztatás- és oktatáspolitikában nagy jelentőségű fordulatok történtek ez idő alatt stb. Mindez jelentős hatással volt az itt élő emberek életkörülményeire.

A hatásvizsgálat érvényességének másik korlátja, hogy a gyerekszegénység eleni lépések túlnyomó része várákozásaink szerint csak hosszú távon – esetleg egy generáció alatt – fejti ki a hatását. A 2007-2010 között gyerekházba járó gyerekek esetében a szocializációs feltételek esetleges javulását igazán akkor láthatjuk majd, ha ezek a gyerekek iskolába kezdenek járni (jelenleg alig néhány ilyen kisiskolás él a kistérségben). Ugyanez igaz az iskolai koordinátorok munkájára, az egészségnevelésre, a szűrővizsgálatok hatásaira, a digitális írástudás terjedésére, a közösségfejlesztés eredményeire stb. Egy-egy gyors siker (pl. a lakhatási programban a szegregátum lakásaiba visszakötött vezetékes víz, egy megszerzett nyolcadikos végbizonyítvány, egy fiatalok által elkészített film) kártyavárként omolhat össze, ha a beavatkozás folytonossága hirtelen megszakad, ha a program más elemei nem támasztják meg az elért eredményeket.

Ezekkel a fenntartásokkal együtt szükséges mérni, látnunk kell, milyen irányú elmozdulások történnek a családok életében. A Szécsényi program során nagy hangsúlyt kapó akciókutatási logika fontossága éppen erre, a tények alapján folyton alakuló tervezési folyamatra épül.

Foglalkoztatás, munkaerő-piaci helyzet

A Szécsényi kistérségben élő családok munkaerő-piaci esélyei már a program indulásakor is sokkal rosszabbak voltak az országos átlagnál. A munkaerő-piaci lehetőségeket a 2008-ban kezdődő válság lényeges rontotta Magyarországon. A munkanélküliségi ráta ma minden korábbinál magasabb, a foglalkoztatási arányok hullámszámban pedig jelentős része van a közfoglalkoztatás rendszerében 2009 óta („Út a munkához” program, START kártya, a segélyezés feltételeinek szigorításai stb.) zajló folyamatos változásoknak. E romló gazdasági környezetben a Szécsényi kistérség gyermekes családjainál van több olyan foglalkoztatási indikátor, amely enyhé javulást mutat.

Programunk nem tudott közvetlen hatást gyakorolni az aktív korúak elhelyezkedésének javítása érdekében, bár több programelemünk is hozzájárulhatott az elhelyezkedési esélyek javításához. Az ún. „második esély” programban fiatal munkanélküliek képzése és (köz)foglalkoztatása valósult meg, a településeken való jelenlétünk javíthatta az önkormányzatok közfoglalkoztatási hajlandóságát, és ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a program maga a kistérség egyik jelentős foglalkoztatójává vált, helyi munkatársaink jelentős része munkaerő-piaci programok révén talált munkalehetőséget iskolai koordinátorként vagy gyerekházi munkatársként. Mindezek a lépések azonban a foglalkoztatási lehetőségek mértékét csak minimálisan módosíthatták.

9. táblázat: A foglalkoztatás és a munkaerő-piaci helyzet indikátorai (%)³⁸

	2007-2008. átlaga	2010-2012. átlaga
Foglalkoztatott nélküli háztartásban élő 0-17 évesek aránya		
Szécsényi kistérség	32	35
országos	14	16*
Munkanélküliségi ráta (gyerekes családokban élő 15-64 évesek)		
Szécsényi kistérség	34	30
országos	8	11*
15-17 évesek között nem tanulók, nem dolgozók aránya		
Szécsényi kistérség	4	1
országos	na.	na.

* csak 2010-es adat áll rendelkezésre

Amit ezzel szemben programunk sikerének (is) elkönnyelhetünk, az a középis-
kolás korosztály iskolai integrációjának javulása. A középis-
kolás fiatalok között érzékelhetően megnőtt az iskolába járók aránya. Sajnos programunk
lehetőségeinek csökkenése mellett ezt a folyamatot egészen biztosan megfordítja a
tankötelezettség életkori határának leszállítása.

A gyermekes családok anyagi helyzete

A jövedelmi szegénység mérése talán a legneuralgikusabb pontja az indikátor-rend-
szernek. A hivatalos adatközlés gyakran kerül ellentmondásba a nagy intézetek által
mért adatokkal, a jövedelmi adatok akár 15-20%-os eltérést is mutatnak attól füg-
gően, hogy például havi vagy éves jövedelmet kérdeznak az adatfelvétel során, a
jövedelmi adatok inputálása (azaz a család háttéradatai alapján történő korrekciója)
pedig további eltérések forrása lehet.

10. táblázat: A gyermekes családok anyagi helyzetének indikátorai (%)

	2007-2008. átlaga	2010-2012. átlaga
Relatív szegénység, a medián 60%-a alatt élő 0-17 évesek aránya (OECD2)		
Szécsényi kistérség	50	44
országos*	20	22**
Relatív szegénységi rés a 0-17 éveskorosztályban		
Szécsényi kistérség	32	28
országos	18	17**

* Forrás: Eurostat

** 2010-2011-es andenOly sok módszertani bizonytalanság és pontatlanság ellenére érzékelhető, hogy a Szécsé-
nyi kistérségben a gyerekszegénység mértéke jóval magasabb az országos értéknél (kb. kétszerese annak). Ha
saját survey adataink és a hivatalos szegénység mérés összevetése vethet is fel kérdéseket, az azonos módszer-
tannal felvett kistérségi (illetve országos) adatok időszora a helyzet változásáról értelmezhető képet ad.

³⁸ A fejezet táblaanyagában a 2007-2008-as illetve 2010-2012-es adatok átlagait közöljük, elsősorban
azért, hogy egy-egy év esetlegességeit némileg tompíthassuk. Kistérségi adatfelvétel mind a négy
megjelölt évben történt, az országos adatok közül azonban az utolsó elérhető év 2010.

Az országosan növekvő jövedelmi szegénység ellenére – feltehetően elsősorban a kistérségi munkanélküliségi adatok enyhe javulásának, illetve a közfoglalkoztatás nyújtotta viszonylag jobb jövedelmeknek köszönhetően – a Szécsényi kistérségben a gyerekszegénység mértéke (csupán jövedelmi a szegénységet tekintve) enyhe csökkenést mutat. A szegénységi rés csökkenése arra utal, hogy a szegénységben élő 0-17 évesek leszakadása (bár még mindig jóval erőteljesebb az országos adatoknál) szintén csökkenni látszik.

Gyerekek, családok alapvető szükségletei

A jövedelmi szegénység mértéke önmagában nem elegendő kapaszkodó a gyermekek helyzetének megítéléséhez. A gyermeki szükségletek kielégítettsége mindig a családi költségvetés preferenciáitól függ. Bár országos adatok ebben a dimenzióban alig állnak rendelkezésünkre, a kistérségben élő gyermekek deprivációjának növekedése szembetűnő. Az élelmiszer árak, de különösen a lakhatás költségeinek megemelkedése a kistérség családjait nagyon érzékenyen érintette, ami jelentősen csökkenti a gyermekek egészségére, iskoláztatására, fejlesztésére fordítható kiadásokat. Ez utóbbi mutatók közül egy sem szerepel a gyerekszegénység indikátor rendszerében, de saját méréseink szerint a gyerekek gyümölcs- és zöldségfogyasztása, ruházódása, üdülési lehetőségei stb. terén érzékelhető a romlás 2007 és 2012 között.

11. táblázat: Deprivált háztartásokban élő 0-17 évesek aránya (%)

	2007-2008. átlaga	2010-2012. átlaga
nincs elég pénz élelmiszerre		
Szécsényi kistérség	24	28
országos	11	8*
nincs elég pénz lakás-rezsire		
Szécsényi kistérség	22	48
országos	na.	na.
nincs otthon PC		
Szécsényi kistérség	29**	29**
országos	na.	na.

* csak 2010-es adat áll rendelkezésre

** 2007. 2008. nincs otthon PC, 2010. 2012. nem használ otthon PC-t

A lakás, lakhatás feltételei

Bár öt év alatt a lakásállomány jelentős átalakulására nem számíthatunk (és a programnak sem voltak eszközei a legrosszabb állapotú szegregátumok felszámolására), a rezsiköltségek megemelkedése érzékelhetően rontja a lakáskörülményeket. A víz és a villany kikapcsolása, a házak állagának romlása minden bizonnyal súlyos problémákat fog okozni az elkövetkező években.

12. táblázat: A gyermekes családok lakás-helyzetének indikátorai (%)

	2007-2008. átlaga	2010-2012. átlaga
Vezetékes víz nélküli lakásokban élő 0-17 évesek aránya		
Szécsényi kistérség	5	7
országos	na.	na.
WC nélküli lakásokban élő 0-17 évesek aránya		
Szécsényi kistérség	9	6
országos	7	7*
Zsúfolt lakásokban élő 0-17 évesek aránya		
Szécsényi kistérség	14	11
országos	7	9*

* csak 2010-es adat áll rendelkezésre

Az általunk is mért indikátorok e területen viszonylag kis elmozdulásokat mutatnak mind a kistérségben, mind országosan – a víz hiányának emelkedése komoly figyelmet érdemel akkor is, ha az arányok ma sem nagyon magasak. Ez a gyermekek helyzetét, a család higiéniai körülményeinek alakítását lényegesen befolyásoló tényező is felhívja a figyelmet a kistérségben lassan elinduló adósságkezelés fontosságára.

A képességek kibontakoztatása, a sikeres iskolai pályafutás

Az oktatás nevelés indikátorai esetében már joggal várhatjuk, hogy ott a gyerekesély program öt éves munkájának érzékelhető lesz a hatása. A programelemek többsége a gyermekek képességeinek jobb kibontakozását célozta, bár ezen a területen is felmerülhet az eltelt idő rövidsége, vagy a szándékaink ellenében ható oktatáspolitikai változások szerepe.

Az indikátorokat vizsgálva úgy tűnik e téren – bár a kistérség elmaradottsága továbbra is jelentős – valódi sikereket ért el a program. A korai beövődázás gyakoribb válásával szinte eltűnt a különbség a kistérség és az ország adatai között. És saját indikátorunk nem vette számításba a gyerekház intézményét, ami – lévén hogy a megfelelő korú gyerekek mintegy 25-30%-a látogatta a házakat – az iskolakezdés előtti intézményes nevelés arányait jelentősen megnöveli.

13. táblázat: A képességek kibontakoztatásának indikátorai (%)

	2007-2008. átlaga	2010-2012. átlaga
napközbeni ellátásban nem részesülő 0-5 évesek aránya		
Szécsényi kistérség	69	56
országos	49	51*
nem napközis tanulók aránya az ált. iskola 1-4. osztályában		
Szécsényi kistérség	35	32
országos	25	21*
korai iskolaelhagyók aránya (18-24 évesek között)		
Szécsényi kistérség	61	60
országos	12	11*
ismételt már évet (ált. iskolások)		
Szécsényi kistérség	16	11

* csak 2010-es adat áll rendelkezésre

A már általános iskolás gyerekek között a napközibe járás aránya csak árnyalatnyilag javult, de itt is számításba kell vennünk az indikátor szellemébe teljesen beletartozó tanodákat. A tanodába járás arányai szintén hiányoznak a szécsényi mutatóból.

Az általános iskolai teljesítmények jellemzésére az iskolai pályafutások alatt évet ismétlők arányát is felhasználtuk (bár ez nem része az indikátor-rendszernek).

A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások, valamint az egészségesebb gyermekkor indikátorai – szinte kivétel nélkül intézményi statisztikákból származhatók, ezeket az általunk végzett adatfelvételek nem tartalmazták.

* * *

Kötetünk tanulmányai a szécsényi gyerekesély program sikereit és kudarcait mutatják be. A sokszálú munka értékelése messze túlmutat néhány adat emelkedésén vagy csökkenésén. Ennek ellenére a mérhető indikátorok által felrajzolt kép is egy az értékelés szempontjai között.

14. táblázat: A rendelkezésre álló indikátorok változása 2007-2012. között

	romlás / javulás 2007-2012 között	
	Szécsényi kistérség	országos
A. (foglalkoztatottság)		
fogl. nélküli háztartásban élők	☹ –	–
munkanélküliségi ráta	☺ +	☹ –
15-17 éves nem tanul/dolgozik	☺ +	na.
B. (anyagi helyzet)		
relatív szegénységi ráta (0-17 évesek)	☺ +	☹ –
szegénységi rés (0-17 évesek)	☺ +	☺ +
C. (depriváció)		
nincs pénz élelemre	☹ –	☺ +
nincs pénz rezsire	☹ –	na.
nincs otthon PC	☹ –	na.
D. (lakáshelyzet)		
nincs víz	☹ –	na.
nincs WC	☺ +	☹ –
zsúfolt lakás	☺ +	☹ –
E. (képességek, oktatás)		
0-5 éves, nem otthon van	☺ +	☹ –
1-4. osztályos nem napközis	☺ +	☺ +
korai iskolaelhagyó (18-24 éves)	☺ +	☺ +
ismételt már évet (ált. iskolás)	☺ +	na.

A korábbiakban bemutatott adatok néhány lényeges tanulsággal szolgálnak programunk első öt évéről. Az egyik – nem túl meglepő – tapasztalat, hogy a Szécsényi kistérségben élő gyermekek szegénységét, megfosztottságát, hátrányait jellemző adatok nagyságrendekkel rosszabbak az országosan mérteknél. A leszakadás helyenként olyan nagy, hogy annak öt év alatti ledolgozására remény sem lehetett. A másik lényeges tanulság, hogy a program azokon a területeken, ahol közvetlenül befolyásolható bizonyos jelenségeket, rendre sikeresnek mondható, az országosan esetleg romló tendenciák ellenére a kistérségben élő gyermekek helyzete javulni látszik.

11. A SZÉCSÉNYI GYEREKESÉLY PROGRAM – 2011 MÁJUSA UTÁN

A norvég pályázat és a kapcsolódó KIM támogatás finanszírozási időszakának lezárása (2011. április vége) után a 2010/2011-es tanév végéig, további két hónapig volt fenntartható a szolgáltatások telje köre. (Öt gyerekház, három tanoda, egy közösségi ház, iskolai-koordinátori hálózat nyolc településen, IT-pontok nyolc településen, szakmaközi megbeszélések hat településen, gyerekbizottság és albizottságai stb.). Ez elsősorban annak a támogatásnak volt köszönhető, amelyet Göncz Árpád volt köztársasági elnök titkársága biztosított a program számára. Kisebb átmeneti forrást a Tutor Alapítványtól kapott segítség nyújtott.

További finanszírozási háttér hiányában 2011. június végén 35 helyi munkatársat kellett a programot működtető Magyar Szegénységellenes Alapítványnak elbocsájtania. A szolgáltatások egy része – nyári napközis táborok, gyerekházak, egy tanoda, IT pontok – azonban ezután is működött, köszönhetően a volt munkatársak önkéntes szerződés keretében végzett munkájának.

A 2007-ben megnyitott, 2009 nyara óta a TÁMOP 5.2.2 program finanszírozásával működő, MSZA-SzGYEP fenntartású gyerekház (Varsány) természetesen folyamatosan és teljes nyitva tartási időben nyújtotta ez alatt az időszak alatt is és azóta is a szolgáltatását.

2011. szeptember közepén megszűnt a SzGYEP szakmai támogatását folyamatosan végző MTA Gyerekprogram Iroda. A kistérségi programban a kezdetektől fogva jelenlevő szakértők azóta a GYERE (Gyerekesély Közhasznú Egyesület) tagjaiként, önkéntes alapon biztosítják a szükséges szakmai háttérrel.

2011 októberében kezdődött meg az időközben megnyert TÁMOP 5.2.5 pályázat megvalósítása. Ennek keretében 15 munkatárssal kezdődött el az az eddigi tapasztalatokon alapuló fejlesztés a SzGYEP-ben, amely a pályázati céloknak megfelelően, a 12-29 éves korosztály esélyeinek, iskolai és munkaerő-piaci helyzetének javítását célozza. A projekt keretében több településen rendszeres (iskolán belüli és kívüli) ifjúsági – szociális, pedagógiai, IT, kulturális stb. – programok valósulnak meg. A TÁMOP 5.2.5 támogatás 2013 őszéig tart, addig ezeknek a programelemeknek a működése folyamatosan biztosított.

2011 decemberében született meg a döntés a KIM-hez még 2011 februárjában benyújtott kérelemről, így az MSZA-SzGYEP az év utolsó napjaiban 20 millió Ft-os egyedi támogatási szerződést írt alá a minisztériummal. Ennek segítségével 2012 januárjában újra meg lehetett nyitni az ősszel részben bezárt gyerekházakat (Szécsény, Nagylóc, Nógrádszakál, Endrefalva), és a TÁMOP 5.2.5 tevékenységeinek kiegészítéseként ismét működik az iskolakoordinátori hálózat is. Az IT szolgáltatások is bővültek, és ismét van a helyi szolgáltatást segítő szociális munka az egyik településen. A szakmaközi települési megbeszélések köre is bővül.

Ugyancsak 2011 decemberének utolsó napjaiban írt alá az MSZA-SzGYEP egy OSI-val kötött támogatási szerződést. A KIM támogatás felhasználása 2012. január-június hónapokra koncentrálódik, a 2012 végéig felhasználható OSI támogatás teszi lehetővé a szolgáltatások kisebb bővítését. A tradicionális nyári programok közül a nyári napközik megvalósítását adománygyűjtés során beérkezett, megközelítőleg 900 ezer Ft-os forrás tette lehetővé. Négy településen összesen csaknem 120 gyerek vett részt kéthetes szabadidős, illetve ugyanilyen időtartamú iskolára felkészítő táborban. A munkát több helyi szakember és helyben lakó, más civil szervezetektől érkező, valamint egyetemista önkéntes segítette.

Időközben a gyerekházak 2012-es finanszírozását biztosító támogatási kérelmeket is elbírálták. Az alapítvány fenntartásában működő öt gyerekház önkormányzati fenntartásban folytatja a szolgáltatásait. A jelenleg folyó uniós pályázatok, valamint a KIM és az OSI támogatás összehangolt hasznosítása ha részlegesen is, de megvalósíthatóvá teszi a SzGYEP első éveinek tapasztalatain alapuló, néhány – legrosszabb helyzetben lévő – településre koncentráló, közösségi megoldásokat és folyamatos jelenlétet előtérbe helyező, komplex szolgáltatás megvalósítását. Jelenleg a kistérség hat településén, 15 munkatárs segítségével működnek a SzGYEP szolgáltatásai (iskolai koordinátorok, ifjúsági közösségi terek, illetve ifjúsági közösségi programok, IT pontok).

A JÖVŐ

Az MTA GYEP Iroda megszűnésével a három egység – országos program, kistérségi megvalósítási kísérlet, kistérségi kiterjesztés – szinergiája elveszett. A kistérségi kiterjesztés (TÁMOP 5.2.1) a Wekerle Sándor Alapkezelő, a Máltai Szeretetszolgálat, valamint az MTA-n belül alakult új csoport konzorciumi együttműködésében folyik. Az MTA GYEP Iroda volt munkatársai civil szervezetet alakítottak (Gyerekesély Közhasznú Egyesület, GYERE), amely civil keretben végez – egyebek mellett – kutatási, monitorozási munkákat, illetve tagjai önkéntesként folytatják a SzGYEP szakértői feladatainak ellátását is. A SzGYEP Iroda (az MSZA háttérével) az alapítványon belül önálló egységként működik, fenntartása a SzGYEP bármilyen szintű folytatásához elengedhetetlen.

A program meghatározó részét képező gyerekházak (Nagylóc, Nógrádszakál, Endrefalva, Varsány, Szécsény) további fenntartását a 2012. évre vonatkozó költségvetési törvényben szereplő pályázati normatíva segítségével tervezzük.

A kistérségi digitális írástudás fejlesztésében már eddig is jelentős eredményeket felmutató IT pontok és IT mentori szolgálat további működésében, valamint a kistérségi munkahelyteremtésben is jelentős szerepet tud vállalni a program támogatásával létrejött és azzal együttműködésben dolgozó helyi eMultiCoop szociális szövetkezet.

A program céljaival összhangban lévő pályázati és támogatási lehetőségek (USZT, OSI, REF, EU Bizottság stb.) elérésével és felhasználásával tervezzük a további meghatározó szolgáltatások (tanodák, iskolai szabadidős szolgáltatások, közösségi házak stb.) fenntartását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia, 2007-2032.
<http://www.complex.hu/kzldat/o07h0047.htm/o07h0047.htm#kagy4>
(letöltve: 2012 szeptember)
- Bass L. (2008): „Lehet, hogy betegobbnek látszanak, de mégsem olyanok.” Egészségi állapot és szegénység a Szécsényi kistérségben. Kézirat, MTA GYEP, Budapest 2008.
- Bass L., Darvas Á., Ferge Zs. (2008): Indikátor-együttes a gyermekes családok (háztartások), illetve a gyermekek helyzetváltozásának követésére. Kézirat, MTA GYEP, Budapest 2008.
- Bass L., Farkas Zs.: Gyermekes családok helyzete a Szécsényi kistérségben, 2004-2008. In: Bass et al.: Gyerekek Szécsényben. Kistérségi alkalmazási kísérlet. Gyerekesély Füzetek 4. MTA TK. Budapest 2009. p.11-71.
- Dombi G., Kollányi B., Molnár Sz. (2007): Befogadást az Információs Társadalomba – Most! Az életminőség, digitális esélyegyenlőség és a társadalmi megújulás Magyarországa.
http://einclusion.hu/wp-content/uploads/2007/09/einclusion_inforum.pdf
(Letöltve 2012. szeptember)
- Dombi G., Molnár Sz. (2008): A digitális megosztottság fogalmától az e-inclusion politikáig. Információs társadalom 8. évf. 2. sz. p.7-16.
- Drosztemné Kánnai M., Jónás Cs., Oross J., Sztojka A. (szerk.) (2012): Jelentés a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság 2011. évi feladatainak végrehajtásáról. Budapest, 2012.
- Egészségügyi Minisztérium (2005): „Közös kincsünk a gyermek” Nemzeti Csecsemő és Gyermkegészségügyi Program. Budapest, Egészségügyi Minisztérium, 2005. 88 p.
<http://www.motesz.hu/docs/szemunkfenye.pdf> (letöltve: 2012. szeptember)
- Ferge S. (2011): A három szint. Kézirat, MTA GYEP, Budapest 2011.
- Ferge Zs. (1991): Szociálpolitika és társadalom. Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból, T-Twins Kiadó, Budapest 1991
- Ferge Zs. et al. (2006): Gyermekszegénység elleni nemzeti program. Rövid program. MTA Gyermekprogram Iroda, Budapest 2006. 78 p.
- Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.) (2010): Gyerekesélyek Magyarországon. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest 2010.
- Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.) (2011): Gyerekesélyek Magyarországon. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest 2011.
- Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.) (2012): Civil jelentés a gyerekesélyekről 2011. Gyerekesély Közhasznu Egyesület, Budapest 2012.
- Frey M. (szerk.) (2007): Szociális gazdaság kézikönyv. Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2007.
http://www.szocialisgazdasag.hu/kiadvany_szocialisgazdasagkezikonyv
(letöltve: 2012. szeptember)

- Hadházy Á., Póti V. (2008a): Az 1 és 3 éves gyerekek szociális helyzete, egészségi állapota Nógrádmegyeren és Magyargécen. Kézirat, MTA GYEP, Budapest 2008.
- Hadházy Á., Póti V. (2008b): Egészségügyi ellátás a Szécsényi Kistérségben – az orvosok szemével. Sulinova Kht., Budapest 2008.
- Havasi É. (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. Szociológiai Szemle 2002/4.sz. p.51-71.
- Kollányi B., Kurucz E. (2008): Fapados internetszolgáltató a végeken. Kísérlet a leszakadó társadalmi rétegek integrációjára. Információs társadalom 8. évf. 2.sz. p.53-69.
- Molnár Sz. (2005): A hozzáférési pontok humán-infrastruktúrájának fejlesztése, az IT-mentori szakma kialakítása. Tanulmány, BME-UNESCO ITTK 11-31; 97-114.
- Shonkoff, JP., Phillips, D.A. (2000) From Neurons to Neighbourhood. The Science of Early Childhood Development. Washington: National Academy Press.
- Szomor É. (2008): A szécsényi Gyerekesély Program szakértői tapasztalatai a képességek korai fejlesztésével kapcsolatban (Biztos Kezdet gyerekházak) Kézirat, Budapest 2008.
- TÁRKI (2006): Társadalomstatisztikai helyzetelemzés a Társadalmi összetartozásról szóló nemzeti cselekvési tervhez. TÁRKI, Budapest, 2006.
- Tóth L., Varga É., Varga P. (2011): A társadalmi vállalkozások helyzete Magyarországon 2011. (Szerkesztette: Nicole Etchart) NESsT kiadvány, Budapest, 2011.

A GYEREKESÉLY PROGRAM VOLT MUNKATÁRSAI

(az alábbi felsorolásban szándékunk szerint minden munkatársunk szerepel, aki az országos programban, a szécsényi alkalmazási kísérletben vagy a gyerekesély programok kistérségi kiterjesztésében dolgozott)

Ferge Zsuzsa programvezető

Adorján Tamás	Erdős Judit
Ágoston Magdolna	Erősné Földesi Ildikó
Andl Helga	Farkas Zsombor
Antal Brigitta	Fekete Gabriella
Arday Zsolt	Ferge Sándor
Bábityné Makra Teodóra	Filkor Helga
Bablena Ferenc	Fodor Kata
Bacsa Judit	Fóris Gabriella
Balázsné Adorján Anikó	Forrai Erzsébet
Bangó Bea	Fülöpné Rajczér Ágnes
Bangó Tünde	Ganczer Ferencné
Báránkóné Gonda Gabriella	Gazsiné Oláh Anita
Baranyi Edina	Giliczéné Molnár Irén
Baranyi Viktor	Goldmann Tamás
Dr Barta Zoltánné Dr Herbály Zsuzsanna	Hadházy Ágnes
Bass László	Halászné Horváth Erzsébet
Beke Márton	Herczegné Számel Annamária
Bene Ferenc	Herman Szabolcs
Dr Benedek László	Horváth István
Berki Judit	Horváth Zoltán
Beszkid Erzsébet	Hrotkó László
Bihariné Asbóth Emőke	Husztai Zoltánné Bélteki Éva Ágnes
Bíró Adrienn	Ivány Gyöngyi
Bruna Gusztáv	Józsa Andrásné
Burai Márta	Jusztin Gizella
Búzási Szilvia	Kailné Horváth Irén
Csampa Zsófia	Kalmár Ildikó
Csampáné Hevér Mónika	Kecskés Éva
Csemer Zoltánné	Kende Ágnes
Csuka Brigitta	Kéri Zoltán
Dandé István	Király Henrietta
Darvas Ágnes	Kiss Zoltán
Deák Sándor	Kissné Kutas Mária

dr. Komlósi Ákos
Koncz Krisztina
Kovács Éva
Kovács Tiborné Tündi
Kresák Anna
Kun Zsuzsa
Laczkó Gyula
Laczkóné Uhrin Erzsébet
László Anett
Lászlók Anett
Lőrik Bernadett
Lugosi Lilla
Makai Tóth Mária
Mészáros Zsuzsa
Mócsány Róza
Molnár Aranka
Molnár Éva
Nagy Kálmán
Nagy Katalin
Nagy Lajosné
Novák Szilvia
Nyikon József
Oláh Dénesné, Lőrik Ágnes
Oláh Győző
Oláh Krisztina
Oláh Zoltán
Oláhné Csercsics Ivett
Oláhné Kuris Mária

Pánczél Márta
Percze Katalin
Percze Rénáta
Pothoroczki Ágnes
Póti Viktória
Puporkáné Jónás Edit
Rácz Roland
Radicsné Pintér Ilona
Rapka Gabriella
Révfy Bettina
Simon Mihály
Strublicsné Solymosi Judit
Szabó Csaba
Szabó Péter
Szeles Anita
Szigeti Katalin
Szikszai Sándor
Szitáné Mócsány Zsuzsanna
Szomor Éva
Tausz Katalin
Tímár Judit
Vágvölgyiné Mezőfi Katalin
Vajda Zsolt
Varga Matild
Varjú Tamás
Várnai Györgyi
Végh Zoltán Ákos
Verbóiné Horváth Beáta

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET. SZÜKSÉGLETFELMÉRÉS 2006.

A SZGYEP-ben érintett helyi szakemberek szolgáltatás-és intézményfejlesztésre vonatkozó igényei fontossági sorrendben

Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán	Fontossági sorrend
Nem kötelező védőoltások térítésmentes biztosítása (fokozott kockázati csoportba soroltak számára)	91	1
Általános iskola alsó tagozat működtetése	91	2
Mozgó Szakorvosi Szolgálat biztosítása, fejlesztése (szűrő-vizsgálatok, gyermekgyógyászat, terhesgondozás, fiatalkorú várandós anyák gondozása)	91	3
Tartós munkanélküliek, munkaerőpiacra soha be nem lépett fiatalok felkészítése, képzése munkavállalásra	90	4
Sportolási lehetőségek biztosítása az iskolában	89	5
Pedagógiai szakszolgálatok (nevelési tanácsadó, gyógypedagógiai tanácsadás, részképességek fejlesztése, továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadás) működtetése, hozzáférés biztosítása	87	6
Ösztöndíjprogramok hátrányos helyzetű általános iskolás és középiskolás tanulók számára	86	7
Házi gyermekorvosi ellátás biztosítása	85	8
Fogyatékos gyermekek integrált iskolai nevelése-oktatása (gyógypedagógus asszisztens, szülők segítése)	85	9
Gyermekjóléti szolgálat működtetése, fejlesztése	85	10
Kistérségi mobil szolgáltatások kialakítása (utazó gyógypedagógus, logopédus, fejlesztő pedagógus stb.)	85	11
Egyéb, gyermekekkel, elsősorban kamaszokkal foglalkozó szakemberek képzése (pl. programok szervezéséhez, fiatalok problémáinak felismeréséhez és közvetítéséhez)	84	12
Számítógép-használat, Internet-hozzáférés kiterjesztése	84	13
Családsegítő szolgálat működtetése, fejlesztése	84	14
Napköziotthonos ellátás működtetése, fejlesztése (nevelői létszám, felkészültség és tárgyi feltételek biztosítása, fejlesztése)	84	15

folytatódik

Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán	Fontossági sorrend
0-4 év közötti gyermekek korai fejlesztése, speciális foglalkozás a kisgyermeket nevelő családokkal, a gyerekek jó fejlődési feltételeinek biztosítása, a speciális neveléshez való hozzáférés biztosítása, a szükséges szakember és tárgyi feltételek biztosítása (Biztos Kezdet Program)	84	16
Óvoda fejlesztése	84	17
Fogyatékos gyermekek integrált óvodai nevelése-oktatása (gyógypedagógus asszisztens, szülők segítése)	83	18
Pedagógusok továbbképzése (pl. integrált oktatáshoz szükséges készségek, ismeretek, hátrányos helyzetű tanulókkal való kommunikációs képességek fejlesztése)	83	19
Iskolán kívüli rendszeres sportolás feltételeinek megteremtése	82	20
Szociális és gyermekjóléti/gyermekvédelmi szakemberek képzése, továbbképzése (szegénység csökkentése érdekében alkalmazható beavatkozási technikák, a szakmaközi együttműködés fejlesztése, közösségi szociális munka erősítése)	82	21
Általános iskola felső tagozat működtetése	82	22
Támogató szolgálat működtetése (gondoskodás a fogyatékos emberekről)	81	23
Szakképzés pályakezdők, munkanélküliek számára betanító vagy OKJ-s (az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott) szakmai végzettség megszerzése érdekében	81	24
Ingyenes tankönyv minden alsó tagozatos tanulónak	80	25
Tanoda, közösségi ház 14-18 év közötti fiatalok számára (szociális és szabadidős szolgáltatásokkal; pl. klub, tanulást segítő foglalkozások, alternatív szabadidős programok)	80	26
Egészségügyi szakemberek (orvosok és nővérek) képzése, továbbképzése (szociális ismeretek, kisgyermekkori életkörülmények egészségügyi következményei, hátrányos helyzetű csoportokkal történő kommunikáció)	79	27
Ingyenes óvodai étkeztetés minden gyermek számára	79	28
Részmunkaidős munkavállalási lehetőségek megteremtése, kiterjesztése gyermekes szülők számára	78	29
Iskolai szociális munka biztosítása	77	30
Védőnői továbbképzés (korai képesség-felismerés, szakmaközi együttműködés, tanácsadási, kommunikációs technikák fejlesztése érdekében)	76	31
Óvoda,- iskola-és falubusz-rendszer működtetése	76	32
Jelenlegi önkormányzati segélyezési rendszer felülvizsgálata, újragondolása	76	33
Védőnői szolgálat fejlesztése (megfelelő létszám, tanácsadások feltételeinek javítása, funkciójának bővítése)	75	34

Intézmény/szolgáltatás	Átlag 100-as skálán	Fontossági sorrend
Részmunkaidős munkavállalási lehetőségek megteremtése, kiterjesztése fiatal nyugdíjasok (60 éves kor alatt), megváltozott munkavégző képességűek részére	74	35
Iskolai étkezés feltételeinek, színvonalának és körülményeinek javítása	74	36
Ingyenes iskolai étkeztetés minden alsó tagozatos tanuló számára	74	37
Atipikus foglalkoztatási formák, távmunka lehetőségeinek megteremtése, infrastrukturális feltételeinek biztosítása	74	38
Nyelvi előkészítő osztályok hátrányos helyzetű középiskolai tanulók számára	74	39
Állami Foglalkoztatási Szolgálat átalakítása, szociális szolgálattal való együttműködés (pl. több és egyénre szabott szolgáltatás)	72	40
Több (ingyenes) idegennyelv-oktatás az általános iskola 5. osztályától	72	41
Alkalmi munkavállalási könyvvel történő munkavállalás lehetőségeinek kiterjesztése	72	42
Adósságkezelési program (lakhatással kapcsolatos és más típusú adóságok rendezésére)	72	43
Rossz lakásviszonyok rendezése, lakások minőségének javítása (víz, szennyvízelvezetés megoldása, áram bevezetése)	71	44
Ingyenes iskolai reggeli minden tanuló számára	70	45
Gyermekek napközbeni ellátásának biztosítása (gyermekfelügyelet, bölcsőde, családi napközi)	70	46
Falugondnoki rendszer működtetése	69	47
Hétvégi és nyári gyermekétkeztetés biztosítása	68	48
Személyiségfejlesztő és tanulásmotivációs tréningek a legfeljebb nyolc általánost végzettek számára a szakképzést megelőzően	67	49
Gyermekintézmények rugalmas nyitva tartása a szülők igényeihez igazodva	66	50
Gyermekek átmeneti otthonának, helyettes-hálózatnak kistérségi szinten történő kiépítése	64	51
Szociális gazdaság keretében megvalósuló foglalkoztatási programok (pl. hagyományos „háztáji gazdaságok” újjáélesztése)	63	52
Kisgyermekek felügyeletének, ellátásának biztosítása a munkaerő-piaci programok, képzések ideje alatt	60	53
Bölcsődei szakemberek képzése	50	54

2. MELLÉKLET. ELŐREHALADÁSI ÖSSZEFOGLALÓ 2006-2011

2006 (augusztus – december)	2007	2008	2009	2010	2011 június 30-ig
szükségletfelmérés, célzott vizsgálatok, utánkövetés					
szükségletfelmérés a helyi döntéshozók és szakemberek körében	két survey (300 gyermek hzt.); óvodások és óvodáztatás kistérségi helyzete (Sulinova pilot); interjúk helyi szakemberekkel	survey (2007-es minta utánköv.); otthoni táplálkozás; fiatalok (15-29) helyzete; roma nők gyermekvállalása; intézményes étkeztetés	teleprogramok előkészítése – kérdőív, interjúk az érintettekkel és döntéshozókkal (Magyargéc, Rimóc); 120 tartós munkanélküli körében végzett felmérés (hat település); 120 fiatal interjú és csoportos vizsgálata (hat település – második esély program)	survey (300 gyermek háztartás); első osztályosok pedagógiai felmérése; 4 éves gyerekek állapotfelmérése;	
korai képességgondozás, települési Biztos Kezdet Gyerekházak (GYH) – kialakítása, működtetése					
egy GYH kialakítása és működtetése	bővítés – két GYH	bővítés – három GYH	bővítés – öt GYH	bővítés – nyolc GYH	nyolc GYH működtetése, majd májustól 7 (a ludányhalászi gyh bezárt)
közoktatási program, pedagógus műhelyek, iskolai koordinátorok hálózata, mestertanári program, tanodák, iskolai szabadidős programok					
	pedagógus műhelyek; iskolai koordinátor hálózat (8 iskola);	pedagógus műhelyek; iskolai koordinátor hálózat (8 iskola); módszertani támogatás az iskoláknak;	iskolai koordinátor hálózat (8 iskola); módszertani támogatás az iskoláknak; két tanoda beindítása; iskolai délutáni szabadidős programok beindítása; nyári tábor	igazgatói műhely a 'jó iskoláról'; koordinátor hálózat bővülése (7 koordinátor – 9 iskola); három tanoda működése; iskolai délutáni szabadidős programok (7 iskola); nyári táborok és napközik	koordinátor hálózat bővülése (7 koordinátor – 9 iskola); három tanoda működése; iskolai délutáni szabadidős programok (7 iskola);
ifjúsági terek, programok, lemorzsolódó fiatalok programjai					
	közösségi terek kialakítása, fejlesztése	ifjúságsegítők alkalmazása és működése	ifjúságsegítők működése; toborzás a második esély programhoz	második esély program három településen	második esély program három településen

folytatódik

szociális szolgáltatások fejlesztése					
	szupervízió biztosítása a helyi szakembereknek;	szupervízió biztosítása a helyi szakembereknek;	adósságkezelési szolgáltatás bevezetése (egy településen); magyarági közösségi program kezdete – 'bázis' kialakítása és működtetése; rendszeres települési szakmaközi megbeszélések (egy település)	adósságkezelési szolgáltatás bevezetése (egy településen); magyarági közösségi program működtetése; önkéntes program beindítása; rimóc közösségi program; rendszeres települési szakmaközi megbeszélések (hat település)	magyarági közösségi program működtetése; önkéntes program beindítása; rimóc közösségi program; rendszeres települési szakmaközi megbeszélések (hat település)
foglalkoztatás segítése, munkaerő-piaci, munkavállalási tanácsadás, képzésekbe történő beiskolázás (együttműködve a helyi munkaiügyi szervezetekkel)		Foglalkoztatási Információs Pontok üzemeltetése; szakképzésbe való bevonás (21 fő)	munkaerő-piaci esélyegyenlőség javításáért tanfolyamra beiskolázás (21 fő); szülői klubok; munkavállalási, pályaaorientációs tanácsadás	pályaaorientációs tanácsadás (16 fő); reintegráló tanácsadás (20 fő); egyéni munka- és pályaaorientációs tanácsadás (112 fő); szociális szövetkezet, mint munkáltató	pályaaorientációs tanácsadás reintegráló tanácsadás egyéni munka- és pályaaorientációs szociális szövetkezet, mint munkáltató
IT mentorok toborzása	IT mentori hálózat két településen IT pont működtetése	IT mentori hálózat 8 településen IT szolgáltatás; nyári tanfolyamok gyerekeknek; digitális írástudás-képzések a GYH-ban	IT mentori hálózat; 9 településen működő szolgáltatás; digitális írástudás- képzések az IT pontokon	IT mentor hálózat; 11 településen működő szolgáltatás; digitális írástudás-képzések; megyei elmagyarország központ működtetése;	IT mentor hálózat; 11 településen működő szolgáltatás; digitális írástudás-képzések; megyei elmagyarország központ működtetése;
szociális szövetkezet	előkészítés, önkormányzatokkal való egyeztetés	előkészítés (közösségi megbeszélések, tájékoztatók)	megalakulás és működtetés (IT, hulladékgyűjtés, szövetkezetfejlesztés); 4 településsel szerződés hulladékszállításra;	működtetés; hulladék-válogató üzem építésének megkezdése; hulladékszállítás négy településen;	működtetés; hulladék-válogató üzem építésének megkezdése; hulladékszállítás négy településen;
egészségesebb gyerekkor			iskolai egészségnapok	iskolai étkészítés feltételeinek javítása; iskolások orvosi szűrővizsgálata (600 gyerek)	iskolai egészségnapok

folytatódik

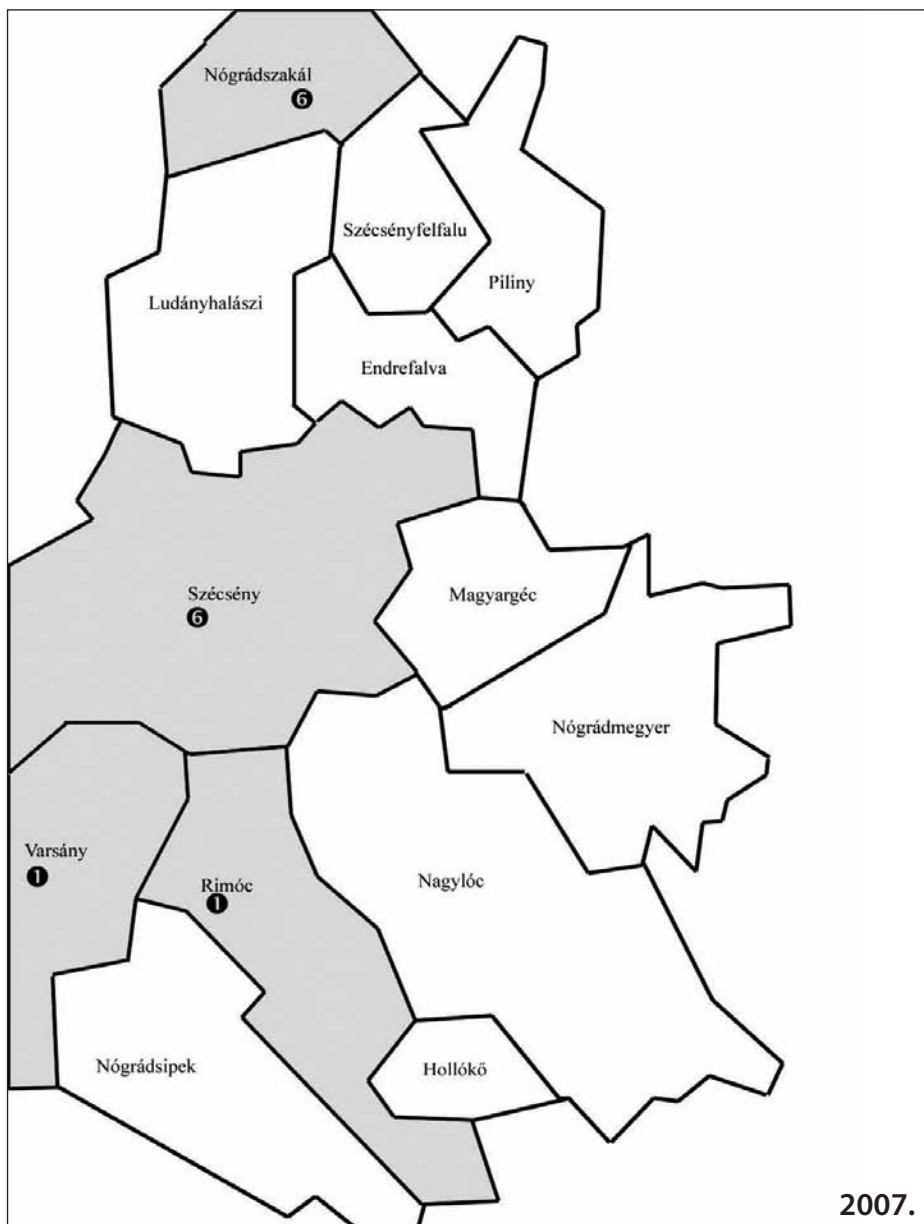
képzések, tapasztalatcserek a program, valamint az önkormányzatok szolgáltatásaiban dolgozó munkatársak számára	helyi döntéshozók és szakemberek csoportos tréningje; rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); óvodai képzések; 120 órás képzés a programról; övodai képzések; tapasztalatcsere (Kecskemét – könyvtár, Úppony – ifjúsági program)	rendszerez képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); szupervízió a programban dolgozók számára; gyermekjogi képzés; tapasztalatcsere (Zákány – gyerekláz, Nagykáta – családsegítő és gyerekláz szolgálat, Sósárvány – teleprogram, Bátorfyerenye- adósságkezelés) képzés; tapasztalatcsere (Bátorfyerenye – tanoda, Tállya – szövetség, Rozsály – településfejlesztés, Tamabod – egésznap)	120 órás képzés a programról; rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); szupervízió a programban dolgozók számára; gyermekjogi képzés; 180 órás közösségi munka képzés; tanórai differenciálás, befogadó iskola, pedagógiai módszertani képzés; tapasztalatcsere (Bátorfyerenye – tanoda, Nyírttelek – Kévesház, Budapest – Gyermek Ház, Hejőkeresztúr – iskola) rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); program hét munkatársának részvétele a DIA képzésén (alternatív vitamódzerek; gyermekjogi képzés; csoportmunka képzés; 180 órás közösségi munka képzés; Kévesház pedagógiai képzés; tanórai differenciálás, befogadó iskola, pedagógiai módszertani képzés; resztoratív technikák); tapasztalatcsere (Bátorfyerenye – tanoda, Nyírttelek – Kévesház, Budapest – Gyermek Ház, Hejőkeresztúr – iskola)	rendszerez képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); Helyi ifjúsági munka továbbképzés Márciusban Miskolcon 4fő Szakemberek felkészítés az egészséges életmódra védőnőknél a kora gyermekkorai fejlődésről Kistérség szakembereinek képzés az egészséges életmódról óvónők képzése a kora gyermekkorai fejlődésről A kora gyermekkorai fejlődésről továbbképzés
a program helyi társadalmi sításiának főbb eszközei és színterei	program hírlével	szakmai konferencia	szakmai konferencia; gyerekbiztonság és szakterületi albiztonságainak létrehozása	Norvég pályázat, zárókonferencia április 29-30 szakterületi albiztonságai működése

2. melléklet folytatás – A SzGYEP településekhez kötődő rendszeres szolgáltatásai és programjai – 2010. ősz

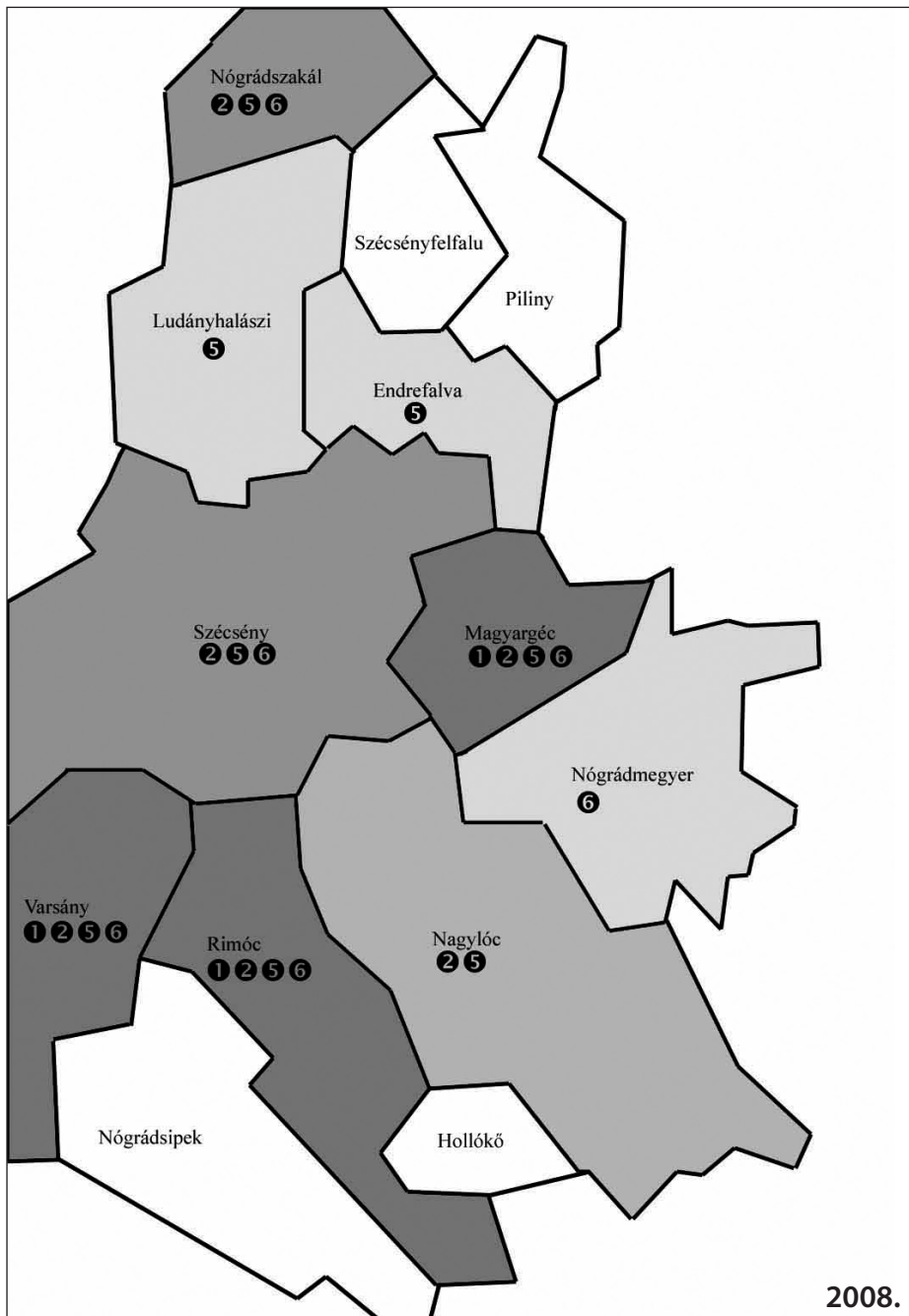
település	gyerekház	iskolai koordinátori hálózat	tanoda	iskolai szabadidős programok	IT pontok, teleházak	községi ház	második esély program	havonkénti szakmaközi megbeszélések
Endrefalva	X	X		X	X		X	X
Hollókő								
Ludányhalászi	X	X		X				X
Magyargéc	X	X		X	X	X	X	X
Nagylóc	X	X	X	X	X			X
Nógrádmegyer					X			
Nógrádsipek					(X)			
Nógrádszakál	X	X	X	X	X		X	
Piliny		X			(X)			
Rimóc	X	X	X	X	X		X	X
Szécsény	X	X		X	X			
Szécsényfelfalu		X			(X)			
Varsány	X	X		X	X		X	X

3. MELLÉKLET. A SZOLGÁLTATÁSFEJLESZTÉS IDŐBELI ÉS TÉRBELI FOLYAMATA

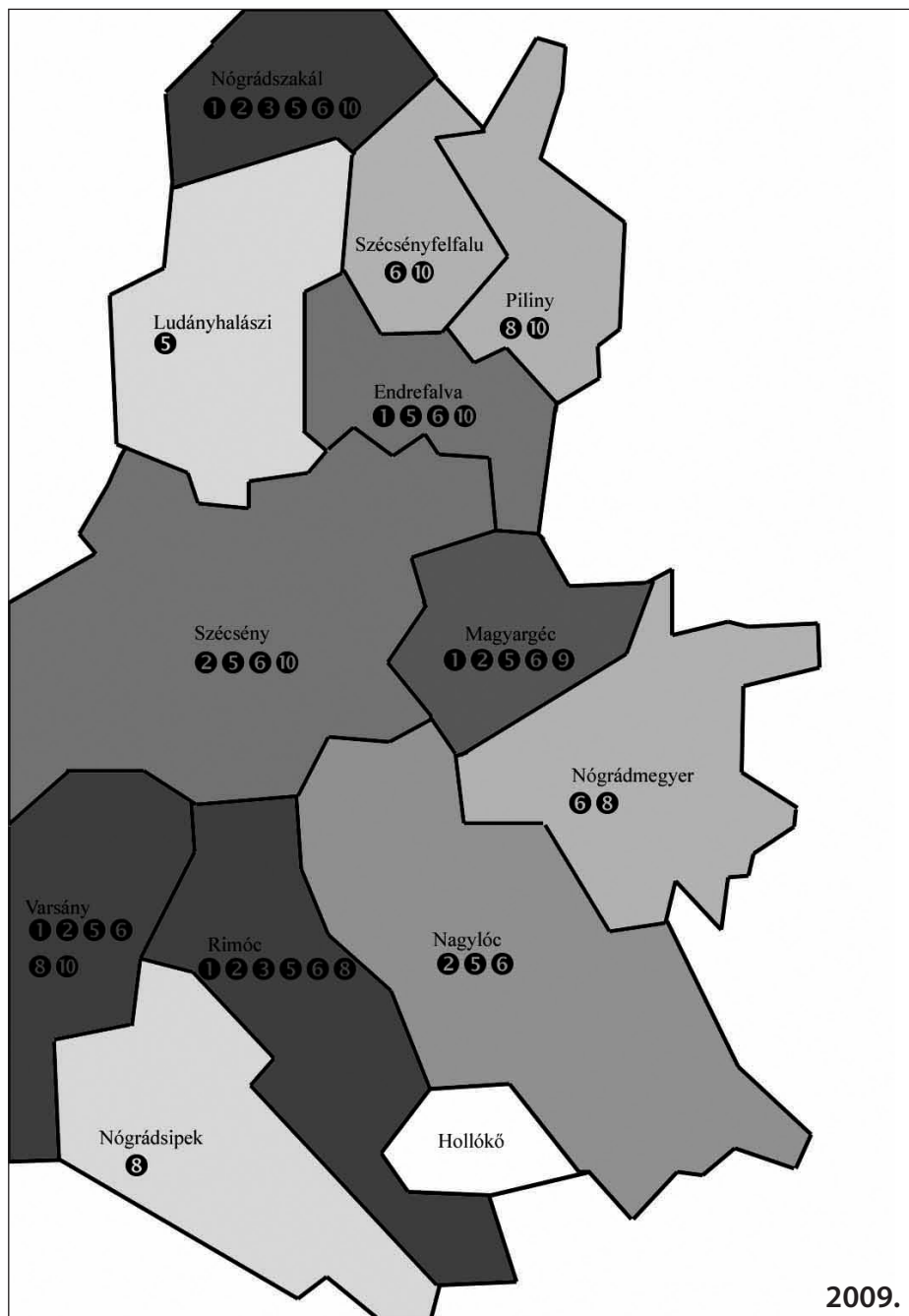
❶ gyerekház	❷ iskolai koordinátor
❸ tanoda	❹ tanórán kívüli iskolai programok
❺ nyári napközis táborok	❺ IT
❻ „második esély” ifjúsági programok	❷ ifjúsági klub
❹ szociális és közösségi munka	❸ egészségügyi napok és szűrés

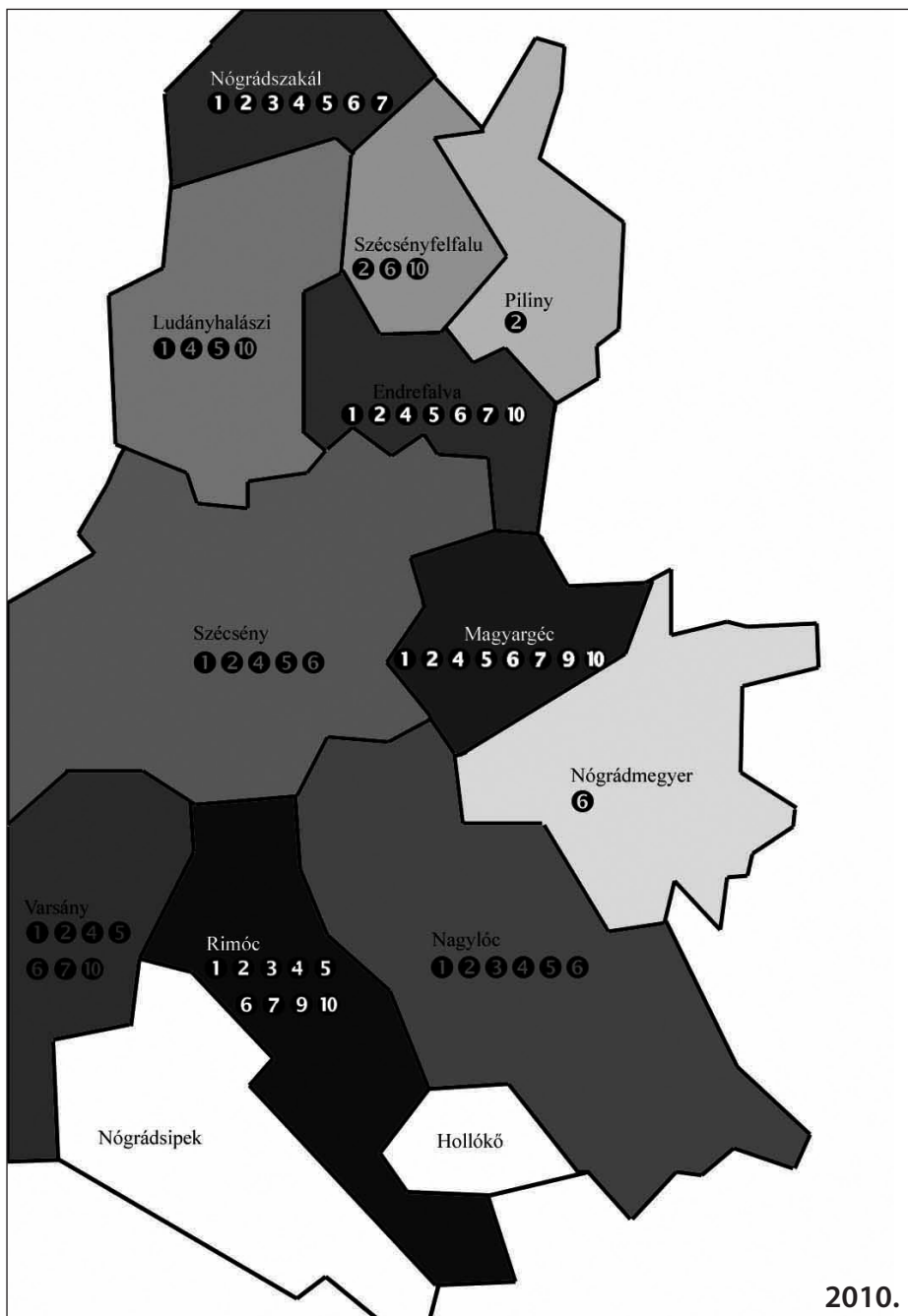
❶	gyerekház	❷	iskolai koordinátor
❸	tanoda	❹	tanórán kívüli iskolai programok
❺	nyári napközis táborok	❻	IT
❽	„második esély” ifjúsági programok	❾	ifjúsági klub
❾	szociális és közösségi munka	❿	egészségügyi napok és szűrés

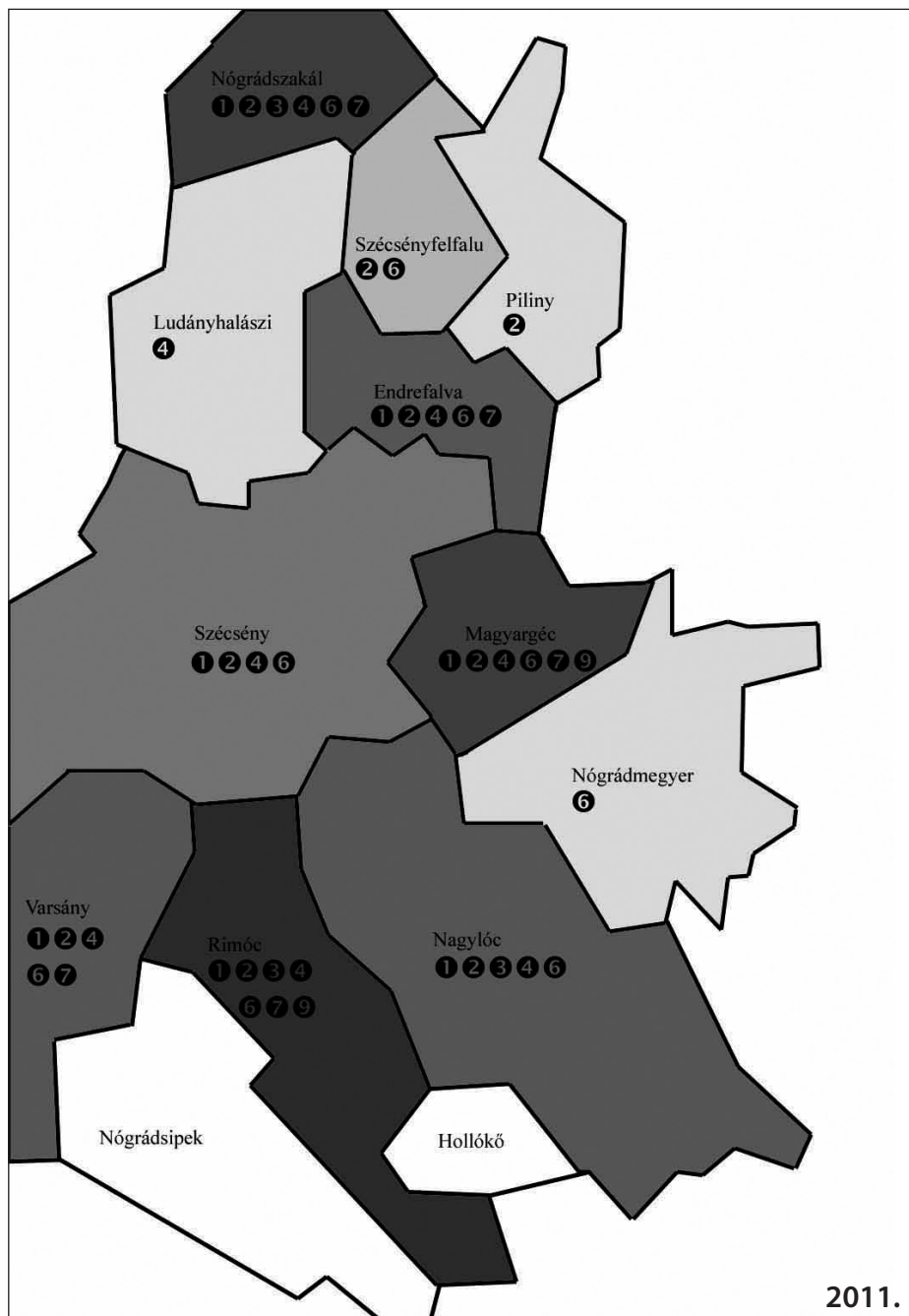
❶ gyerekház	❷ iskolai koordinátor
❸ tanoda	❹ tanórán kívüli iskolai programok
❺ nyári napközis táborok	❻ IT
❺ „második esély” ifjúsági programok	❽ ifjúsági klub
❾ szociális és közösségi munka	❿ egészségügyi napok és szűrés

1 gyerekház	2 iskolai koordinátor
3 tanoda	4 tanórán kívüli iskolai programok
5 nyári napközis táborok	6 IT
7 „második esély” ifjúsági programok	8 ifjúsági klub
9 szociális és közösségi munka	10 egészségügyi napok és szűrés

❶ gyerekház	❷ iskolai koordinátor
❸ tanoda	❹ tanórán kívüli iskolai programok
❺ nyári napközis táborok	❻ IT
❺ „második esély” ifjúsági programok	❽ ifjúsági klub
❾ szociális és közösségi munka	❿ egészségügyi napok és szűrés

4. MELLÉKLET. A SZÉCSÉNYI GYEREKESÉLY PROGRAM NYILVÁNOSSÁGA

Főbb konferenciák

- *Országos Konferencia a gyermekszegénységről*, 2008. április 24-25 Lillafüred. Szervezők: Miniszterelnöki Hivatal – Miskolc Város Önkormányzata – MTA-KTI Gyerekprogram Iroda
- *Szakmai konferencia a gyerekek esélyeinek alakulásáról*, 2009. április 24-25. Szécsény
- *Lehet jobb a gyerekeknek*. 2009. október 16-17., Bányaterenye
- Első országos kistérségi találkozó. 2010. január 14., Budapest
- *Gyerekesélyek. Programok a gyerekszegénység ellen*. 2011. március 30., Budapest. Szervezők: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, MTA Gyerekszegénység Elleni Program
- *A komplex gyermekszegénység elleni programot megvalósító kistérségek második országos találkozója*. 2011. március 31., Budapest
- *A Szécsényi Gyerekesély Program első négy éve*. 2011. április 29. Szécsény

Fontosabb tanulmányok, kiadványok

- Bass L., Darvas Á., Ferge Zs.: A szegénységben élők – különösen a gyermekes családok – helyzetének változása 2001 és 2006 között In.: *Stratégiai kutatások 2006-2007*. MTA-MEH Budapest 2007 p.7-38.
- Bass L., Darvas Á., Ferge Zs., Simon M.: A gyerekszegénység csökkentése továbbra is kulcskérdés. A Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program első két évéről. *Esély* 2008. 4. 25-52.
- Bass L., Darvas Á., Farkas Zs., Ferge Zs., Simon M., Velki R. (2009): *Gyerekek Szécsényben. Kistérségi alkalmazási kísérlet. Gyerekesély Füzetek 4.* MTA TK. Budapest 2009. p. 115.
- Ferge Zs., Bass L., Darvas Á., Hadházy Á. (2009): A gyermekszegénység elleni nemzeti stratégia sorsa költségvetési megszorítások és válság idején In.: *Stratégiai kutatások 2008-2008*. MTA-MEH Budapest 2009. p. 7-30.
- Ferge Zs., Bass L., Darvas Á., Hadházy Á. (2010): A gyermek-kutatások tudományos és szakpolitikai jellege. In.: *Stratégiai kutatások 2009-2010*. MTA-MEH Budapest 2010. p. 7-28.

Filmek

- *Tíz év múlva. Rövidfilm. 10'* (2010)
A Magyargéci Roma Filmiskola Alkotóközössége Műhelyéből
Rendezte: Salamon András
- *Gyerekesélyek Szécsényben. Dokumentumfilm 50'* (2011)
Rendezte: Géczy Dávid

DESCRIPTION OF THE SZECSENY PILOT PROJECT PROMOTING SOCIAL INCLUSION OF CHILDREN IN A DISADVANTAGED RURAL ENVIRONMENT – AN UNFINISHED EXPERIMENT

BACKGROUND AND HISTORY OF THE “GIVE KIDS A CHANCE” PROGRAM OF SZECSENY

Background information on child poverty

For several years, the poverty rates of children and households with children have exceeded the average level of the country's population. Around 2010 19-20 percent of children lived below 60 percent of the median income as against 12 percent in the total population. In terms of demographic groups at-risk-of poverty rates are highest in families with three or more children and in single-parent families. Their poverty rate is approximately three times higher than that of the entire population. The key social factors leading to poverty are the low activity rate and educational attainment, the lack of vocational qualifications; poor living conditions, living in a depressed region; poor health, and belonging to the Roma population. The two most determining institutions and contexts of the inter-generational transmission (reproduction) of poverty are the family and the school. The lack of parental resources reduces children's chances to develop their skills in time and in various directions. Insecurity and deprivation, as well as the deficiencies of the professional activity of institutions dealing with children limit chances for healthy adulthood and successful social integration. According to new EU information, child poverty assessed by income has been close to the EU average. If it is however assessed by the lack of basic necessities Hungary has one of the worst positions in Europe according to the indicators of child deprivation.³⁹

Since the middle of the nineties, poverty has been increasingly segregated, it has been mainly shifting towards the marginalizing and deteriorating parts of the cities, and even more to the villages. In Hungary, 66 percent of poor children live in villages or small settlements. This is coupled with the worsening chances of parents for work and continued education, of schooling opportunities of children, and of the quality of institutions designed to serve them. For the past years we can see some 20-25 percent of young people getting 'lost' for society. Since they are not able to acquire competitive schooling, nor any marketable vocational qualification, most of them are unlikely to find a regular, well-paying job. As a consequence, they face the trap of social assistance and public work. Unless effective action is taken poverty will continue to be reproduced.

³⁹ EU Social Protection Committee (Brussels, 27th of June 2012) Advisory Report To The European Commission On Tackling And Preventing Child Poverty, Promoting Child Well-being

National Program for Combating Child Poverty

One of the actions taken was the elaboration of the National Program for Combating Child Poverty in March 2006 upon the Government's request.⁴⁰ The document was prepared by the Child Program Office to Combat Child Poverty of the Hungarian Academy of Sciences (acronym: GYEP Office of HAS), which started its operation as an ad hoc research group at the end of 2005. The program contained recommendations aimed at the reduction of child poverty and the prevention of its reproduction; it drew up the main policies of a long term program planned for at least one generation (for 25 years, from 2007 to 2032); and it provided a detailed description of the actions to be taken in the first three years, the so-called Short Program. This served as a basis for the Government's 'Making Things Better for our Children' National Strategy for 2007-2032, which the Parliament adopted by a practically unanimous Resolution on 31st May, 2007. The Strategy is a program designed to reduce the poverty and improve the chances of children continuously over a period of 25 years. The program would require a wide range of commitments and a great deal of domestic and EU funds. In the first stage of the program these were only partially available. From the autumn of 2008 the global economic crisis and from 2009 the related governmental crisis made the situation even more difficult.

The objectives of the 'Making Things Better for our Children' National Strategy are the following:

- To significantly reduce the poverty rate of children and their families to but a fraction of the current rate, while approximating children's chances for continuing studies and their life prospects.
- To put an end to the exclusion of children and the extreme forms of deep poverty, to decrease the incidence of deviances that ruin their life chances;
- To fundamentally transform the mechanisms and institutions which currently reproduce poverty and exclusion. These institutions and services are required to do much more for the social integration of children and the unfolding of their abilities than today.

The Strategy intends to take action in areas that most directly determine the life of children and families. The functional priorities include the augmentation of the employment rate; the improvement of the financial situation of families with children by means of jobs and a better system of social benefits; the improvement of housing conditions; the development of institutions and services that enhance the improvement of abilities and successful school careers, reducing segregation; the development of personal and specialized services aimed at the assistance of families with children; ensuring a healthier childhood.

The horizontal priorities or objectives are overarching all areas. They include the main target groups, including poor children and their families, the Roma minority,

⁴⁰ The program and later the Office was headed by Zsuzsa Ferge until 2010, and by Agnes Darvas up to its closing down in 2011. Its collaborating experts were in 2011 Laszlo Bass, Sandor Ferge, Agnes Hadhazy, Eva Kecskes, Agnes Kende, Laszlo Nemeth, Eva Szomor, Maria Toth. In earlier periods Marton Beke, Eva Molnar and Mihaly Simon participated in the program as experts. This document was prepared by Agnes Darvas and Zsuzsa Ferge.

children with disabilities. They also link the reduction of poverty with the enforcement of rights and increased democratic participation.

Summary of objectives and priorities

	Parents' work	Development, education of children	Social benefits and care services	Better health of children	Improved housing conditions
Priority of Roma children	Reducing the rate and depth of poverty				
Priority of disabled children					
Reducing settlement disadvantages					
Developing the social service systems					
Strengthening children's rights	Reducing the rate of poverty, strengthening rights and participation				
Cooperation among sectors and institutions					
Participation of citizens and children					
Dissemination of and access to information					

The first task of the GYEP Office of the HAS was to work out the National Program and to monitor its implementation. The collaborators of the Office realised however already in 2006 that in order to improve and update the National Strategy and to check its feasibility it had to be implemented in practice. They launched therefore the '*Pilot project of Szecseny*', and started its complex delivery in the micro-region of Szecseny, located in Nógrád county, which belonged to the most disadvantaged group of micro-regions in 2006. This booklet gives a brief overview on the operation of the Program Office in general but concentrates mainly on the issues connected to the local implementation of the program.

The Program Office to Combat Child Poverty of the Hungarian Academy of Sciences

The ad hoc research group became the Program Office in 2006 when its existence was to some extent stabilized. The Hungarian Academy of Sciences accepted to host it and its financing was assured by a research contract between the office of the prime minister and the Academy. Its officially assigned tasks were threefold: to promote the realisation of the National Strategy against child poverty by doing research on the national level; by implementing the program as a pilot experience on the local level; and by assuring communication between these two levels, the transmission of the nationally valid standards and methods to the localities, and that of the local experiences to the Program Office. The **national level** implied basic research, monitoring surveys and applied action research as well as the follow-up and critical discussion of government action concerning the Strategy. The Program Office also served as a scientific

background to the National Evaluation Committee set up by the government. The back and forth **transmission** was assured by experts employed by the Program Office who functioned as mentors, collaborators on the local level and as action researchers from the perspective of the Program Office. The **local** level implementation had two periods. In the first period of the implementation of the Szecseny program the members of the Budapest team participated personally in the implementation as “PR agents” of the program, instructors, mentors, communicators, researchers on need assessment, collaborators of the local actors and agents. They have been collecting, feeding back, discussing and evaluating their local experiences with the whole team of the Program Office. In the second period, from 2008 on, the government decided to start a methodological program under the ESF funded Social Renewal Operational Programme (SROP) which aimed at preparing the nationwide expansion of complex micro-regional child programs. The Programme Office of the HAS was designed as a consortium partner operating as such until 2014. Its task was to provide methodological and training materials, to train regional coordinators and mentors, and to carry out surveys on the general situation and on the need assessment of the new regions. Building on the pilot program of Szecseny the complex children program was launched in 2010 (in the framework of SROP) in five, in 2011 in further six heavily disadvantaged regions. For various reasons the Office was closed down in September 2011. Its tasks have been divided between a Research group on child poverty within the HAS that is responsible mainly for some research aspects of the local (regional) programs; a government office responsible for the national administration of the local programs and in some cases also of their implementation; and a civil organisation, the Hungarian Maltese Charity Service responsible for the implementation in some other micro-regions. The action research and the unity between the various elements of the program were stopped.

THE “GIVE KIDS A CHANCE” PROGRAM OF SZECSENY (SZGYEP PROGRAM)

The micro-region of Szecseny is situated in the Northern Hungary region, in Nógrád County. It has 13 settlements, some of them very small or dead-end villages. At the end of 2005, a total number of 20,446 people lived in the area, including 4,288 children below the age of 18. The educational level of the adult population of the micro-region is far behind the national level. After the change of regime the situation of the micro-region deteriorated to a significant extent. Agriculture and local industry collapsed, the big firms of neighbouring towns closed down. By 2005 this area had become one of the 42 most disadvantaged micro-regions of Hungary with very high unemployment rates. The ratio of the Roma population is increasing. Around 2010 about thirty percent of elementary school students were Roma, and in ten schools out of the 13 of the micro-region the proportion of Roma students exceeded 50 percent.

The local pilot program was started in 2006. At the beginning the main actors were the members of a Budapest team joined by one local collaborator. The role of local people gradually increased and in 2007 the Szecseny Office of *"Give kids a chance"* was constituted. (Following the Hungarian expression the acronym is SzGYEP). The number of its collaborators gradually increased until the completion of the Norwegian grant. From early 2011 most activities of the program were shrinking because of the increasingly severe lack of funds. After the closing down of the Program Office of the HAS the Szecseny Office has continued its work as a civil outfit attempting to survive on a reduced scale by means of various grants. The following description is portraying the situation at the end of 2010.

Objectives of the local program

The objectives of the local program are identical with the national goals. However, the key instruments, legislation and the appropriation/allocation of public resources are held by the central government and operate at a national level. Local programs are not suitable for reforming major welfare systems (welfare benefits, social insurance, education and healthcare, etc.). The possibilities of local governments are limited. Also, it is necessary to apply different methods of action. Binding legislation is reduced to some small-scale regulations and local funds are scarce in the disadvantaged areas. However, the local level is uniquely suitable for making the various institutions more child and family friendly, for alleviating and eventually eliminating segregation in practice and for seeing to it that all residents receive the information about the services they may need as groups, families, and individuals. The opportunities of personal services and personal influences are much greater. Also it is mainly at the local level that civil society may become actively involved with the program. Hence the general aims of the Strategy have to be specified for the local level. The most important local goals are *the reduction of child poverty by means of local resources, the decrease of social exclusion and segregation, the involvement in the Program of the local population, and the change of the approach to poverty and segregation of the institutions and their staff.*

As far as poverty reduction as a local objective is concerned, the opportunities of local authorities are scant. They may influence the local distribution of benefits, the quality (sometimes the quantity) of local services, and the more or less equal access to benefits and services. Much depends on their approach to Romas and to the families and children living in poverty. Since several forms of deep poverty can be mitigated only at a local level, the attitudes of the local authority and its cooperation with the program are of key concern.

The same applies by and large to the decrease of social exclusion and segregation. Unfortunately no government action was taken after the transition to prevent racial segregation that appeared as a consequence of the high rate of poverty and unemployment among the Roma. In the absence of such policies, residential and educational segregation have both rapidly grown. In the micro-region of Szecseny, this type of educational segregation, as well as housing segregation is characteris-

tic of a majority of the settlements. Change is extremely difficult because there are many conflicts of interest arising in the course of school or housing desegregation.

The change of attitudes and mentality is a pre-eminently local objective because most of the relevant practices to be changed occur *at the local level*, in a specific institution or a concrete settlement (or part of a settlement). One of the main issues in this context is how local actors accept the modern approach to children's rights. Another similarly significant question is how tolerant or prejudiced the local community is towards the Roma, the poor, the disabled, the unemployed. Unfortunately, tolerant and child-oriented mentality is far from being common in Hungary. Changing the present operational methods and approaches in a way that meets the interests of children is not only a lengthy and difficult process, but it is also flooded by conflicts.

Some characteristics of the SzGYEP Program

- It is a local program: it targets the settlements of the micro-region, the entire micro-regional population and it intends to operate in close cooperation with the local society. Services are planned to be developed in consideration of local (settlement) requirements.
- It is a complex program: although in certain areas the program operates in well defined domains, the areas are related to each other and attempt to make a coherent whole.
- It is characterised by a substantial increase in human resources: the dense and active network of services (service boom or bang) is a basic requirement in the initial period of programs that has to be sustained on an adequate level as long as needed. This requires appropriately prepared experts who are often not available in poor regions. The local acceptance of the outside experts may create tensions that have to be handled with skill.
- It is a particular form of action research: The participants of the research were the local actors of the SzGYEP and of the members of the Budapest team including those doing field work on Szecseny and those working on the national program. In fact the pilot program that has been going on for more than five years was characterized by continuous evaluation and rescheduling, including the tailor-made development of the scope and content of services. A continuous monitoring of the changes occurring in the situation of children, youth and their families formed part of the process.

Some problems and experiences of the program

Targeting. The National Strategy 'Making Things Better for our Children' was meant to cover all the children. It gave however strong priority to children and families af-

fectured by poverty. While trying to serve social justice the Strategy wanted to apply the European principle of *explicit but not exclusive targeting*. Hence the focusing of the resources and activities on the most deprived micro-regions of the country in which the rate of poor children was closer to 50 percent than to the national average 20 percent. In the settlements of the very disadvantaged micro-regions local universalism is often practicable. The scarcity of funds, though, makes it sometimes necessary to apply more conventional methods of targeting according to the severity of needs. This targeting may entail intense conflicts in local communities if Roma families or jobless families are given more help than more families that are not much better off but are considered more meritorious by a majority.

Funding problems. In 2006 the micro-region of Szecseny in Nograd County belonged to the group of the 47 disadvantaged micro-regions as defined by the government. It was chosen by the Budapest team also because it was relatively close to Budapest and cooperating local partners have been rapidly found. The government encouraged the start of the pilot study that was very much needed for the projected subsequent enlargement of the program. However after the agreement between the local partners and the team at the Academy was concluded it turned out that Szecseny was not among the 33 poorest micro-regions selected by the government for the use of European Funds in a later stage. Hence the continued funding problems of the program. In the autumn of 2006 the Szecseny Micro-Regional Association, the local governments and the Child Programme Office of the HAS formed a consortium and applied to the "Norwegian Fund" for funds. The decision about the grant application took three years. In the three-year waiting period the operation of the program was financed from some re-shuffled funds of the GYEP Office of the HAS, from private donations and from minor and quicker project proposals mostly supported by the government. The preparatory period was, all in all, a useful learning experience.

Local integration of the program. The program entered the life of the micro-region from 'outside'. The dissemination of information and local awareness-raising were started by the experts of the Child Program Office. This 'introductory' stage lasted for some four months. Subsequently more and more local experts joined the program. In 2007 the Child Program Office of Szecseny was set up in cooperation with local experts and civil actors, and it was gradually taking over the local tasks of the expert team of Budapest. The dissemination of the first achievements of the program took place via several media events, a website, printed newsletters published for some time, as well as three professional conferences. By 2009 the local recognition of the program led to the emergence of a micro-regional child committee whose elected leaders were local stake-holders.

Local integration and the Roma. The program was "colour-blind" from the very beginning.. It created integrated workplaces where Roma and non-Roma people cooperated. Roma and non-Roma worked together in all the institutions (children's houses, study halls) created by the program, among the school and IT mentors, and in the Szecseny office. There were Roma among the leaders and the trainers of the Szecseny program. This cooperation creates a unique situation in the micro-region which – hopefully – carries a message. The program established good contacts with the "Roma local authorities". These exist in all the localities with Roma population. The goal of the

program is to promote desegregation in schools as well as in other fields of life, and to empower the Roma (essentially via community work and job-creation, mainly in the co-operative) so as to become equal members of the community.

The necessity and difficulty of improving services. A key issue in launching local programs is to have a sufficiently extensive, high standard and cooperative service providing system. In the micro-region – similar to all other disadvantaged areas of the country – this has been only partially available. Services (partly due to the inadequate central regulation) hardly meet local needs. Professional social workers are overloaded, there is no possibility for supervision, the threat of burn-out is substantial, and there is no cooperation between health, education and social professional staff dealing with children. In most cases local governments are the employers themselves which sometimes makes the enforcement of social work professional standards difficult. On the other hand, it was not easy for local social workers who have never been used to self-analysis to acknowledge the need for change initiated and encouraged from outside experts.

The difficulties of complexity. Since child poverty is a complex phenomenon, this complexity must be taken into consideration both in planning and implementation. The main tool for this is cooperation. Child poverty can be successfully reduced only if all concerned institutions, professions and adults dealing with the children are able to cooperate with each other, and if they can reach consensus with respect to the values affecting the children's present and future. The experience of the Program of Szecseny is that at the beginning only a part of these conditions existed. There are a huge number of factors that make complex development difficult. There are some areas, for example certain training programs, for which it is relatively easy to find sources. In other cases – for example the installation of water pipes in houses or the construction of pavements – there are few opportunities to apply for project or central funds. A different type of hardship is the multiplication of conflicting interests. This problem can only be resolved by involving the stakeholders, promoting various dialogue processes and ensuring transparent publicity.

Action Research. The pilot project of Szecseny is, in fact, an action research program. According to definitions 'Action research, in its simplest form, is an assessment of the social system and, at the same time, an attempt at changing the system'.⁴¹ Obviously the researchers have to be aware of the planned course of the pilot project and the set of available tools serving to implement it. However, the possibility of the planning of a social process is limited due to the constant changes in various circumstances including the general political climate, the 'law of unintended consequences', the emergence of new needs or the articulation of already existing needs and to the general characteristics of human actions and reactions. Therefore the planned interventions have to react flexibly to these impacts which necessarily modify the original plans to some extent. Action research also relies on changes to be implemented as a result of feedbacks. Despite flexibility, the originally outlined objective should be accomplished at the end of each period. These requirements are

⁴¹ Troppe, Marie: *Participation Action Research: Merging the Community and Scholarship Agendas*. 1994, Providence.

not easily fulfilled if the majority of funds are assured by rigidly planned projects and if political change affects the program.

The dilemmas of sustainability. The local adaptation of the National Strategy requires substantial sources of funding. In addition to external – central governmental and project – funds, an increasing amount of local, internal resources is also needed. At present, budgetary sources are scarce in Hungary and governmental funding of social and child welfare personal services is declining. Given the differences between regions and settlements the normative state subsidies should be adjusted to local needs (for instance to the regional or local poverty rates). Also there is a need for particularly intensive financing at the start of the programs. Grants are very much needed to complement scarce central resources. However, the uncertainties of getting grants are hard to reconcile with the planned complex processes, the short term approach of projects with interventions designed to span over generations. Furthermore, the restricted, usually single-purpose topic of projects does not serve complex programs properly. The pilot program plans or hopes to supplement and partly replace external funds by a social cooperative that, over and above meeting community needs and offering some jobs will ultimately be able to produce profits serving the program.

The areas of action of the Szecseny program in March 2010

Some of the major goals of the national Strategy have been dealt with in the Szecseny program as sub-projects or domains of activities. They covered various phases of childhood and adolescence and some particular areas of life. In each domain work was started by a “Budapest” expert sooner or later joined and then gradually replaced by local professionals. The Budapest experts have continued to act as mentors and supporters. (Since the Program Office was closed down in 2011 most of them continue to support the SzGYEP on a voluntary basis.) The training of local professionals and community work was part of the activities in each domain. The domains were the following:

- Early development of skills (Sure Start)
- Development of public education
- Youth development
- Development of the information society
- Healthier childhood
- Development of personal social services
- Improvement of housing: alleviating the consequences of segregation.
- Increase of the activity rate of parents and development of the social economy by means of a co-operative

Early skills development, Sure Start Children's Houses (Components: Operation of Sure Start children's houses, preparation of integrated developments in early childhood, improvement of the early development of children with disabilities and facilitation of the transition of children to day care in kindergartens.)

Children may use the services of Sure Start children's houses on their own, but it is an important goal to involve parents. The institutions ensure the early skills

development of children, offer special services relating to early development, provide an opportunity for parents to acquire parental competences, and help parents to get back to the labour market. The staff of the children houses participate in a continuous learning process to be able to carry out the new tasks. At children's houses the availability of computers and the internet enables parents to look for working opportunities and give access job placement services. At present, children houses are being qualified as employment information points. The personnel at the children's houses joined by IT mentors support the parents in their job search on the web. The Sure Start Children's Houses were all started under the auspices of the GYEP Program. Some of them became later the responsibility of the local authorities funded by EU Funds. The personnel trained the GYEP expert was partly replaced which changed somewhat the flexibility of the work and the emphasis on the participation of Roma parents. Despite many difficulties the Children's Houses may be considered a successful endeavour. In the settlements having a Children's House 40 percent of the 2 to 3 year old children attended, occasionally if not regularly, the new institution. Also, parents are keen on maintaining the children's houses.

Integration in public education, development of public education. (Components: Public education development, further training for staff, education-related developments held outside class and the academic year, study halls, school and extracurricular programs and services, operation of a network of school coordinators)

Part of the services are targeted to the heads of schools and to the teachers, another part reach the children directly or involve also the parents. For the staff the program organised workshops sometimes with invited speakers; training courses and teacher mentoring with the involvement of pedagogical experts of high professional prestige; visits to "best practice" schools, conferences where they could discuss their results. The program participated in measuring competences. Two (later three) settlements have opened a study hall offering open tutoring and rich after-school activities and clubs for the pupils having learning difficulties (mainly Roma children are joining). The program organised summer camps and holiday programs for the children, extra teaching help for those who failed and had to pass extra exams for acceding to the next form. The six school coordinators employed by the program alleviated the lack of educational assistants. They have been trained and assisted by the experts. Their responsibilities include – depending on their qualification and the requirements of the school – giving assistance in class work, building a bridge between the family and the school, including family visits and information-sharing discussions with families, aiming to reduce truancy, representing parents at the school, etc. The other group of their tasks includes the organisation of extracurricular, leisure activities for the children.

Youth development. (Components: assistance to early school-leavers based on individual plans, youth clubs, youth programs.)

2300 young people between 11 and 19 years live in the area. About one-third or one-fourth of them do not attend school regularly or have dropped out. There

were practically no youth institutions, programs or professional assistants in the micro-region. Out of the 13 settlements only two had youth clubs. According to our surveys, there are very few opportunities available to adolescents/youths for spending their free time in a useful way and for making relationships.

With regard to the above, the program first organised or reorganised youth clubs in all the settlements. These efforts have been supported locally. The difficulty was the spontaneous tendency of racial segregation among young people – a dilemma we could not well solve. The endeavours to overcome segregation included the organisation of leisure programs, the creation of community spaces, and micro-regional child and youth meetings. The other element of the youth program was the attempt to find early school-leavers and facilitate their reintegration. They could join a “second chance” program assisted by a mentor teacher. The mentor teachers helped with their studies and in their career choices.

Development of the information society. (Components: development of digital literacy, operation of an IT-mentor network, maintenance and operation of IT points.)

In the micro-region of Szecseny the IT network coverage, access to computers, as well as the indicators of computer and internet use were far below the national average. The development strategy was adjusted to the financial capacities of the local population. The IT sub-program of GYEP is primarily focused on the establishment of community spaces, on ensuring access to computers and the internet. The IT mentors have been all trained by the expert of the Program and reached excellent standards. They have obtained various prizes, among others an e-camion that has become a main attraction for children.

The IT points (e-points, telehouses, community internet access points) are open regularly (at predefined hours). IT mentors offer a wide range of e-services to the local population of the micro-region, including information search, access to the World Wide Web, organisation of IT training courses, electronic library, virtual presence, office services (photocopying, desktop publishing), e-administration, job-seeking and placement, etc. About half of the visitors are children.

Healthier childhood. (Components: regular screening, improvement of equal access to health care services, development of the system of school catering, programs enhancing health- and environment-conscious behaviour.)

In the area of child health care priority was given to improving the assessment of the health status of children and promoting the adaptation of services to the relevant needs. As the first step of this program, a complex screening program was organised for 600 children including dental screening and sight testing with some follow-up to help access to dentists and to help getting eye-glasses. (It has to be added that the local general practitioners were not very supportive albeit there was no child specialist in the micro-region. The clash of interests occurred prob-

ably because the local practitioners felt – with no reason – their competencies questioned.) Some attempts have been made to improve school meals including their quality as well as the eating conditions. By providing training programs and some special events the program intended to raise the awareness and sensitivity for these problem areas both of children and of local professional people.

Social and community work (Components: strengthening of individual and community social work, introduction and continuous extension of debt servicing, training, supervision, psychological counselling, expansion of social services.)

There have not been sufficient resources to radically improve individual and community social work in the micro-region. From a longer perspective an important step forward was the strengthening of cooperation between the professionals of various child services: these inter-sectoral, inter-professional meetings have become regular. Also, the program assured social work supervision previously fully missing. Significant initiatives could only be started in some areas. A debt management service was created in one of the settlements after having secured training for the future debt manager. In one of the villages we launched the rehabilitation program of a ghettoised community.

Improving housing conditions. (Components: Preparation of programs aimed at the improvement of housing conditions; improvement of conditions in a village ghetto through community work)

The complexity of the program requires the improvement of *housing and its environment* at least to an extent that the housing conditions of the family are safe and the children can grow up under socially acceptable housing conditions and environment. The lack of funds and the ban on construction of most tenders put a serious obstacle in the way of drawing up systematic plans for improvement in this domain. Our efforts were limited to a community program in the worst ghettoised colony of the micro-region. The main lesson of this endeavour was that the old idea of working continuously in the targeted settlement is still valid. The efforts deployed in the village ghetto combined different methods like in-depth interviews with stakeholders to map their needs, interviews with decision-makers, representatives of services and institutions and civilians, detailed situation analysis, technical assessment of buildings, settlement of owner's relations, administration of personal documents, preparation of a colony rehabilitation project, intensive individual and group social work, and the collective elaboration of a community development program. This program was only partly successful. Lack of funds and local opposition could not compensate the willingness of the minority community to help itself, the important support of volunteers and the arduous work of Budapest and local experts. The successes such as the creation of a local youth organisation or the very active life in a community space proved to be short-lived after the cut-back of the program.

Encouraging the employment of parents. (Components: besides developments aimed at the better day care of children, the preparation of job-creating projects, particularly relying on the planned cooperative.)

A main pillar of the program is enhancing and increasing employment. The (qualified) labour advisor of the program provided for some time assistance in unemployment registration, or generated job-seeking clubs. Meanwhile the opportunities of the program were in this field very limited. Thus we have focused on the creation of a community model of the social economy.

Developing the social economy. (Creation of a social cooperative for the purpose of developing new forms of sustainability and creating jobs.)

Hungary is not making use of the potential of the social economy, more specifically, of the modern social cooperative. A 'social cooperative' is an economic unit that is business-oriented but does not operate with the purpose of maximizing profit. Its goals include the safe subsistence of its members on the basis of employment, the fulfilment of local needs with a new method, as well as the dissemination of democratic community practices. Over a year long preparatory process (several local forums, recruitment of members, elaboration of business plans) a micro-regional social cooperative was founded late 2008. The 'eMulticoop Social Cooperative' has already started two business branches (waste collection and IT), and has submitted proposals for the support of three job-creating projects. The success was at first impressive. Unfortunately the clash of interests created many difficulties. Also, the waste collection was recently transformed into a state monopoly, thus these efforts have been lost. The IT branch was successful, the other projects are pending.

Evaluation of the SzGYEP Program

The inside monitoring of the Program was continuous. Besides the monitoring of particular institutions and their activity local households surveys were regularly performed. They served as a basis for following the main results of the program and for calculating the majority of the indicators characterising the progress of the program.

The program was also evaluated by two outside monitors or monitoring events. The EEA-Norway Fund Office asked an outside agency to perform a detailed monitoring of the program. The agency gave a very satisfactory report of the activities of the GYEP and SzGYEP offices.⁴²

The European Commission's Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities organised in the framework of the Open Coordination Method a peer-review of the SzGYEP program in 2010. After several local visits and intense discussions the program got many recognitions. The evaluation is to be found in a detailed synthesis report that records the high value of the program.⁴³

⁴² Detailed Monitoring Report of Project HU0051: The Szecseny Program to Give Kids a Chance, prepared by Sanita Vanaga (SAFEGE Baltija) on 27.09.2010.

⁴³ <http://www.peer-review-social-inclusion.eu/peer-reviews/2010/promoting-social-inclusion-of-children-in-a-disadvantaged-rural-environment-the-micro-region-of-szecseny>.

Summing up:

The unfinished experiment of the Szecseny pilot project to combat child poverty offer some lessons:

- The program is feasible on the local level if efforts are maintained over the years. At least 4 to 5 years of sustained efforts are needed to make the program deeply rooted.
- Local implementation of the program is as important as nationwide anti-poverty measures.
- Funding of the local programs is crucial but qualified and dedicated collaborators are even more important.
- Teachers and social professionals (including social workers, district nurses, etc.) are the most important actors in the implementation of the program.
- The most difficult change seems to be that of mentalities, including racism and anti-poor attitudes.
- One of the most difficult tasks is the handling of conflicting interests on the local level.
- The funding of the program through projects that are limited in time (to 2 to 3 years) creates almost unsurmountable difficulties.
- The complexity of the program contrasts with the narrowly defined goals of most projects.
- The verbal support of the governments cannot replace real political will.
- The national political climate may influence the progress of the program. In our case the switch from a liberal, often neo-liberal government to a conservative, often neo-conservative government increased the difficulties of implementation. It also led to the closing down of the Program Office and the action research process.
- The relationship between the local government and the program is not necessarily determined by the political 'colour' of the local authority.

APPENDIX

*"Give Kids a Chance" Programme of Szecseny
Services provided on a regular basis
Situation in March 2010*

Services, regular programs	Number of services/ number of settlements	Frequency of operation of the service/program	Average number of children/families/ youths/staff/ experts, etc. taking part monthly / stakeholders/....	Number of staff working in the service (one colleague may fulfil functions in several services)
Sure Start Children Houses	5/5	Every weekday	75 families/ 100 children/ 5-10 experts	15
School Coordinator Network	6/8	Every weekday	Mainly children in the lower grades of elementary school, amounting to a total of approx. 200 children	6
Extracurricular school activities	8/8	Several times a week	20-25 persons per location	7
Study Halls	2/2	Every weekday	40	8
'Second Chance' youth programs (for drop-out children)	4/4	Several times a week, in one settlement continuously on weekdays	45 young people	10
IT points	7/6	Szecseny – six days a week, other settlements – 4 days a week	The total number of visitors is close to 800 a month	7
Individual social work	1/1	Every weekday	15 families/30 adults/55 children	3
Community social work	2/2	Every weekday	15 families/30 adults/55 children	3
Community House	1/1	Every weekday	15 families/30 adults/55 children/	5
Psychological counselling	4/4	One day in each settlement	The service has just been started	1
Labour market counselling	6/6	Every second week	120 job-seekers	1
Interbranch meetings of settlements	8/8	Every second week	8-10 experts in each settlement	5
Sub-committees of the Child Committee	5/Micro-regional level	Every 2-3 months	8-10 persons per sub-committee	5
Micro-regional child committee	1/Micro-regional level	Every 3 months	15-20 persons	3
Training	5/Micro-regional level	Every second week	20 colleagues and local experts	-

Kiadja a Gyerekesély Közhasznú Egyesületet, 2012
A kiadásért felel Darvas Ágnes, a GYERE elnöke
A borító Bátri József munkája
Előkészítés és nyomás: HI *PRESS*
Felelős vezető: Horváth István ügyvezető